

**Constitutional
Federalism
Institute**

JUDICIAL FEDERALISM

ဖက်ဒရယ်တရားစီရင်ရေး

JUDICIAL FEDERALISM

Structures, mechanisms, and their implications for
Myanmar

ဖက်ဒရယ်တရားစနစ်ညီညွတ်မှု

တရားသူ့ထိပ်တန်းဘုရားသံစားခိုက်သွန်အကျွဲကပူ၊ သန့်ကျိုကျွဲတဖန်
ဒီးအတင်သုစူးကါအီလကီပယီအဂီ

November 2023

Copyrights

The authors, along with the organization and donor that enabled this research, reserve the right to associate their names with this document in the future. You are free to share and distribute as long as you give appropriate reference to the source (and potentially authors in the future), but you may not use it for commercial purposes or make any changes to the work.

April 2023

တၢ်ဂ့ၢ်ခိၣ်တီၢ်တဖၣ်

တၢ်ကတိၤဆၢန့ၣ်	Error! Bookmark not defined.
အက့ၢ်အဂီၤတဖၣ် လၢတၢ်ဃုထၢသ့လၢ ကမ့ၢ်ကိၣ်ဘျီၣ်/ပှၤကိးဂၤဒဲးအဂီၢ်ကိၣ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲအဂီၢ်	2
ကိၣ်ဘျီၣ်ခံပတီၢ်သဃဲၤတၢ်မၤကျဲ (Dual Court System)	3
နီၤဖး (မ့တမ့ၢ်) ဟံၣ်ဖျိၣ်ကိၣ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲ (Shared or Integrated Court System).....	4
ကိၣ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲထဲတမံၤတၢ်မၤကျဲ (Single Court Hierarchy).....	7
တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် (Constitutional Review)	8
တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် ဒီးဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်မၤကျဲ (Constitutional Review and Federalism).....	133
ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲ (Pluralist Justice System).....	17
ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲတၢ်ဆိကမိၣ်တဖၣ် ဘၣ်ထွဲဒီးကိၢ်ပယီၤ	25
သုးကိၣ်ဘျီၣ်တဖၣ် ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤပၢၢ်အတၢ်အိၣ်သဘျ့.....	277
တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ, တၢ်လၢကဘၣ်ဆိကမိၣ်ဘၣ်ထွဲတဖၣ် ဒီးတၢ်ကတိၤကျၢၢ်တံၢ်.....	30
သဲးတၢ်ကွၢ်သတြဲၤ.....	33
လံာ်ကွၢ်သတြဲၤစရီၤ.....	34

တၢ်ကတိၤဆၢန့ၣ်

လၢကီၢ်ပယီၤအပူၤ တၢ်ကတိၤသကိးဘၣ်ဃးဖဲၣ်ဒရဲၣ် လၢစီၤဆၢကတိၢ်တကတိၢ်ဘၣ်ကတိၢ်အပူၤ လၢထံကီၢ်ပဒိၣ်အထူၣ် ၃ မံၤအကျါ တၢ်ကတိၤသကိးဘၣ်ဃး တၢ်ပတၢ်ပြးဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သဲးတၢ်ဘျါ အါန့ၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအထူၣ်န့ၣ် ပထံၣ်ဘၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. တၢ်ကဲထီၣ်ဒ်အံၤမ့ၢ်ဝဲ မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျါသဲးခိၣ်သ့ၣ်အန့ၢ်န့ၣ် မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်ဟ့ၣ်လီၤမ့ၢ်ဒါ, တၢ်မၤအတၢ်စီၤကမီၤ လၢတၢ်အထူၣ်တဖၣ် အပူၤ န့ၣ် ဘၣ်သ့ၣ်သ့ၣ်တၢ်ဆိကမိၣ်အီၤလၢ ထံၣ်ကီၢ်ဂ့ၢ်န့ၢ်အကါဒိၣ်န့ၢ်ဒီး တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအယိဘၣ်ဆၣ် ကီၢ်စံၣ်တဖၣ်အတၢ်ပတၢ်ပြးဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီစီၤကမီၤ တဖၣ် ကဂၢၢ်ထီၣ်ကျါထီၣ်အဂီၢ်, ကအိၣ်ဒီးတၢ်အုၣ်လီၤကျါကျါလၢအဝဲသ့ၣ်အဂီၢ် တၢ်လၢအဆၢတံၢ်သ့မ့ၢ်ဝဲ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအယိ အကါဒိၣ်လၢ တၢ်ကဟ်ဒိၣ်ကတိၤသကိး ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအက့ၢ်အဂီၢ်တဖၣ် ဒီးအလီၢ်အလၢန့ၣ်လီၤ.

မ့ၢ်စံးလၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤန့ၣ် ဒ်ပဒိၣ်တဖၣ်ထံကီၢ်တၢ်မၤကျဲတဖၣ်အသိး တၢ်နီၤဖး ဟ်ဖျါထီၣ်သ့ အက့ၢ်အဂီၢ်ခံမံၤလၢအမ့ၢ် ကမျါကီၢ်ဘျီၣ်/ ပုၤကိးဂၤဒဲးအဂီၢ်ကီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲ (general court system) ဒီး တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးခိၣ်သ့ၣ် (constitutional review) န့ၣ်လီၤ. လံာ်တၢ်ကွဲးဆံးဖိအံၤ အပူၤ ကတဲဖျါထီၣ် တၢ်မၤကျဲအကလုာ်ကလုာ်လၢဘၣ်တၢ်စူးကါအီၤလၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံကီၢ်တဖၣ် ဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်မၤကျဲခံကလုာ်အံၤ ခိဖျါတၢ်ဟ့ၣ်အဒိထီၣ်သတြီၤ ထံကီၢ်လၢအဘၣ်ထွဲတဖၣ် န့ၣ်လီၤ. လံာ်တၢ်ကွဲးအံၤ အတၢ်ပညိၣ်န့ၣ် တမ့ၢ်လၢအတၢ်သးအိၣ်ကီၢ်ပယီၤ ကစူးကါ တၢ်မၤကျဲတမံၤမံၤအယိ တၢ်ဟ်ဒိၣ်ဟ့ၣ်ထီၣ် တၢ်မၤကျဲဝဲန့ၣ်တမ့ၢ်ဘၣ်. အတၢ်ပညိၣ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်သးအိၣ် ဒုးဘၣ်ဘျးဘၣ်ဖျိၣ်သကိး ကီၢ်ပယီၤပူၤတၢ်ကတိၤ သကိးဘၣ်ဃး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးခိၣ်သ့ၣ်အဂ့ၢ် တဖၣ်အပူၤ ခိဖျါတၢ်ဟ့ၣ်ထီၣ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲ တဖၣ် လၢ ခါခဲအံၤဖဲၣ်ဒရဲၣ် ထံကီၢ်တဖၣ်စူးကါတ့ၢ်လံာ် ဒီးအရူၢ်အသဲးတဖၣ် ဒီးအတၢ်ဘၣ်ဒိတဖၣ်လၢ ဘၣ်တၢ်တူၢ်လိာ်အီၤလၢ ကူၣ်သ့ဘၣ်ကဝီၤအပူၤန့ၣ်လီၤ. တကးဒီးဘၣ် တၢ်ကဟ့ၣ်ထီၣ် တၢ်မၤကျဲအံၤတဖၣ် အတၢ်ဒိဘၣ်အခိပညိၣ်လၢ ကီၢ်ပယီၤအလီၤ ဒီးအတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးတဖၣ် အဂ့ၢ်ဖျိၣ်ကီၢ်န့ၣ်လီၤ. အကတၢ်န့ၣ် ကဟ်ဖျါထီၣ် ကဘၣ်သုးကျဲကီၢ်ပယီၤ ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤ တၢ်မၤကျဲ (pluralist justice system) လၢခါဆူညါဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲအပူၤ ကသ့ဒ်လဲၣ်, ကဘၣ်ထၢန့ၣ် တၢ်ဆိကမိၣ်န့ၢ်ကလုာ်, တၢ်ဘျီၣ်တၢ်ဘါ, ကျိၣ်, က့းအတၢ်ဃုထၢတဖၣ်လၢကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အပူၤ ကသ့ဒ်လဲၣ်, ကဘၣ်ဟ်သုးကီၢ်ဘျီၣ် တဖၣ် လၢကမျါတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲအဖီလၢဒ်လဲၣ်တဖၣ် အဂ့ၢ်ဖျိၣ်ကီၢ်န့ၣ်လီၤ.

အက့ၢ်အဂီၢ်တဖၣ် လၢတၢ်ဃုထၢသ့လၢ ကမျါကီၢ်ဘျီၣ်/ ပုၤကိးဂၤဒဲးအဂီၢ်ကီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲအဂီၢ်

ဒ်တၢ်ပတၢ်ပြး, တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီတဖၣ်အသိး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဘျီထီၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံကီၢ်တဘျီ အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲအဂီၢ် ကီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲအက့ၢ်အဂီၢ်တဖၣ်လၢ တၢ်ဃုထၢသ့စ့ၢ်ကိး အိၣ်အါန့ၢ် တမံၤန့ၣ်လီၤ. ကမျါကီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲတဖၣ် လၢဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံကီၢ်တဖၣ်န့ၣ် လၢပဒိၣ်တပတီၢ်ဘၣ် တပတီၢ်အပူၤ

(အါတကွင်းတင်နီဖေးဃာ ကီစာဖိုင်ဒီးကီစဲပတီ အံပတီအသိး) ကွီဘျိုင်တင်မကျဲ အလီဆီအိုင်-တအိုင်, ကွီဘျိုင်တင်မကျဲအလီဆီမိုင်အိုင်နု ဝင်မကျဲခံမံအံနု မတင်လါအကျဲဒပ်ဝဲဒါ-တမါဒါ (မ့တမ့) နီဖေးပင်ဖိုင်မါသကီးတင်ဒါ-တမါဒါအဖီခိုင် တင်နီဖေးအီသွဒ်အံ နုလီ.

၁. ကွီဘျိုင်ခံပတီသဃဲတင်မကျဲ (dual court system)

၂. နီဖေး (မ့တမ့) ပင်ဖိုင်ကွီဘျိုင်တင်မကျဲ (shared or integrated system)

၃. ကွီဘျိုင်တင်မကျဲထဲတမံတင်မကျဲ (single court hierarchy)

ဘုဆုတင်လါကဘုဟ်သုဟ်သးတမံမိုင် ဒဲဖဲဒဲဒဲဂုဝီတဖုအသိး တင်စံညိုင်ပီတုတင်မကျဲ လါတင်စူးကါအီနီတဖုနု ပတဲအီတသုလါ ကဒ်သိးလိာသးလီတင်လီဆဲးဒီး တင်မကျဲလါ တင်ကဟ်ဖျါအီလါအဖီလ်ဘု ဒီးဘုသုသုကဃါဃုဒီး တင်မကျဲအဂါတမံမံ အဂ္ဂါအသဲးတဖုဒီး တင်ကထံဘုလါ တင်လီဆီပူဖျဲးတဖုအိုင် ဒဲထံကီတဘုဘုတဘုအပူနုလီ. ဒဲသိးကနုပင် အကွဲအဂါတင်လီဆီလိာသးတဖု ဒဲတင်မကျဲအကလုာ်တဖုလါထးအသိး လါလါပုပုအဂါ ကဘုသုညါဃာစုကီး တင်စူးကါလုာ်လ်ဆဲးလါတဖု လါထံကီတဘုဘုတဘုအပူ လါတမုဒ် အကျဲကျဲလါတင်ပနီဃာ (formal) အသိးနုလီ. ထံကီတဘုဘုတဘု အတင်လဲခီဖျိ လါတင်စံစါတဲစါ, တင်စံညိုင်ပီတုလုာ်လ်တဖုစုကီး ဒဲတင်ဆါကတီလဲပူကွံဝဲအသိး လဲလိာဆီတလဲ ဘျီကုသု ကွီဘျိုင်တင်မကျဲတဖု လါဘုတင်ဟ်ဖျါအီ လါတင်သုထိုင်တင်ဘျါသဲးခိုင်သု လါတင်ကွဲးပနီဃာတဖုအပူနုလီ.

ကွီဘျိုင်ခံပတီသဃဲတင်မကျဲ (Dual Court System)

အါဒပ်တကွဲ တင်ဆီကမိုင်အီသုလါ တင်မကျဲအံ အိုင်ဒီးကွီဘျိုင်တင်မကျဲတဖု လါအလဲတရံးအသးအနီကစာဒပ်ဝဲ လါကီစာဖိုင်ပဒိုင်အပတီ ဒီးကီစဲပဒိုင်အပတီ ခံပတီလင်နုလီ. တင်ဘုစူးကါတင်မကျဲအံအဂုာ်အဂံထံးမိုင် ကတြီပနီခိုင်သုတင်စံညိုင်ပီတုအစိကမီ ဒီးကဒီသဒါ ကီစဲတဖု အတင်စံညိုင်ပီတု အစိကမီအဂါနုလီ. တကးဒီးဘု တင်အုာ်ကီအာင်လီဃာ တင်စံညိုင်ပီတုကွဲဂါဒီ လါအကြးကတါဒီးတင်မကျဲလီကဝီလါအဘုထဲ အကွဲအဂါပနီတဖု တဘျီဃီနု ကဟ်လါတင်ကျဲဃုတဖု ခီဖျိခိုင်ထံးခွဲးဃာတဖု လါသဲးဆီလီဟ်လီဃာ ထဲသိးတုသိးအဂါစုကီးနုလီ. ဒဲတင်ထံအီသုလါ တင်ဒုးအိုင်ထိုင်တင်သိုင်တင်သီအထုာ်အသိး လီကလါ တင်စိတင်ကမီလါ တင်ဟုာ်ဃာလါဖဲကီစဲပဒိုင်အပတီနု ဘုတင်ဟုာ်ဃာလါကီစဲတဖု ဒီးတင်စိတင်ကမီ တဖု လါကကဲထိုင်လိုင်ထိုင်လါ ကီစာဖိုင်/ခိုင်သုအပတီနု ဘုတင်ဟ်အီလါကီစာဖိုင် (subsidiary principle) နုလီ. ဖဲထံကီဖေးဒိုင်ဖေးလဲတဖု လါပူကရုာ်အလီဆီလိာသးတဖု အိုင်ဆိးဃုာ်လိာသးတဖု အပူ တင်ပုကီစဲကွီဘျိုင်တဖု သုးကျဲစူးကါတင်အကစာဒပ်ဝဲ လါတင်သဘျုအပူ အဃိတင်ထံအီလါ

တၢ်မၤကျဲအံၤ ဒုးတုၤထီၣ်ထီၣ်ဘးတၢ်သုးကျဲဖံးမၤတဖၣ် ဒီးကဲထီၣ်တၢ်မၤစၢၤလၢ တၢ်မၤလၢပွဲၤ ပုၤကလုာ်လၢအလီၤဆီလိာ်သးတဖၣ် ဒီးတၢ်ဘျီတၢ်ဘၢကရူၢ်တဖၣ် အတၢ်လိာ်ဘၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်တၢ်မၤကျဲအံၤအပူၤ ကီၢ်စၢၤဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်န့ၣ် ဘၣ်ဟံးထီၣ်စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ် အမူးအရၢ တဖၣ် လၢဘၣ်ထွဲဒီးကီၢ်စံၣ်/ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ပတီၢ်သဲးတဖၣ်ဒီး ကီၢ်စံၣ်ပတီၢ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် ဟံးဖီၣ်ဝဲ ကီၢ်စံၣ်ပတီၢ် သဲးတဖၣ် ဒီးတၢ်အံၤမ့ၢ်လီၢ်ကဝီၤလၢ ကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤသ့ဝဲန့ၣ်လီၤ. ကွီၢ်ဘျီၣ် အတၢ်သုးကျဲၤ ဖံးမၤအပူၤစ့ၢ်ကီး ကီၢ်စၢၤဖျိၣ်/ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ပတီၢ်သဲးတဖၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်ကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် အတၢ်သုးကျဲၤ ဖံးမၤဒီးအစိကမီၤ ဒီးကီၢ်စံၣ်ပတီၢ်သဲးတဖၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်ကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် အတၢ်သုးကျဲၤဖံးမၤ ဒီးအစိကမီၤန့ၣ်လီၤ. ဖဲလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်လၢကီၢ်စၢၤဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်သ့တဖၣ် အပူၤ ပၣ်ဃုာ်ဒီး တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီၣ်တဖၣ် ဒီးကီၢ်စံၣ်ဘၢၣ်စၢၤတၢ်မၤကမၣ်သဲးတဖၣ် (interstate crimes) အဒိ - တၢ်စိာ်ဆါခူသ့ၣ်ကသံၣ်မူၤဘျီၣ်, တၢ်ကူၣ်လဲၢ်မၤကပုၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တဘျီတခါ တၢ်မၤခွဲးယာ်စိကမီၤတဖၣ် အိၣ်အသးတပူၤဃီလၢ ကွီၢ်ဘျီၣ်ခံပတီၢ်လၢကီၢ်စၢၤဖျိၣ်အပူၤဘၣ်ဆၣ် အါစုအါဘျီၣ်န့ၣ် အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤခွဲးယာ်တဖၣ်န့ၣ် အိၣ်သ့ၣ်လိာ်အသးသဘျီၣ်န့ၣ်လီၤ. အမူးအရၢတဖၣ်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်စးထီၣ်စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်အီၤလၢ တၢ်သမံသမိး ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် (Trial Court) ဒီးတၢ်ပတံသကွံာ်ကညးသ့ တုၤလၢကွီၢ်ဘျီၣ်အထီကတၢ် လၢဘၣ်ထွဲဒီး အကွီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲန့ၣ်လီၤ. ကွီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲတဖၣ် လၢကီၢ်စံၣ်ဒီးကီၢ်စၢၤဖျိၣ်အပတီၢ်တဖၣ် အပူၤန့ၣ် အိၣ်ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤစိကမီၤတဖၣ် လၢလီၢ်ကဝီၤလၢ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီစိကမီၤ တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်အီၤ အလီၤန့ၣ်လီၤ. ဒီးသန့သးလၢအကွံာ်ဂီၤဒိလၢ တၢ်တုၤဒုးအိၣ်ထီၣ်အီၤအဖီခိၣ် လၢကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ် ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ် အပူၤ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်သ့ အမူးအရၢတဖၣ် လၢတၢ်စးထီၣ်စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်လၢ ကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ် ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ် သ့အသိး (အဒိ - အီးစကြွလယၤ), တၢ်စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်တသ့အိၣ်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ (အဒိ - ကီၢ်စၢၤဖျိၣ် အမဲရကၤ). တၢ်စံးလၢ တၢ်မၤကျဲလၢ ကီၢ်စၢၤဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်သ့ ကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် အမူးအရၢ တဖၣ်အပူၤ တၢ်ဒိဘၣ်တမံဃီ အိၣ်ဝဲ ဒ်ကီၢ်အီးစကြွလယၤန့ၣ်လီၤ. (Saunders, 2019)¹

ကွီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲ ၂ မံၤအတၢ်စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်အကွံာ်အဂီၤန့ၣ် လီၤဆီလိာ်သးသ့လၢ တၢ်နီၤဖး တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီအဖီခိၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲကီၢ်စၢၤဖျိၣ်အမဲရကၤအပူၤ ကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲၤ စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ် အမူးအရၢ ၉၀ မျးကယၤဘျီၣ်န့ၣ်လီၤ (Longley, 2020).

တၢ်အိၣ်သးတဖၣ်လၢ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် လီၤကဲဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ် ကွီၢ်ဘျီၣ်အကွံာ်အဂီၤတဖၣ်သ့အသိး ဒ်ကီၢ်စံၣ်တဖၣ်အိၣ်ဒီး တၢ်သဘျီၣ်လၢ ကသုးကျဲၤဟံးလီၤ အကွီၢ်ဘျီၣ်

¹ တၢ်ဒိဘၣ်တမံဃီ (Unifying Effect) အခီပညီမ့ၢ်ဝဲ တၢ်အုၣ်ကီၤလၢ နီၢ်တဂၤဘၣ်တဂၤအခွဲးယာ်လၢ ကဒီးန့ၣ်သဲးအတၢ်ဒိသဒါ ဒ်သိးကဒိဘၣ်လၢထံကီၢ်ဒိဘၣ်ညါ တပယုာ်ဃီန့ၣ်လီၤ. အဒိ အမူးအရၢတဖၣ်လၢ ယုရပုၤထံကီၢ်စၢၤဖျိၣ်ကရၤ စးထီၣ်စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်တဖၣ်အပူၤ မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးဂံၢ်ခိၣ်ထံးပုၤကပုၤကညီခွဲးယာ်န့ၣ် လၢတၢ်ပညီၣ်လၢကဒုးကဲထီၣ်တၢ်တမံဃီလၢ ယုရပုၤထံကီၢ်စၢၤဖျိၣ်ဒိဘၣ်ညါအပူၤအဂီၢ် တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်လၢ ကပတံသကွံာ်ကညးထီၣ်တၢ်ဆူ ယုရပုၤပုၤကပုၤကညီခွဲးယာ်ကွီၢ်ဘျီၣ် (European Court of Human Rights) အအိၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်မၤကျဲတဖၣ်အဂီၢ် အတၢ်မၤကျဲတဖၣ်လၢအမ့ၢ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ်, တၢ်မၤအကျဲကပူၤ တဖၣ်, ကွီၢ်ဘျီၣ်ဒီးစံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်စိကမီၤ ဒ်န့ၣ်တဖၣ်အပူၤ နီၢ်ကစၢ်ကွီၢ်ဂီၤအရူၢ်အသး လီၤဆီလိာ်သးတဖၣ် အိၣ်သ့ၣ်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ်တၢ်မၤကျဲအံၤတဖၣ်န့ၣ် တဘၣ်အိၣ်ယံၤဒီး ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်စိကမီၤထံးသန့တဖၣ်) တသ့ဘၣ် (Saunders, 2019).

နီၤဖး (မ့တမ့ၢ်) ဟ်ဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲ (Shared or Integrated Court System)

ဖဲတၢ်မၤကျဲအံၤအပူၤ ကီၢ်စံၣ်တဖၣ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သုးကျဲၤ ဂံၢ်ခိၣ်ထံးပတီၢ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် လၢကွီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲအပူၤ ဒီးကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်အပတီၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဝဲ ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ် ယုၣ်ဒီးတၢ်ပတံသကွံာ်ကညးကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် (courts of appeal), ပတီၢ်ထီၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ် (superior courts) တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်လၢကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ဒီးကီၢ်စံၣ်ပဒိၣ်ခံပတီၢ် နီၤဖးဟံးဃာ်တၢ်သုးကျဲၤစိကမီၤလၢ ကွီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲ တမံၤဃီအဂီၢ်အသိး ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်အံၤ စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်သ့ အမူးအရၢ်တဖၣ်လၢစးထီၣ်လၢ ကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်သ့န့ၣ်လီၤ. ဖဲထံကီၢ်တနီၤအပူၤ မ့တမ့ၢ်ဘၣ်လၢလီၢ်ကဝီၤလၢဘၣ်တၢ်ဟ်ပနီၣ်အီၤ လီၤလီၤဆီဆီန့ၣ် တၢ်တနီၤဖးဃာ် မတၢ်စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်လီၢ်ကဝီၤမနုၤ လၢကွီၢ်ဘျီၣ်တပတီၢ်ဘၣ်တပတီၢ်ဘၣ် ဒီးအါတက့ၢ်န့ၣ် ကွီၢ်ဘျီၣ်ခဲလၢာ် စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်သ့ အမူးအရၢ်ဒ်လဲၣ်ဂ့ၤဒ်လဲၣ်ဂ့ၤ, ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်/ကီၢ်စံၣ်သဲးစးမနုၤဂ့ၤ သ့န့ၣ်လီၤ.

တၢ်စံးအီၤသ့လၢ တၢ်မၤကျဲအံၤ အက့ၢ်အဂီၢ် ၃မံၤအကျါ တၢ်လီၤဆီလိာ်သးအိၣ်အါကတၢ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်တဘၣ်ဃးဒီး ထီၣ်ရီၤအသုးအသ့ၣ်တဖၣ်လၢလံာ်အဆၢလၢထးန့ၣ် တၢ်နီၤဖးအီၤ ဟ်ဖျိၣ်အီၤ ဒ်လဲၣ်ဒဲလဲၣ်န့ၣ် တၢ်လီၤဆီအိၣ်ဝဲလၢထံကီၢ်တဘျီၣ်ဘၣ်တဘျီၣ်အသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်လၢအကါဒိၣ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်သံကွၢ်အိၣ်လၢ တၢ်သုးကျဲၤပၤဆုၤ, တၢ်ဟ့ၣ်စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်အလီၢ်အလၢ ဒီးတၢ်ဟ့ၣ်လၢလဲတဖၣ်အပူၤ ပဒိၣ်ခံဆီအဘၢာ်စၢၤ တၢ်သုးကျဲၤအီၤဒ်လဲၣ် ဟ်ဖျိၣ်အီၤဒ်လဲၣ်န့ၣ်လီၤ. လၢတၢ်စူးကါတၢ်မၤကျဲအံၤအပူၤ နဲၣ်က့ၢ်ရံၤယၤ, အ့ဒယၤ, က့ၤမနံၣ်ဒီး ခဲန့ၣ်ဒီးကီၢ်တဖၣ်န့ၣ် မ့ၢ်တၢ်အဒိဖျိဖျိဖျါတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. လၢတၢ်ဟ့ၣ်စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်တဖၣ်အလီၢ်အလၢ လၢကမၤတၢ်လၢကီၢ်စံၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ် တၢ်ဟံးန့ၢ်တၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်ဟ့ၣ်ဖးလၢ ကီၢ်စံၣ်အပူၤပၤပြးခိၣ်, ကီၢ်စံၣ်ဘျီၣ်ဒိၣ်အအိၣ်ဒီး ကီၢ်ခိၣ်, ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ပတီၢ်ကရၢကရိတဖၣ်ဒ်အမ့ၢ် ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်, ထးခိၣ်ဘျီၣ်ဒိၣ် ဟ့ၣ်အလီၢ်အလၢအိၣ်ဝဲအသိး (အဒိ - ကွၢ်ကီၢ်အ့ဒယၤ),² ဖဲတၢ်ဟ့ၣ်လီၢ်ဟ့ၣ်လၢ ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ပတီၢ် စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ် တဖၣ်အပူၤ ကီၢ်စံၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤပၣ်ဃာ်လီၤလီၤ အိၣ်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. (အဒိ - ကွၢ် ကီၢ်က့ၤမနံၣ်)³. ဖဲကီၢ်နဲၣ်က့ၢ်ရံၤန့ၣ် ဒီဖျိထံကီၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်စိကမီၤကးကရၢ (National Judicial Council) အတၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်ဟ့ၣ်ဖး ကီၢ်ခိၣ်ဆုၤန့ၣ်ဝဲ ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ပတီၢ်စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်တဖၣ် ဒီးကီၢ်စံၣ်အပူၤပၤပြးခိၣ်ဆုၤန့ၣ်ဝဲ ကီၢ်စံၣ်စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်တဖၣ်ဒီး ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ထးခိၣ်ဘျီၣ်ဒိၣ် ဒီးကီၢ်စံၣ်ဘျီၣ်ဒိၣ်တဖၣ် ဟ်ဂၢ်ဟ်ကျၢၤဒီး ဟ့ၣ်ဝဲ

² အိန္ဒိယ ဖွဲ့စည်းပုံအခြေခံဥပဒေ အခန်း ၅၊ ပုဒ်မ ၂၇၇၊ ပြည်နယ်တရားရုံးချုပ် တရားသူကြီးခန့်အပ်ခြင်း

³ ဂျာမနီဖက်ဒရယ်သမ္မတနိုင်ငံ အခြေခံဥပဒေ ပုဒ်မ ၉၅ (၂)၊ ဖက်ဒရယ် တရားရုံးချုပ်များ

တၢ်လီၤတၢ်လၢတဖၣ်န့ၣ်လီၤ.⁴ ဖဲကီၢ်ခဲဒၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီလၢ စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်ခွဲၣ်ကဘၣ်ကဲခၢၣ်စးလၢ ကီၢ်စဲၣ်လွံၣ်ဘၣ်အဂီၢ် ဒီးသၢဂၤန့ၣ်ကဘၣ်မ့ၢ် စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ်လၢ ကွဲး (Quebec) ကီၢ်စဲၣ်လၢအကတိၤဖြၢၣ်စ့ၣ်ကိၣ်န့ၣ်လီၤ (Department of Justice, Canada).⁵ တၢ်မၤကျဲတနီၤအပူၤ ကီၢ်စဲၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (High Court) တနီၤန့ၣ် စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်သ့အါန့ၣ်ကီၢ်စဲၣ်တဘျီၣ် ဒီးတၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်အီၤစိကမီၤလၢ ကစံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်တၢ်လၢ ကီၢ်စဲၣ်လီၤကဝီၤတဖၣ်အပူၤစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. အဒိ ကူဝဲၣ်ဟတံၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (High Court) ဖဲကီၢ်အ့ၣ်ဒၣ်န့ၣ် စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်တၢ်သ့လၢ ကီၢ်စဲၣ်လွံၣ်ဘၣ် အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

ဒ်တၢ်ဟ့ၣ်လီၤဟ့ၣ်လၢ စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အက့ၢ်အဂီၢ်အိၣ်အကလုာ်အါမံၤအသိး တၢ်ထူၣ်ကရၢကရိ အဂၤတဖၣ် လၢတၢ်ထၢန့ၣ်ထီၣ်ဃာ်လၢဖဲဒဲၣ်တၢ်မၤကျဲအပူၤ လၢတဘျီၣ်ထွဲဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတဖၣ် အက့ၢ်အဂီၢ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီး အတၢ်လုာ်ဘၢအိၣ်လၢ တၢ်ဟ့ၣ်လီၤဟ့ၣ်လၢစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အက့ၢ်အဂီၢ်အဖီခိၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲကီၢ်က့ၢ်မနံၣ်အပူၤ လၢကီၢ်စၢ်ဖိၣ်ပတီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်ကမံးတံာ် လၢအဃုထၢဟ့ၣ်လီၤဟ့ၣ်လၢ ကီၢ်စၢ်ဖိၣ်စံၣ်ညီၣ်ကီၢ် တဖၣ်အပူၤ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုကိတိာ်လၢကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်န့ၣ် မ့ၢ်ဝဲပုၤပုၤဃုာ်မၤသကိးတၢ်တဖၣ် အသိး တမ့ၢ်လၢပုၤကမ့ၢ် တဖၣ် ဃုထၢလီၤလီၤသ့ ကီၢ်စၢ်ဖိၣ်ပတီၢ်ထးခိၣ်ဘျီၣ်ခိၣ် လၢအစိကမီၤအိၣ်လၢ ကဟ့ၣ်လီၤဟ့ၣ်လၢ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီၣ်သဲးခိၣ်သ့ၣ် အကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ် စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်နီၣ်ဂံၢ်ဘၣ်. တၢ်ကျဲအိၣ်ထီၣ်ဃာ်အီၤခိဖျိ ပုၤခၢၣ်စးတဖၣ် လၢကီၢ်စဲၣ်ပဒိၣ်တဖၣ် ချၢလီၤဒ်တၢ်ကျဲၤဃုအသိးန့ၣ်လီၤ. ကရၢကရိလီၤခိတဖၣ် လၢအဟ့ၣ်ကူၣ်ဟ့ၣ်ဖးသ့တၢ်ဟ့ၣ်လီၤဟ့ၣ်လၢတဖၣ် (အဒိ - ကီၢ်နီၣ်ကံၣ်ရံၤလၢ ကမ့ၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုကိၣ်ကးကရၢ) ဘၣ်တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်, ဟ့ၣ်လီၤဟ့ၣ်လၢ, တၢ်ဒုးလဲၤတရံးအသးဒ်လဲၣ်စ့ၢ်ကီး အကါဒိၣ်ဒ်သိးသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်န့ၣ်အဃိ ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်ပတီၢ်သဲးတၢ်မၤကျဲ (Dual Court System), ကီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲထဲတမံၤတၢ်မၤကျဲ (Single Court Hierarchy), နီၤဖး (မ့တမ့ၢ်) ပုၤဖိၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲ (Shared or Integrated System) မ့ၢ်ဘၣ်တၢ်ကတိၤသကိး, တုထီၣ်သကိးအက့ၢ်အဂီၢ်န့ၣ် တၢ်ကဘၣ်နၢ်ပၢ် တၢ်ပၢ်တၢ်ပြဲး, တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီအထူၣ်တဖၣ် အတၢ်လဲၤတရံးအသး ဒီးပုၤလၢအဘၣ်ထွဲဒီး အထူၣ်ဝဲန့ၣ်တဖၣ်ခဲလၢာ်အဂ့ၢ် ဂ့ၤဂ့ၤဘၣ်ဘၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဆဲးတၢ်လၢလၢတဒ်သိးလိာ်သး, စံၣ်စိၤဂံၢ်ထံးလၢအလီၤခိလိာ်သး, ထံၣ်ဂံၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ဒီးစံၣ်စိၤအကျဲ လဲၤလိာ်သးတဖၣ်, တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုလုာ်လၢတဖၣ်န့ၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်သ့ အက့ၢ်အဂီၢ်အရူၢ်အသးအလီၤခိ လၢဖဲဒဲၣ်ထံကီၢ်တဘျီၣ်စ့ၢ်စ့ၢ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. (Saunders, 2019)

⁴ နိုင်ဂျီးရီးယား ဖွဲ့စည်းပုံအခြေခံဥပဒေ အခန်း ၇၊ ပုဒ်မ ၂၃၁ နိုင်ဂျီးရီးယားတရားရုံးချုပ်

ကွို်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲၤထဲတမံၤတၢ်မၤကျဲၤ (Single Court Hierarchy)

တၢ်စိတၢ်ကမီၤလၢအဟံၣ်ဃၢ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်စိကမီၤခဲလၢ် မ့တမ့ၢ် ထဲးသိးသိးခဲလၢ် လၢကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်အပတီၢ် ဒီးတၢ်ဟ့ၣ်လီၢ်ဟ့ၣ်လၢ ကွို်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်စံၣ်ညီၣ်ကွို်တဖၣ် လၢကီၢ်စံၣ်ပတီၢ်န့ၣ် အါတက့ၢ် မ့ၢ်ဝဲတၢ်မၤကျဲၤလၢ တၢ်ဟံၣ်အီၤလၢကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်အပတီၢ်န့ၣ်လီၤ. ပုၤတဖၣ်, ကရၢကရိတဖၣ် (အဒိ ကီၢ်ခိၣ်, ဘျီၣ်ဒိၣ်, စံၣ်ညီၣ်ကွို်ခိၣ်သ့ၣ်, တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်ကိၣ်ကးကရၢ) တဖၣ်လၢ အန့ၣ်လီၤမၤသကိးတၢ်ဒိ ပုၤဆၢန့ၣ်တၢ်, ပုၤဟ့ၣ်ကူၣ်ဟ့ၣ်ဖးတၢ်, ပုၤဟ့ၣ်မူဒါလီၢ်လၢတဖၣ်န့ၣ် ညီန့ၣ်မ့ၢ်ဝဲ ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ပတီၢ်ကရၢကရိတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ထံကီၢ်တဖၣ်လၢအစူးကါတၢ်မၤကျဲၤအံၤန့ၣ် တၢ်ဆိကမိၣ်အီၤသ့ၣ်လၢ ထံကီၢ်လၢတစူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ်တၢ်မၤကျဲၤဘၣ် ဒီးစူးကါဝဲကီၢ်တဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲၤန့ၣ်လီၤ.

တၢ်အဒိလၢအိၣ်ဖျိအိၣ်ဖျါတဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ ကီၢ်ကလံၤထံးအၤဖရံၤကၤ, ကီၢ်န့ၣ်ပီဒီး ကီၢ်ပယီၤလၢအစူးကါ ၂၀၀၈ တၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢၤသဲးခိၣ်သ့ၣ်မ့ၢ်ဝဲ ထံကီၢ်ဝဲန့ၣ်တဖၣ်အကျါတဘျီၣ်န့ၣ်လီၤ. ကွို်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲၤ မ့ၢ်ထဲတမံၤအပိ ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကွို်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်တၢ်မၤကျဲၤဒါညါ အခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ်လီၤ. မ့တမ့ၢ်လၢ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃၢ် စံၣ်ညီၣ်ကွို်အလီၢ်ပစိၣ် ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢၤသဲးခိၣ်သ့ၣ်အခါန့ၣ် ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ပတီၢ် ကွို်ဘျီၣ်ဝဲန့ၣ် စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်သ့ တၢ်ပတံၤသကွံာ်ကညးတဖၣ်လၢ အဆိုးထီၣ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်ဂီၢ် ကရၢကရိတဖၣ် (Semi-judicial Body) လၢအမ့ၢ် အတၢ်ပဖီလၢ် (ပုၤဃုာ်ဒီးကီၢ်စံၣ်ပတီၢ်) ကမ့ၢ်ကွို်ဘျီၣ်တဖၣ်, သုးကွို်ဘျီၣ်, ခိသ့ကွို်ဘျီၣ်, ကွို်ဘျီၣ်လီၤဆိတဖၣ်ဒိအမ့ၢ် တၢ်တြုၣ်သံ တၢ်အိၣ်ခိၣ်ဖးလၢဆိုးကွို်ဘျီၣ်, တၢ်မၤကျဲၤတနီၤအပူၤ ကမ့ၢ်ပုၤကူပုၤကညီၣ်ခွဲးယၢ်ခိၣ်မံးရၢၣ်, တၢ်တြုၣ်သံ တၢ်ဟ့ၣ်ခိၣ်ဖးလၢဆိုး အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

ဖဲကီၢ်န့ၣ်ပီအပူၤ တၢ်ကျဲၤဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃၢ် ကမ့ၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်ကိၣ်ကးကရၢ လၢအိၣ်လၢ တၢ်လီၢ်အကၤဒိၣ် လၢတၢ်ဟ့ၣ်လီၢ်လၢမူဒါဒီး တၢ်ထုးထီၣ်ကွံာ် စံၣ်ညီၣ်ကွို်အဆိဆိ (တပုၤဃုာ် ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ် စံၣ်ညီၣ်ကွို်ခိၣ်သ့ၣ်) ဒီဖျိကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ပတီၢ်ကရၢကရိတဖၣ် မ့တမ့ၢ် ပုၤတဖၣ်လၢအပုၤဃုာ် လၢအပတီၢ်ဝဲန့ၣ် န့ၣ်လီၤ. တၢ်စံးသ့ၣ်လၢ ကီၢ်ကလံၤထံးအၤဖရံၤကၤအတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်တၢ်မၤကျဲၤန့ၣ် ကဲဝဲကီၢ်တဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲၤ အါန့ၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်တၢ်မၤကျဲၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်မၤကျဲၤအံၤ ဖဲတၢ်တုၣ်လီၤတၢ်ညီၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျၢၤသဲးခိၣ်သ့ၣ်အခါ တၢ်ကတိၤ သကိးတၢ်အခါ မ့ၢ်တၢ်အစၢတမံၤလၢအဟံၣ်အိၣ်ထီၣ် ဒီဖျိတၢ်တူၢ်ခိၣ်ဟံးသး လၢအမ့ၢ် တၢ်ကဘၣ်အိၣ်ဒီး လီၢ်ခၢ်သးပဒိၣ်တမံၤလၢအဂံၢ်ဆူၣ် ဒ်သိးကလဲလိာ်ကွံာ် ပုၤကရၢကရိလၢ အိၣ်ဒီး အၤဖရံၤကၤကမ့ၢ်ခီကရဲး (African National Congress) အတၢ်ဆိၣ်ဘၣ်ဆိၣ်ဘၢ ကလုာ်ဒုၣ်အဂံၢ်ဖဲလီၤသး အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. လၢကီၢ်ပယီၤ အ ၂၀၀၈ တၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢၤသဲးခိၣ်သ့ၣ် လၢသုးမုၢ်ဟံးဃၢ်တၢ်စိတၢ်ကမီၤတကူၣ်တတ်အဖီလၢ်န့ၣ် ကီၢ်ခိၣ် ဟ့ၣ်မူဟ့ၣ်ဒါ စံၣ်ညီၣ်ကွို်တဖၣ်လၢ ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကွို်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်ဒီး လီၢ်ကဝီၤဒိၣ်ဒီး ကီၢ်စံၣ်ကွို်ဘျီၣ်ခိၣ် သိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ် ဒီးဘျီၣ်ဒိၣ်လၢအဘၣ်ထွဲတဖၣ်န့ၣ် မ့တမ့ၢ်လၢအကံၢ်အစိတထီၣ်ဘး အယိဘၣ်ဒီး ထုးကွံာ်အီၤတသ့ဘၣ်.

တၢ်အကါဒိၣ်ကတၢၢ်လၢ ကဘၣ်မၤနီၣ်တဖၣ်

- ဖဲကွီၢ်ဘျီၣ်ခံပတီၢ်သယဲၤတၢ်မၤကျဲအပူၤ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် ဒီးတၢ်ဒုးလဲၤတရံးအိၣ်, တၢ်ဟ့ၣ်မူဟ့ၣ်ဒါစံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်တဖၣ်အဂီၢ် ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ဒီးကီၢ်စဲၣ်ပတီၢ်တဖၣ်န့ၣ် ဟံးဂ့ၢ်ဝီမၤတၢ်ဒ်အပတီၢ်အသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤစိကမီၤတဖၣ်စ့ၢ်ကီး မ့ၢ်ဝဲဒ်တၢ်နီၤဖးစိကမီၤ လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်ဟ့ၣ်ဃာ်အသိးန့ၣ်လီၤ. အမူးအရၢတဖၣ်လၢ ဘၣ်တၢ်စးထီၣ်စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်အီၤ လၢ ကီၢ်စဲၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အဂီၢ် တၢ်မၤကျဲအိၣ်လၢ ကပတံသကွၢ်ကညးထီၣ်ဆူ ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ် ခိၣ်သ့ၣ်အိၣ်ဘၣ်ဆၣ် တၢ်မၤကျဲလၢတအိၣ်ဒ်သိးအံၤ အိၣ်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ.
- နီၤဖး (မ့တမ့ၢ်) ပၣ်ဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲန့ၣ် အတၢ်လီၤဆီလိာ်သးအိၣ်အါကတၢၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်လုၢ်ဘၢတဖၣ်အိၣ်သ့ၣ်လၢ တၢ်ဟ့ၣ်မူဟ့ၣ်ဒါ ဒုးလဲၤတရံးတဖၣ်လၢ ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ပတီၢ်ဒီးကီၢ်စဲၣ်ပတီၢ် ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်, အပတီၢ်အဂၤအတၢ်န့ၣ်လီၤလုၢ်ဘၢလၢ တၢ်ဆီၣ်ထွဲကျိၣ်စ့တဖၣ်အပူၤအိၣ်သ့န့ၣ်လီၤ. တၢ်ကြးဘျးစဲဆိကမိၣ်စ့ၢ်ကီး တၢ်ပၤတၢ်ပြးဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီ အထူၣ်ကရၢကရိတဖၣ် အတၢ်ကျဲဒုးအိၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ.
- ကွီၢ်ဘျီၣ်ထဲတပတီၢ်တၢ်မၤကျဲ လၢအဟ့ၣ်မူဟ့ၣ်ဒါသုးကျဲၤ ကီၢ်စဲၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် စးထီၣ်လၢကီၢ်စၢ်ဖျိၣ် အပတီၢ်အံၤ ကစံးအီၤတသ့လၢ အစူးကါဝဲဖဲဒဲၣ်တၢ်မၤကျဲလၢ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအထူၣ်အပူၤဘၣ်. ပမၤနီၣ်အီၤသ့ၣ် အစူးကါဝဲ ကီၢ်တဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် (Constitutional Review)

တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် (Constitutional Review) မ့ၢ်ဝဲ တၢ်သမံထံ မ့ၢ်ထံကီၢ်အတၢ်သိၣ်တၢ်သီတဖၣ် (မ့တမ့ၢ်) တၢ်ပၤတၢ်ပြးတၢ်မၤကျဲကပူၤန့ၣ် မ့ၢ်ဖိးမံလိာ်သးဒီး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်နီၣ်လီၤ. တၢ်သမံထံကွၢ်ကဒါက့ၤအံၤ မ့ၢ်တၢ်မၤကျဲလၢအတုၤလီၤတီၤလီၤ လၢတၢ်တြီဆၢ တၢ်မၤကမၣ်ခွဲးယာ်တဖၣ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် အၢၣ်လီၤအီၤလီၤဃာ်တဖၣ် အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်တူၢ်လိာ်ဃာ် တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် ဒ်အသူးအသ့ၣ်တမံၤ လၢအဟ့ၣ်သ့ ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်အုၣ်ကီၤသ့ လၢတၢ်နီၤဖးစူးကါစိကမီၤ (Separation of Power), နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးယာ် (Self Determination), ပုၤတဂၤစ့ၢ်စ့ၢ်အဂံၢ်ခိၣ်ထံးခွဲးယာ်တဖၣ် (Individual Rights) အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ထံကီၢ်တဘျီၣ်ဘၣ်တဘျီၣ်အသိး ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်ဂ့ၤ, ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ် ဒီးကွီၢ်ဘျီၣ်ခဲလၢာ် (မ့တမ့ၢ်) ကီၢ်စဲၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အိၣ်ဂံၤ, အမံၤအသ့ၣ်အိၣ်အါကလုာ် ဘၣ်ဆၣ် ဒ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် ကွီၢ်ဘျီၣ်လီၤဆီ, စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်အလီၤပစိာ်, ကီၢ်ကးကရၢတဖၣ် အအိၣ်ဂ့ၤ, ဒီဖျိအက့ၢ်အဂီၤအဂၤတမံၤမံၤဂ့ၤ ဘၣ်ဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ် တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်မၤကျဲကျဲ ဒ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အသိးန့ၣ်လီၤ.

စီမံခန့်ခွဲမှု အင်အားကြောင့်စံပုံထံကီတဖန်အပူ၊ တက်ကွက်ကဒါကွေတင်သွင်ထီတင်ဘျာသဲစးခိန်သွင်အံ၊ ကဲထီပဲ သဲစးတင်ဘျာအတင်အိန်စီအိန်ကမီ၊ (Rule of Law) အတင်ထူတမံ၊ ဒီးအါဒ်တကွ် အကါဒိန်ထီလဲ၊ တင်ပတင်ပြးခိဖျီတင်သွင်ထီတင်ဘျာသဲစးခိန်သွင် (Constitutional Government) ကကါကျ၊ဒီးအဂံကဆူင်အဂီနန်လီ၊ ဒ်သွင်ထီတင်ဘျာသဲစးခိန်သွင်အသိး တင်ကွက်ကဒါကွေအကွ်အဂီ အိန်ယုမံနန်လီ၊ (Mavciv, 2008). အဲသွင်တဖန်မ့ဝဲ

၁. အမဲရက၊ မ့တမ့ တင်ပတင်ထီယွေလီသကုအကွ်အဂီ (American OR Diffuse Model) (အဒိ ကီစာဖိုင်အမဲရက၊ မလ့ရှါ၊ ခဲနဒါ)
၂. ယူရပလအကွ်အဂီ၊ မ့တမ့ တင်ပတင်ထီကွေတင်ကွက်ကဒါကွေစီကမီအကွ်အဂီ (European/Austrian OR Concentrated Model) (အဒိ ကွေမနန်၊ အီစထြီယ၊ အိန်ထလံ၊ ကလံထံးခိရယ၊)
၃. တင်ပယုအကွ်အဂီ - တင်မကျဲခံမံလဲထံး အတင်ပတင်ထီအကွ်အဂီ (Mixed: Diffuse and Concentrated Model) (အဒိ - ပီတင်ကံ၊ ကရဲးစ၊ ဆွဲးစလဲ)
၄. ဖြိုင်စုင်အကွ်အဂီ၊ တင်သွင်ထီတင်ဘျာသဲစးခိန်သွင်ကီကဲကရ၊ (The Model of French Constitutional Council) (အဒိ - ဖြိုင်စုင်၊ မရီးခိန်)
၅. ထံဖိကစင်ကီအကွ်အဂီသီ (The New Commonwealth Model) (အဒိ မိရဲးရှူးလဲ၊ အဖရံကါ ဒီး)
၆. တင်ကွက်ကဒါကွေတင်သွင်ထီတင်ဘျာသဲစးခိန်သွင် အကွ်အဂီအဂါတဖန် (Other Form of Constitutional Review Model) (အဒိ - အိန်သံပံယံ၊) နန်လီ၊

တင်ဟွင်ထီပဲအံ၊ ပစံးတသ့လဲအဘိဝဲထီဘိဘိဆုင် အါတကွ် ထံကီတဖန်လဲအစူးကါ အဲကလံထံးထူသနူသဲစးတဖန်နန် စူးကါဝဲ တင်ပတင်ထီယွေလီသကု (မ့တမ့) အမဲရက၊အကွ်အဂီဒီး ထံကီတဖန်လဲအစူးကါ ရီမု-ကွေမာ်သဲစး (Civil Law) တဖန်နန် စူးကါဝဲတင်ပတင်ထီပယုအကွ်အဂီ (Concentrated Model) နန်လီ၊ (Saunders ၂၀၁၉).

တင်ကွက်ကဒါကွေ တင်သွင်ထီတင်ဘျာသဲစးခိန်သွင် တင်ပတင်ထီယွေလီသကုမ့ဝဲ တင်တဟ်နီဖးဃာ် ကွီဘျိုင်လဲကကွက်ကဒါကွေ တင်သွင်ထီတင်ဘျာသဲစးခိန်သွင်ဘဒီး တင်မကျဲလဲ၊ တင်ဟွင်ဃာ် တင်စိတင်ကမီဝဲနန်ဆူ ကွီဘျိုင်တဖန်ခဲလက် (မ့တမ့) ကွီဘျိုင်ခိန်သွင် (မ့တမ့) ကွီဘျိုင်ခိန်သွင် ဒီးတီထီကွီဘျိုင်တဖန် (Superior Courts) လဲကကျဲတင်စိတင်ဃာ်ပီတုတင်မကျဲအပူနန်လီ၊ တင်စိတင်ကမီအံ၊ အိန်သ့လဲကကွီဘျိုင်အါနုတဖျာ်ဘဒ်ဆုင် ဒ်တင်စိတင်ဃာ်ပီတုတင်မကျဲညီနုအသိး ကီစာဖိုင်ကွီဘျိုင်ခိန်သွင် မ့တင်အိန်သွင်ဒီး အစိကမီအိန်လဲ၊ ကမတင်စိတင်ဃာ်တင်ကျဲတင်အဂီနန်လီ၊ မ့စူးကါကကျဲကွီဘျိုင်တင်မကျဲနန် တင်လိင်တုနီဖးလီအကွ်အဂီလဲ၊ တင်ဒုးအိန်ထီကွီဘျိုင်,

တၢ်ဟ့ၣ်မူဟ့ၣ်ဒါစံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်, တၢ်ဆၢကတီၢ်ဟံပနီၣ် ဒီးကွီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲတဖၣ်လၢၤဘၣ်. ဘၣ်ဆၣ် ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် (မ့တမ့ၢ်) တီၤထီၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်လၢတၢ်ပတံသကွံာ်ကညးအဆီဆီ မ့ၢ်ဝဲအါတက့ၢ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်/ကီၢ်စၢဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် လၢကီၢ်စၢဖျိၣ်ပတီၢ်ဟ့ၣ်မူဟ့ၣ်ဒါ ဒူးလဲၤတရံးတဖၣ်အယီၤ တၢ်ကဘၣ်ထၢန့ၣ် ဆိကမိၣ် ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အတၢ်ထံၣ်တၢ်ဘၣ်သးလုၢ်ဘၢတၢ်သ့, မ့ၢ်အဝဲသ့ၣ်ကဲအခၢၣ်စးလၢ ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ် အတၢ်ထံၣ်တၢ်ဘၣ်သးအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်မၤကျဲလၢ အပၣ်ဖျိၣ်ဃာ်တၢ်စိတၢ်ကမီၤလၢ အကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် တဒ်သိးဒီးတၢ်မၤကျဲလၢထးဘၣ်. မ့ၢ်တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်မူဒါဒီးစိကမီၤ ဒိဖျိတၢ်နီၤဖးဒူးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်အယီၤ တၢ်ကျဲဒူးအိၣ်ထီၣ်, တၢ်ဟ့ၣ်မူဟ့ၣ်ဒါ, တၢ်ဆၢကတီၢ်ဟံပနီၣ်, တၢ်မၤကျဲတဖၣ် ကဲထီၣ်ဝဲတၢ်မၤလၢ ကနီၤဖးဘၣ်ဘျၢဆဲးအီၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. အဂၤတကပၤန့ၣ် တၢ်မၤကျဲအံၤအတၢ်ဂံၢ်ဆူၣ်မ့ၢ်ဝဲ ကဃျၢၢ်ကွီၢ်ဘျီၣ် တၢ်မၤကျဲအက့ၢ်အဂီၤ မ့ၢ်အိၣ်ဒ်လဲၣ်ဂ့ၢ်ဒ်လဲၣ်ဂ့ၢ် တၢ်တုၤလီၤဃာ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ဝဲန့ၣ်လၢအလီၤဖးသး လၢကဆၢတံာ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်နီၤဖးတၢ်စိတၢ်ကမီၤ ဒ်သိးကပၣ်ဃုာ်ဒီးကီၢ်စဲၣ်တဖၣ် အတၢ်လုၢ်ဘၢကဲခၢၣ်စးတဖၣ်အသိး အဂၤတကပၤန့ၣ် ဒူးအိၣ်ထီၣ်သ့စ့ၢ်ကီးအက့ၢ်အဂီၤလၢ ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အတၢ်လုၢ်ဘၢကဲခၢၣ်စး အစ့ၤကတၢ်ဒီး ထဲကီၢ်စၢဖျိၣ်ပတီၢ်အတၢ်လုၢ်ဘၢပၤဃာ်သ့န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်အလီၤပစိာ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်ဒူးအိၣ်ထီၣ်ဒ် ကွီၢ်ဘျီၣ်အပူၤဖျဲး အဂၤတဖျၢၣ် လၢအစံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ် တၢ်ဟံဖျါအိၣ်ညီၣ်ဒီးတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီၣ်တဖၣ် လၢအဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အဂ့ၢ်န့ၣ်လီၤ. စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်အလီၤပစိာ်အံၤ အတၢ်စံၣ်ညီၣ် ဆၢတံာ်တဖၣ် လၢဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီၣ်တဖၣ် မ့ၢ်ဝဲတၢ်အလီၤခံကတၢ် ကျၢၢ်တံာ်န့ၣ်လီၤ. အယီၤ ကဃျၢၢ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် တအိၣ်ဒီးစိကမီၤလၢ ကန့ၣ်လီၤဂ့ၢ်လိာ် ကွီၢ်ဘျီၣ်ပူၤဖျဲးအံၤ အတၢ်ဆၢတံာ်တဖၣ်အဂီၢ်ဘၣ်. ကဃျၢၢ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် တအိၣ်ဒီးတၢ်စိတၢ်ကမီၤလၢ ကန့ၣ်လီၤဂ့ၢ်လိာ်သ့ တၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီၣ်တဖၣ် အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ်အဂီၢ်ဘၣ်ဆၣ် တၢ်ကဘၣ်ဟံဃာ် တၢ်သူးတၢ်ကျဲတဖၣ် လၢကဒိသဒါတၢ်ပတၢ်ပြး ဒီးတၢ်ဒူးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီ အတၢ်န့ၣ်လီၤဂ့ၢ်လိာ်တဖၣ် အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

ထံကီၢ်တဖၣ်လၢ တၢ်မၤကီခဲဃာ် တၢ်ဘျီက့ၤတၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် လၢတၢ်ကွဲး ဒူးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်အပူၤန့ၣ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအဆီဆီ ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤနီၣ်ထီၣ်အထီကတၢ်တဖၣ် ဘၣ်တၢ်ထၢန့ၣ် ဟံဖျါဃာ်အီၤလၢ တၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်ကိးဝဲတၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် လၢကျဲအါမံၤဒ် ဂံၢ်ခိၣ်ထံးသဲး (Basic Law), သဲးအထီကတၢ် (Supreme Law) န့ၣ်လီၤ. တၢ်န့ၣ်အဖီခိၣ် တၢ်ဟံဃာ်တၢ်မၤကျိၤကျဲလီၤဆီတဖၣ် ဒ်သိးကမၤကီခဲဒိၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျီက့ၤတၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် တဒ်သိးဒီးသဲးအဂ့ၢ်အဂၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. “တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်” ဝီၢ်ဩအံၤ တၢ်ဆိကမိၣ်အီၤလၢ အဟဲလီၤစၢၤလီၤသ့ၣ်လၢ “အဲကလံးထူသန့သဲးတၢ်မၤကျဲ” (Common Law System)

တၢ်မၤကျဲၤဘၣ်ဆၢၣ် မ့ၢ်ကွၢ်က့ၤစံၣ်စီၤဂံၢ်ထံးန့ၣ် တၢ်ဟဲၤလီၤစၢၤလီၤသ့ၣ်လၢ ထံၣ်ကီၢ်တဖၣ်လၢ အိၣ်ဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် လၢတၢ်ကွဲးဃာ်, အဒိယူရပုၤထံၣ်ကီၢ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. အဒိန့ၣ် ထံၣ်ကီၢ်လၢအမၤ “တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်” လၢအဒိသန့ၤသးလီၤလီၤလၢ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢ သဲးခိၣ်သ့ၣ် မ့ၢ်ဝဲကီၢ်စၢၤဖျိၣ်အမဲၤရကၤ ဒီးတၢ်ဃုထံၣ်အီၤသ့ၣ်လၢ *Marbury v. Madison* ၁၈၀၃ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု ကျိၤကျဲၤန့ၣ်လီၤ.

အမဲၤရကၤ (မ့တမ့ၢ်) တၢ်ဟံၣ်ထီၣ်ယွၤလီၤသက့ၤတၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤအက့ၢ်အဂီၢ်အပူၤ တၢ်လိာ်ဘၢ လိာ်ကီၢ်တဖၣ်, သဲးလၢတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်, တၢ်သုးတၢ်ကျဲၤဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်သုးကျဲၤပၤဆၢ ဒီးတၢ်ပၤတၢ်ပြးတဖၣ်, တၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ် တဖၣ်န့ၣ် မ့ၢ်ဖိမံၤဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်ဒါ တဖိမံၤဒါ ဒ်ပုၤအါဂၤတူၢ်လိာ် ဟံၣ်နီၣ်ဝဲ တၢ်မၤကျဲၤညီၣ်န့ၣ်တဖၣ်အသိး တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်တၢ်စိတၢ်ကမီၤလၢ ကကွၢ်ကဒါက့ၤအဂီၢ်ဆူ ဖဲၣ်ဒရဲၣ် ကီၢ်စၢၤဖျိၣ်တဖၣ် လၢကျဲၤတမံၤ ကီၢ်စဲၣ်ပတီၢ်ကီၢ်ဘျီၣ် ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အစုပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်ထံၣ်ဘၣ်သ့ တၢ်မၤကျဲၤဒ်အံၤ လၢအမဲၤရကၤကီၢ်မိၢ်ပုၤလီၢ်ခၢၣ်သး ဒီးကလံၤထံးအမဲၤရကၤကီၢ်မိၢ်ပုၤထံၣ်ကီၢ်အါဘၣ်န့ၣ်လီၤ.

အက့ၢ်အဂီၢ်အံၤအတၢ်လီၤဆီမ့ၢ်ဝဲ တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုစိကမီၤ ဒ်သိးကကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်/ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဂ့ၢ်ဝီ လၢစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်ဒီးကီၢ်ဘျီၣ်ခဲလၢာ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ်တဖၣ် လၢဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် အတၢ်ဘၣ်ဒိ အိၣ်ညီၣ်န့ၣ် ထဲဒ်လၢ ပုၤလိာ်ဘၢလိာ်ကီၢ်တဖၣ်ခံဖုအဘၣ်စၢၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤဝဲ ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ် အပူၤ တၢ်ဂ့ၢ်မ့ၢ်အိၣ်ဖျါလၢ သဲးတမံၤမံၤထီၣ်ဒါ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် တၢ်ဆၢတံာ်စိကမီၤအိၣ် တုၤလၢတၢ်တြၢၣ်သံကွၢ်အီၤန့ၣ်လီၤ. ဖဲကီၢ်စၢၤဖျိၣ်အမဲၤရကၤအပူၤ တၢ်မ့ၢ်ဆၢတံာ်ဒ်အံၤန့ၣ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ်ဒ်အံၤ တဖၣ်န့ၣ် အတၢ်လုာ်ဘၢစိကမီၤအိၣ်ကဒါက့ၤဆူလီၢ်ခံန့ၣ်လီၤ.^၆ ဒ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢ သဲးခိၣ်သ့ၣ်အသိး ထံၣ်ကီၢ်တဖၣ်လၢအစူးကါ တၢ်ဟ့ၣ်လီၤတၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် /တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဂ့ၢ်ဝီ ဆူတီၤဖျိၣ်/တဆီကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အစုပူၤ ဒ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (မ့တမ့ၢ်) ကီၢ်ဘျီၣ်ဒိတဖၣ် အသိးန့ၣ် အိၣ်ဝဲ ၅၄ ကီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲကီၢ်နဲၤသလဲၣ်(န) အတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် အဆၢ ၁၂၀ အပူၤ တၢ်တြီၤဃာ် လီၤတံၢ်လီၤဆဲးလၢ သဲးတဖၣ်လၢကီၢ်ဘျီၣ်ဒိဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်တဖၣ် မ့ၢ်ဖိမံၤဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် အတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သဲးတဖၣ်ဒါ တဖိမံၤဒါအဂီၢ် တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢ သဲးခိၣ်သ့ၣ်လၢ ကီၢ်ဘျီၣ် တဖၣ်တသ့ဘၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်တြီၤဃာ်အံၤအိၣ်ထီၣ်ဝဲခိဖျိ တၢ်ဟံးန့ၢ်အခိပညီ လီၤဆီလိာ်သးလၢ တၢ်နီၤဖး တၢ်စိတၢ်ကမီၤတၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ် (Separation of Power) လၢအမ့ၢ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုအထူၣ်န့ၣ် တဘၣ်န့ၣ်လီၤ ဂ့ၢ်လိာ် တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီအထူၣ် အစိကမီၤဒီးခွဲးဃာ်ဘၣ်န့ၣ်လီၤ.

^၆ တၢ်ဖးကွၢ်သ့ ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သဲးလၢ အကွၢ်မံာ်တၢ်လၢဖဲလွဲၢ်အဖီခိၣ် ဘၣ်တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤအီၤ ဒီးကီၢ်စၢၤဖျိၣ်အမဲၤရကၤ စံၣ်ညီၣ်လၢတၢ်စိကမီၤအိၣ်က့ၤဆူလီၢ်ခံ *Teague v. Lane*, 109 S. Ct. 1060 (1989) ဒီးတၢ်မၤကမၢ်သဲးတမံၤ ဘၣ်တၢ်လိာ်ဘၢလိာ်ကီၢ်အီၤလၢ မ့ၢ်န့ၣ်စဲၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ဒီးကီၢ်စဲၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်တပယူၢ်ဃီၤအဖီခိၣ် တၢ်ဆၢထီၣ်လံာ်ဆူ ကီၢ်စၢၤဖျိၣ်အမဲၤရကၤကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်အမံၤညါ *Robinson v. Neil*, 409 U.S. 505, 507 (1973) သ့န့ၣ်လီၤ.

ဒ်ကီၢ်နဲသလဲၣ်(န)အပူၤ ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဟ့ၣ်ဝဲ တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်ဖိးမံဒီး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤ သဲးခိၣ်သ့ၣ် အစိကမီၤ မ့ၢ်ဝဲစ့ၢ်ကီးလၢ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်က့ၤ နဲသလဲၣ်(န)ထံကီၢ် တၢ်ဟ်ဖျါဒီးသဲးထီၣ်ရီၤသန့တဖၣ် အယိၣ်န့ၣ်လီၤ.

ဒ်က့ၤမနံၣ်ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ကီၢ်ခိၣ်ထံကီၢ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲးခိၣ်သ့ၣ် (Grundgesetz) အသိး တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်သဲးဂ့ၢ်ဝဲကွီၢ်ဘျီၣ်ပူၤဖျဲး (Federal Constitutional Court of Germany) လၢကီၢ်က့ၤမနံၣ်ဒီး တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်ခွဲးယာ်စိကမီၤလၢ ကကွၢ်ကဒါက့ၤ မ့ၢ်ကွၢ်ဘျီၣ်ဝဲန့ၣ်အပူၤ ဘျီၣ်ခိၣ်အတၢ်မၤ တဖၣ်န့ၣ် ဖိးမံလိာ်သးဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲးခိၣ်သ့ၣ်ဒါအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ကီၢ်စဲၣ် (Bundesländer) အါတက့ၢ် အပူၤစ့ၢ်ကီး တၢ်နီၤဖးဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် လၢတၢ်ပညိၣ်ဝဲန့ၣ် အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. အဝဲသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ် တဟံးထီၣ်ဖိၣ်ထီၣ်ဝဲ တၢ်ပတံသကွၢ်ကညးတဖၣ် လၢဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်လိာ်ဘၢလိာ်ကွီၢ်ဒီး တၢ်မၤကမၣ်သဲးအမူးအရၢတဖၣ်ဘၣ် ဒီးအိၣ်နီၤဖးဝဲအသး ဒ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ကီၢ်က့ၤမနံၣ် အဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်သဲးဂ့ၢ်ဝဲကွီၢ်ဘျီၣ်န့ၣ် ကွၢ်ကဒါက့ၤသ့ တၢ်ဘျီၣ်က့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤ သဲးခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ် လၢတဖိးမံဒီး ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲးခိၣ်သ့ၣ် (Verfassungswidriges Verfassungsrecht) ဒီးသမၢကွၢ်သ့ တၢ်ဘျီၣ်က့ၤအံၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်သိၣ်ဘျၤဒီးခွဲးယာ် စိကမီၤဒ်အံၤန့ၣ် တအိၣ်လၢကီၢ်အမဲရကၤ ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်ခိၣ်သ့ၣ် ဒီးကီၢ်ခဲနဒၤကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ဘၣ်. မ့ၢ်လူၤပိာ်ထွဲတၢ်ဘျီၣ်က့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤ သဲးခိၣ်သ့ၣ်တၢ်မၤကျိၤကျဲ (Procedure) တီတီလိၤလိၤန့ၣ် လၢတၢ်ဘျီၣ်က့ၤတၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤ အသူးအသ့ၣ် အဖိခိၣ်န့ၣ် ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်) ခွဲးယာ်တအိၣ်လၢ ကဟ်ဖျါထီၣ် တၢ်ဘျီၣ်က့ၤအံၤဘၣ်.

ကီၢ်အံၣ်သံၣ်ယိပံယၤအတၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲးခိၣ်သ့ၣ်အကွၢ်အဂီၤ မ့ၢ်ကျဲ အဂၤတမံၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်ခွဲးယာ်လၢ ကဟ်ဖျါထီၣ်ကီၢ်အံၣ်သံၣ်ယိပံယၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤ သဲးခိၣ်သ့ၣ် အခိပညီ ဆူထးခိဘျီၣ်ခိၣ် (လၢကျဲတမံၤ) ဖဲးဒရဲၣ်ဘျီၣ်ခိၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်သိၣ်ဘျၤအိၣ်လၢ ဖဲတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤ သဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤ ထးခိကွီၢ်ဘျီၣ်ဒီး တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီၣ်လိာ်ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤ သဲးခိၣ်သ့ၣ်ကီၣ်ကးကရၢ (Council of Constitutional Inquiry) ကဘၣ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ် တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီၣ်လိာ် တဖၣ်ခဲလၢာ် ဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲးခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ်လီၤ.⁷ ထးခိဘျီၣ်ခိၣ်ဒီးကီၣ်ကးကရၢန့ၣ် အစိကမီၤအိၣ်လၢ ကစံၣ်ညီၣ် ဆၢတံာ်ကျၢ်တံာ်အဂီၢ်ဘၣ်ဆၣ် တၢ်စိတၢ်မီၤအံၤ တမ့ၢ်သဲးပူၤဖျဲးတဖၣ် လၢအဆၢတံာ် မ့ၢ်သဲးတဖၣ် ဖိးမံဒီး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲးခိၣ်သ့ၣ်ဒါ တဖိးမံဒါအဂီၢ်ဘၣ်.

⁷ ကီၣ်ကးကရၢန့ၣ် ဘၣ်တၢ်ကျဲဒုးအိၣ်ထီၣ်အီၤဒ် အံၣ်သံၣ်ယိပံယၤဂံၢ်ခိၣ်ထံးသဲးအဆၢဒိၣ် ၉, အဆၢဖိ ၈၂ ဒီးဖဲၣ်ဒရဲၣ်စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်ခိၣ်သ့ၣ်, ဖဲၣ်ဒရဲၣ်စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်ခိၣ်သ့ၣ်ခံ, ပုၤကူၣ်သ့စဲၣ်နီၤသဲးယုၤလၢ လၢလၢာ်ခိဘျီၣ်ခိၣ်ဆၢန့ၣ် ဒီးကီၢ်ခိၣ်ဟ့ၣ်မူဟ့ၣ်ဒါ ဒီးဘျီၣ်ခိၣ်ကရၢဖိသၢဂၤ လၢဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထးခိဘျီၣ်ခိၣ်ဟ့ၣ်မူဟ့ၣ်ဒါန့ၣ်လီၤ.

ဘဉ်ဆဉ် ထဲကီၣ်ကးကရၢဒီးထးခိကွီၣ်ဘျီၣ် ထၢန့ၣ်ဆိကမိၣ်သ့ မ့ၢ်သဲစးတဖၣ်လၢ၊ ကီၣ်စၢဖျိၣ် မ့တမ့ၢ် ကီၣ်စဲၣ်တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သဲစးဘျီၣ်ဒိတဖၣ်ထုးထီၣ်, တၢ်သိၣ်ဘျၢ, တၢ်နဲၣ်ကျဲဒီးဟီၣ်ခိၣ်ဒိဘၣ်အတၢ်အၢၣ်လီၤအီၤလီၤ တဖၣ်လၢ တၢ်ပၤတၢ်ပျးကရၢ (ပဒိၣ်ကရၢ) ထုးထီၣ်န့ၣ် ဖိးမံဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ခါန့ၣ်လီၤ.

တၢ်စိတၢ်ကမီၤအဒိၣ်အဆံး လၢတၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ မ့ၢ်ဖိးမံဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်, လၢကျဲတမံၤ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ခွဲးယၢ်စိကမီၤန့ၣ် မ့ၢ်ဒိၣ်ဝဲလဲၣ်ဝဲဒီးအဂီၢ်ဆူၣ်ခါ, အံၣ်ခါန့ၣ် ဒီးသန့ၤအသးစ့ၢ်ကီးလၢ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ် ဒီးသဲစးဘၣ်ထွဲတဖၣ်, တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုလုၢ်လၢဒီးကျိၤကျဲတဖၣ်အလီၤန့ၣ်လီၤ. ဖဲကီၣ်စၢဖျိၣ်အမဲရကၤ, က့ၤမနံၣ်ဒီးအ့ဒယၤတဖၣ်န့ၣ် ပထံၣ်ဘၣ်လၢ တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢ သဲစးခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲကီၣ်အ့ဒယၤအပူၤ ကီၣ်စၢဖျိၣ်ကွီၣ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် အိၣ်ဒီးတၢ်စိတၢ်ကမီၤလၢ ကစံၣ်ညီၣ်ဆၢတံၢ်လၢ တၢ်ဘျီက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ် တဖိးမံဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢ သဲစးခိၣ်သ့ၣ်ဘၣ်ဒီး တြီကွံၣ်အီၤဒ်သိး အစိကမီၤတၢ်ဘၣ်ဒိတအိၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. လၢအဂၤတကပၤန့ၣ် ထံကီၣ်တဖၣ်လၢ တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤစိကမီၤဆံးစ့ၢ်အိၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. ထံကီၣ်ဝဲန့ၣ်တဖၣ်အပူၤ ကီၢ်တြိးတုၣ်ထံဖိကစၢ် ထံကီၣ်တဖၣ်အိၣ်အါကတၢ်ဒီး ထံကီၣ်ဝဲန့ၣ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီကရၢကရိတဖၣ် လုၢ်ဘၢတြုၣ်ကွံၣ်သ့ ကွီၣ်ဘျီၣ်အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံၢ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. (Erdos, 2010). တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် မ့ၢ်တၢ်မၤကျဲလၢအတုၤလီၤတီၤလီၤခါ မ့တမ့ၢ်တၢ်အံၤမ့ၢ်ထဲ တၢ်မၤကျဲတမံၤလၢ တၢ်ဟံၤမၤသးခါန့ၣ် မ့ၢ်တၢ်သံကွၢ်တခါလၢ ထံကီၣ်တဘျီဘၣ်တဘျီ ကဘၣ်မၤလိခံကွၢ်စိကွၢ်ဃုတၢ်အစၢ အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဂ့ၢ်အကါဒိၣ်လၢ ကဘၣ်တိၢ်နီၣ်တဖၣ်

- တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ် မ့ၢ်ဝဲတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုအထူၣ် အစိကမီၤတမံၤ လၢအကါဒိၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်မၤကျဲတဖၣ်လၢအဟ့ၣ်ယၢ်စိကမီၤအံၤ ဆူကီၣ်စဲၣ်ကွီၣ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ် အိၣ်ဝဲအသိး တၢ်နီၤဖးဒုးအိၣ်ထီၣ်ယၢ် စံၣ်ညီၣ်ကွီၣ်အလီၢ်ပစိၣ် (မ့တမ့ၢ်) ကီၣ်ကးကရၢတဖၣ် အိၣ်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. ဖဲတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်စံၣ်ညီၣ်ကွီၣ်အလီၢ်ပစိၣ် မ့တမ့ၢ် ကီၣ်ကးကရၢတဖၣ်အပူၤ တၢ်အိၣ်စ့ၢ်ကီးဒီး တၢ်ဟံၤဖျိၣ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်အီၤလၢ စံၣ်ညီၣ်ကွီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်ဒီး စံၣ်ညီၣ်ကွီၣ်တနီၤလၢ ကွီၣ်ဘျီၣ်ခိၣ် သ့ၣ် ဒီးပုၤလၢဘျီၣ်ခိၣ်ဒီးကီၢ်ခိၣ်ဆၢန့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ် ဒီးဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်မၤကျဲ (Constitutional Review and Federalism)

စိၤခဲအံၤဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံကီၣ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ် လၢကဒိသဒါ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်မၤကျဲဒီးကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အတၢ်ပၤပျးအကစၢ်ဒၣ်ဝဲ လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ပညီၣ်ဝဲန့ၣ်

တအိန်တသ့အကါဒိန်ထီဉ်န့ဉ်လီၤ. ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ကိးမုၢ်န့ၢ်တၢ်ကဲထီဉ်အသးတဖၣ်န့ဉ် ဒုးအိန်ထီဉ်သ့တၢ်မၤဟးဂီၤ ပဒိဉ်တပတီၢ်ဘၣ်တပတီၢ်ဘၣ်စၤ. ဖဲဉ်ဒရဲဉ်တၢ်နီၤဖးစိကမိၤတဖၣ် ထီဘိန့ဉ်လီၤ. တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ဉ်ထီဉ် တၢ်ဘျၢသဲးခိဉ်သ့ဉ်န့ဉ် ကဘၣ်ပညိဉ်တမ့ၢ်ထဲ ကဒိသဒါကီၢ်စၢဖိဉ်ပဒိဉ် အတၢ်မၤကမၢ် ကီၢ်စဲဉ်တဖၣ် အစိကမိၤဒီးခွဲးယၢ်တဖၣ်အဂီၢ်ဘၣ်. တၢ်ကဲထီဉ်လၢ ပဒိဉ်အပတီၢ်ဖဲလဲဉ်ဖဲလဲဉ်ဂ့ၤ ကဘၣ်ပညိဉ်စ့ၢ်ကီးလၢ ကတြီဆၢဒိသဒါ တၢ်တယုဖိးလိာ်သး, တၢ်မၤကမၢ်ဖဲဉ်ဒရဲဉ်တၢ်မၤကျဲ လၢတၢ်သ့ဉ်ထီဉ်တၢ်ဘျၢသဲးခိဉ်သ့ဉ် ဒုးအိန်ထီဉ်ယၢ်အဂီၢ်န့ဉ်လီၤ.

မ့ၢ်ကွၢ်လၢ မ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်ဒီးပုၤတဝၢစဲအ့ဉ်ပီညါတဖၣ်အတၢ်ထံဉ်လၢအမ့ၢ် ခိဉ်န့ၢ်ဒီးခၢဉ်စးသံဉ်အိဉ်ရံဉ် (Principal & Agent Theory) န့ဉ် တၢ်စံးအီၤသ့လၢ ဖဲဉ်ဒရဲဉ်တၢ်မၤကျဲမ့ၢ်ဝဲ တၢ်ဆဲးကျိးဆဲးကျါ ဒ်သိးလိာ်သးလၢ ထံဖိကီၢ်ဖိဒီး ပဒိဉ်အပတီၢ်တဖၣ်အဘၣ်စၤန့ဉ်လီၤ. ထံဖိကီၢ်ဖိမ့ၢ်ဝဲ ခိဉ်န့ၢ် (Principal) ဒီး (ကီၢ်စၢဖိဉ်, ကီၢ်စဲဉ်ဒီးကီၢ်ရဲဉ်) ပဒိဉ်အပတီၢ်တဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ ခၢဉ်စးတဖၣ်လၢတၢ်ဟ့ဉ်အီၤမူဒါလၢ ကမၤတၢ်လၢ ထံဖိကီၢ်ဖိတဖၣ်အတၢ်န့ၢ်ဘျးအဂီၢ်န့ဉ်လီၤ. ဘၣ်ဆဉ်တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်တမံၤ လၢအပၢ်ထီဉ်လၢသံဉ်အိဉ်ရံဉ်ဝဲအံၤမ့ၢ်ဝဲ ပုၤအကါဒိဉ်ဒီးခၢဉ်စးတဖၣ် အတၢ်ဖဲးတၢ်မၤကူဉ်သ့ ဒီးတၢ်န့ၢ်ဘၣ်တၢ်ကစီဉ်ဂ့ၢ်ကျိၤတဖၣ်တဒ်သိးလိာ်သး (Information Asymmetry) န့ဉ်လီၤ. ဖဲထံဖိကီၢ်ဖိအတၢ်န့ၢ်ဘျးဒီး ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ပုၤခၢဉ်စးတဖၣ်, ပဒိဉ်အပုၤဘၣ်မူဘၣ်ဒါတဖၣ် အတၢ်န့ၢ်ဘျးတဖၣ်တဒ်သိးလိာ်သးအခါ တၢ်ဒုးကဲထီဉ်တၢ်တယုဃီလိာ်သး, တၢ်မၤကမၢ်သဲးစးတဖၣ်ဖဲ တၢ်စူးကါဒုးလိဉ်ထီဉ်ဖးထီဉ်နီၢ်နီၢ်အခါန့ဉ်လီၤ. တၢ်န့ဉ်အယိ တၢ်တပိာ်ထွဲမၤကမၢ် ဖဲဉ်ဒရဲဉ်တၢ်မၤကျဲလၢ တၢ်သ့ဉ်ထီဉ်တၢ်ဘျၢသဲးခိဉ်သ့ဉ်ပညိဉ်ဝဲန့ဉ် ကဲထီဉ်သ့လၢ ကီၢ်စၢဖိဉ်အပတီၢ်ဒီး ကီၢ်စဲဉ်ပဒိဉ်တဖၣ်အပူၤန့ဉ်လီၤ. အဒိန့ဉ် ဖဲကီၢ်စၢဖိဉ်အမဲရကၤ စံဉ်ညိဉ်ကွီၢ်ခိဉ်သ့ဉ် William Regnquist အစါခါ ကွီၢ်ဘျိဉ်ခိဉ်သ့ဉ်စံးတ့ၢ်ဝဲလၢ *New York v. United States* အမူးအရၢ်အပူၤ မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးသန့တဖၣ် လၢပုၤဘၣ်သးစ့ၤတဖၣ်န့ဉ် ဒ်သိးကဟ်ဒုဉ်ဟ်ကမၢ်ဖဲဉ်ဒရဲဉ်ပဒိဉ်အဂီၢ် တဘျီတခိဉ် ကီၢ်စဲဉ်ပဒိဉ်အပုၤဘၣ်မူ ဘၣ်ဒါတဖၣ်အနီၢ်ကစၢ် သးအိဉ်လၢကီၢ်စၢဖိဉ်ပဒိဉ် ကန့ဉ်လီၤန့ဉ်ကျဲအီၤ အိဉ်သ့န့ဉ်လီၤ. ကီၢ်စဲဉ်ပဒိဉ်အပုၤဘၣ်မူ ဘၣ်ဒါတဖၣ်န့ဉ် လၢအနီၢ်ကစၢ်တၢ်န့ၢ်ဘျးအယိမ့ၢ်ဂ့ၤ, ကီၢ်စဲဉ်လၢအဝဲသ့ဉ်ဟံးယၢ် စိကမိၤအဂီၢ်မ့ၢ်ဂ့ၤ (အဒိ - မ့ၢ်လၢအသးလီစ့ဆိဉ်ထွဲတဖၣ်လၢကီၢ်စၢဖိဉ်ပတီၢ်အယိ အိဉ်ကဒုဝဲကီၢ်စၢဖိဉ် အစိကမိၤ) တၢ်ဆိကမိဉ်လၢ အထီဒါသ့တၢ်သ့ဉ်ထီဉ်တၢ်ဘျၢသဲးခိဉ်သ့ဉ်န့ဉ် နီၢ်နီၢ်တမ့ၢ်လၢ ကီၢ်စဲဉ်တဖၣ်အခွဲးအယၢ် (States' Rights Theory) ဘၣ်ဒီး တၢ်ထံဉ်အီၤလၢအဘၣ်ဘျိးဘၣ်ဒါလၢ ကီၢ်စဲဉ်တဖၣ်ခဲလၢအကီၢ်ဖိကီၢ်လံၤတဖၣ် အဂီၢ်န့ဉ်လီၤ. (McGinnis and Somin ၂၀၀၄)

တၢ်ဂ့ၢ်ပုၤဖျဲးလၢအစ့ၤဒိဉ်မးတဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ ဖဲကီၢ်ဆွဲးစလဲဉ်အပူၤ ပဒိဉ်တဖၣ်အတၢ်ဖဲးမၤတဖၣ် မ့ၢ်လီၤပလိာ်ဒီးတၢ်သ့ဉ်ထီဉ် တၢ်ဘျၢသဲးခိဉ်သ့ဉ်ခါန့ဉ် တၢ်ဆၢတဲာ်အီၤခီဖျိ တၢ်ဟံးန့ၢ်ကမုၢ်အတၢ်ဘၣ်သး အမူးမ့ၢ်ဂ့ၤ, ကီၢ်အံဉ်သံဉ်ယိပံယၤ အပူၤ ထးခီဘျိဉ်ဒိဉ်လၢတၢ်ကိးအီၤလၢ ဖဲးဒရဲဉ်(န)ဘျိဉ်ဒိဉ်မ့ၢ်ဂ့ၤန့ဉ်လီၤ. ဘၣ်ဆဉ်မ့ၢ်ကွၢ်လၢ ခိဉ်န့ၢ်ဒီးပုၤခၢဉ်စး သံဉ်အိဉ်ရံဉ်တကပၤန့ဉ် ကမုၢ်တဖၣ်တအိဉ်လၢတၢ်လီၢ်

အကြားဘဏ်ကတင်လၢ ကဒီသဒါတၢ်မၤကမၢ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် (မ့တမ့ါ) ကစံၣ်ညီၣ်ပှၤမၤကမၢ်တၢ်တဖၣ်အဂီၢ်ဘဏ်. တၢ်တဒ်သးလိာ်သးလၢ တၢ်ကစီၣ်တၢ်ဂ့ၢ်ထၢဖျိၣ်ဒီးတၢ်ကူၣ်သ့တကးဒီးဘဏ်, မ့ၢ်ထီၣ်သတ်ၤတြီၤကွၢ်လၢ ကမျၢၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤလၢပှၤတဲအါတဖၣ်န့ၣ် ကဟံးထီၣ်ဖီၣ်ထီၣ် ဖဲၣ်ဒဲးန့ၣ်တၢ်နီၤဖးစိကမီၤဒီး သဲးစးဂ့ၢ်တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤတဖၣ် လၢအစၢတံးဘၢဒိၣ်မးတဖၣ်အဂီၢ် ထံကီၢ်ဖိကမျၢၢ်တဖၣ်တအိၣ်ဒီးတၢ်အိၣ်သးလၢအဂ့ၢ်ဘဏ်. တၢ်န့ၣ်အဃိ “တၢ်န့ၣ်ဘဏ်တၢ်အၢၣ်လီၤလၢ တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်တၢ်ဂ့ၢ်ကီ (credible commitment problem)” လၢအဟဲအိၣ်ထီၣ်လၢတၢ်ဟးဆူးတန့ၢ်အပူၤ လၢကမျၢၢ်ဒီးပဒိၣ်အပတီၢ်တဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤန့ၣ် မ့ၢ်ဘဏ်တၢ်ဟ့ၣ်မုၢ်ဟ့ၣ်ဒါဆူ ကရၢကရိတဖၣ်လၢအပူၤဖျဲးဒီး ကူၣ်သ့ကူၣ်ဘဏ်အဒိကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်မ့ၢ်ဂ့ၢ်, တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၣ်ပူၤဖျဲးမ့ၢ်ဂ့ၢ်န့ၣ် ပစံးသ့လၢ တၢ်ထံသိးတုၤသိး ဒီးကဲထီၣ်လိာ်ထီၣ်သ့န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်ဘဏ်စံးလၢကျဲအဂၤတမံန့ၣ် ထံကီၢ်ဖိအါမးန့ၣ် ကီခဲလၢကကွၢ်ကီၢ်အပူၤခၢၣ်စးတဖၣ် အတၢ်ဖဲးမၤတဖၣ် လၢနီၢ်ကစၢ်အဂီၢ်အဃိန့ၣ်လီၤ.

ဒ်တၢ်စံးလၢထးအသိး ကီၢ်အံၣ်သံၣ်ယိပံယၤအပူၤ တၢ်အဒိအိၣ်လၢထးဒီးကီၢ်ဘျီၣ် ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်ဘဏ်ဆၣ် အတၢ်ကျဲၤဒူးအိၣ်ထီၣ်အန့ဆၢၣ်န့ၣ် မ့ၢ်ဝဲပှၤခၢၣ်စး (agent) လၢထံကီၢ်ဖိတဖၣ်ဟ့ၣ်မုၢ်ဟ့ၣ်ဒါ မ့တမ့ါ ကရၢကရိလၢ တပူၤဖျဲးဒီးကီၢ်စဲၣ်ကီၢ်ကးကရၢတဖၣ် လၢအမ့ၢ်ခၢၣ်စးအတၢ်လုာ်ဘၢစိကမီၤန့ၣ်လီၤ. ကရၢကရၢပူၤဖျဲးလၢအမ့ၢ် ကီၢ်စၢဖျိၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် ဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစီၣ်တဖၣ်ဒ်လဲၣ် အဝဲလီၢ်အိၣ်လၢထံကီၢ်ဝုၢ်ခိၣ် ဒီးမ့ၢ်လၢအအိၣ်ဘူးဒီး ကီၢ်စၢဖျိၣ်ပတီၢ်ပဒိၣ်အပူၤဘဏ်မုၢ်ဘဏ်ဒါတဖၣ်အဃိ မ့ၢ်ဘဏ်ဃးဒီးတၢ်သံကွၢ်တဖၣ် ဘဏ်ထွဲဒီးကဘဏ်ပထံကီၢ်အတုၤလီၤတီၤလီၤကတၢ်ကသ့ဒ်လဲၣ်တဖၣ်န့ၣ် တၢ်စံးလၢ အဘဏ်ဘျီးဘဏ်ဒါလိာ်သးကဒဲကဒဲစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ (Russel ၂၀၁၇). တၢ်န့ၣ်အဃိ လၢတၢ်ဟ့ၣ်မုၢ်ဟ့ၣ်ဒါ ပှၤတဖၣ်လၢ ကရၢကရိဒ်အံၤတဖၣ်အပူၤတၢ်စူးကါသ့ကျိၤကျဲၤသီတဖၣ်ဒ်အမ့ၢ် တၢ်ထၢန့ၣ်ကျဲၤအိၣ်ထီၣ် စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ်လၢ အကဲခၢၣ်စးလၢကီၢ်စဲၣ်, ကလုာ်ဒုၣ်, ကျိၣ်အကလုာ်ကလုာ်လၢအဘဏ်ထွဲတဖၣ် အနီၣ်ဂံၢ်စ့ၤကတၢ်န့ၣ်လီၤ. ဘဏ်ဆၣ်ပှၤ, ကရၢကရိတဖၣ်အထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်အတၢ်က့ၣ်လီၤတဖၣ်န့ၣ် ဘဏ်ထွဲဒီး ထံကီၢ်အထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်လုာ်လုာ်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. ဖဲကီၢ်ခဲန့ၣ်လၢ ဖဲၣ်ဒဲးန့ၣ်ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်လုာ်လုာ် ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ် ဒိၣ်ဒိၣ်မုၢ်မုၢ်အပူၤ ကီၢ်စၢဖျိၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် အတၢ်က့ၣ်လီၤဆူ လီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ်အဖီခိၣ်န့ၣ် ဘဏ်တၢ်ကၤဃာ်အီၤ လၢစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ်အတၢ်သးအိၣ်ကဲထီၣ် ဖဲၣ်ဒဲးန့ၣ်ဂ့ၢ်ပှၤစံၣ်ညီၣ်ဆၢတံၢ် ဖိးမိဒီးသဲးန့ၣ်လီၤ (Russel ၂၀၁၇).

တၢ်န့ၣ်အဃိ ပစံးသ့လၢ တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် (မ့တမ့ါ) တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု တၢ်မၤကျဲၤဒါညါန့ၣ် အတၢ်ဘဏ်ဒိလိာ်သးကဒဲကဒဲန့ၣ်လီၤ. အဂၤတကပၤန့ၣ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုအထုၣ်န့ၣ် ဒ်တၢ်ဆၢကတီၢ်လဲၤဝဲအသိး ဒူးကဲထီၣ်လိာ်ထီၣ်သ့ ဖဲၣ်ဒဲးန့ၣ်တၢ်မၤကျဲၤလီၤတၢ်လီၤဆဲးသ့ ဒီဖျိတၢ်မၤတၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် လၢအတၢ်ဘဏ်ဒိအိၣ်တုၤလီၤတီၤလီၤနီၢ်နီၢ် လၢပဒိၣ်အပတီၢ်တဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်နီၤဖးစိကမီၤအဖီခိၣ်န့ၣ်လီၤ. အဂၤတကပၤန့ၣ် ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်လၢ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု

အထွတ်အခံ၊ မှီဝဲကရုဏာရီတဖန်လ၊ ကဘန်မတော်စံညီဆာတော်တီတီလီလီ၊ လာကီစံတဖန်အဘာန်စာ၊ ကီစံဒီးကီစာဖိုင်ပဒိန်အဘာန်စာအသိး ဖဲဒဲဒဲတော်မကျဲအံ၊ လုာ်ဘာကွ၊ ကွီဘျီအံတဖန် အတင်သျှင်ထီတင်အကွဲအဂီၤန့ၣ်လီၤ (Aroney and Kincaid ၂၀၁၇).

Federal Law Academy ကွီခိန်ဒိန်အူအီၣ်ထူစံးဝဲတင်ဂုၢ်အံလုၤ “ဒံထံကီၢ်လၢအဘာန်ထွဲ အတင်ဂုၢ်လီၤဆီအသိး ဖဲအဝဲသ့ၣ်စူးကါဖဲးမၤအတင်ကစၢ်အခါ အဝဲသ့ၣ်န့ၣ်ဘၣ် အတင်စံညီတီနဲဒွဲးယၢ် ဒံအါထီၣ်လၢ Constituent Unit အပူၤန့ၣ် တၢ်စံညီပီတုအဂီၢ်ဒံဆူၣ်ထီၣ်န့ၣ်လီၤ’ လၢတၢ်ကွၢ်ကဒါကွၢ် တၢ်သျှင်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိန်သ့ၣ်အဖီခိန် သဲးပုၤကူၣ်သ့တဖန် ဒီးထံဂုၢ်ကီၢ်ဂုၢ်စဲအ့ၣ်ပုၤကူၣ်သ့တဖန်အကျါ တၢ်ထံၣ်တဖန်တဒံးလိာ်သးဘၣ်. တၢ်အိၣ်ဒီး တၢ်ကွၢ်လၢသဲးတကပုၤ (Legalistic View) လၢအကွၢ်ပဲာ်ထံနီၤဖးအါ သဲးဂံၢ်ထံးတဖန်လၢအမ့ၢ် တၢ်သျှင်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိန်သ့ၣ်, သဲးဒီးတၢ်မကျဲကျဲ လၢအဘာန်ထွဲအဂၤတဖန် အိၣ်အသိး အဂၤတကပုၤန့ၣ် ကွီဘျီမ့ၢ်ဝဲ ထံဂုၢ်ကီၢ်ဂုၢ်ပုၤဟ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ထီၣ်ရီၤတဂၤ ဒီးမၤလိာ်န့ၣ်ပၢ်သ့ တၢ်စံညီတဖန် တၢ်ကွၢ်ကဒါကွၢ်တဖန်ခိဖျိ တၢ်စဲလၢပာ်တံၣ်တဖန်, ထံဂုၢ်ကီၢ်ဂုၢ်တဖန် လၢအဘာန်ထွဲဒီးတၢ်လုာ်ဘာစိကမီၤတဖန် လၢအမ့ၢ် ထံဂုၢ်ကီၢ်ဂုၢ်နီၢ်နီၢ်သန့ (Political Reality View) အိၣ်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. တၢ်မၤလိာ်သ့ၣ်ညါတမံၤလၢ အမၤလိာ်တုၢ် ကီၢ်စာဖိုင်အမဲရကၤ, ကီၢ်ခဲဒၤဒီး ကီၢ်အိစိထွဲလယၤ လၢအမ့ၢ်ထံကီၢ်တဖန်လၢ အစူးကါအဲကလံးထူသန့သဲးတၢ်မကျဲ ဒီးတၢ်စံညီပီတု တၢ်မကျဲအဂီၢ်ဆူၣ်တဖန် အတင်ကွၢ်ကဒါကွၢ်တၢ်သျှင်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိန်သ့ၣ်တဖန် စံးဝဲလၢ တၢ်ကွၢ်ကဒါကွၢ် နီၢ်နီၢ်တဖန်န့ၣ် အိၣ်လၢတၢ်ခံကပၤအဘာန်စာန့ၣ်လီၤ (Baier ၂၀၀၆). ဒံတၢ်ဃုထံၣ်မၤလိာ်တဖန်အသိး သဲးဂုၢ်ဝီ တၢ်ဂုၢ်ထံဖိုင်တဖန် တၢ်အဂီၢ်ထံးတဖန် လၢကွီဘျီကွၢ်သတြဲၤ, ဆုၢ်ခိတဖန်န့ၣ် တမ့ၢ်ထဲတၢ်ဟံသဒါ ထံဂုၢ်ကီၢ်ဂုၢ်တၢ်ထီၣ်ဟူးထီၣ်ဂဲၤလၢအလီၢ်ခံတဖန်အဂီၢ်ဘၣ် ဒီးတမ့ၢ်ထဲသဲးတၢ်ကွၢ်ထံဆိကမိၣ်စ့ၢ်ကီးဘၣ်.

ကွီဘျီတဖန်စ့ၢ်ကီး ဟးဆဲးတသ့ညီန့ၣ် တၢ်စဲလၢပုၤကညီ, ပာ်တံၣ်, တၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်တဖန်ဘၣ်. ၁၈၀၃ နံၣ် Marbury v. Madison လၢတၢ်စံးအီၤလၢ အစးထီၣ်တုၢ် စီၤသီတၢ်ကွၢ်ကဒါကွၢ် တၢ်သျှင်ထီၣ်တၢ်ဘျၢ သဲးခိန်သ့ၣ်ဒံလဲၣ် တၢ်စံးလၢအပာ်ဃုာ်ဒီးထံဂုၢ်ကီၢ်ဂုၢ်တၢ်ပြၢတၢ်စိကမီၤ အကူၢ်တဖန်န့ၣ်လီၤ (W. van Alstyne 1969). ဘၣ်ဆၣ် ဖဲတၢ်စံညီတဖန်လၢဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်ဘၣ်ဆာတော်ပဒိန်စိကမီၤတၢ်ဟံပနီၣ် တၢ်ကွၢ်ကဒါကွၢ်တဖန်ဒီး တၢ်ဆာတော်တဖန်လၢဘၣ်ထွဲဒီး ပုၤကူပုၤကညီခွဲးယၢ်တဖန်အပူၤ တၢ်ထံၣ်ဘၣ်လၢ တၢ်အစဲတဖန် အတၢ်ပာ်ဃုာ်လီၤဆီလိာ်သးအါမးန့ၣ်လီၤ (Aroney and Kincaid, 2017).

တၢ်မကျဲလၢအကွၢ်ကဒါကွၢ် တၢ်သျှင်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိန်သ့ၣ် အဂီၢ်ကဆူၣ်ထီၣ်အဂီၢ် တၢ်ဒီးသန့ၤ အသးလၢ ထံဖိကီၢ်ဖိတဖန်အတၢ်သ့ၣ်ညါန့ၣ်ပၢ် (Awareness), တၢ်စူၢ်တၢ်နံၣ် (Public Trust in Institutions) လၢတၢ်မကျဲဝဲန့ၣ် ဒီးတၢ်သျှင်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိန်သ့ၣ်ပဒိန်တၢ်မကျဲ (Constitutional Governance) ဒီအါညါအဖီခိန်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဂုၢ်ဝဲန့ၣ်အဖီခိန် အူအီၣ်ထူဟံဖျါထီၣ်အတၢ်ထံၣ်လၢ “ထံကီၢ်ဒိဘျၢညါ, ပုၤကရုဏာရီအတၢ်မုၢ်လၢကွၢ်စိ လၢတၢ်စံညီပီတုအဖီခိန်အိၣ်ထဲလဲၣ်. မုၢ်တနံၣ်န့ၣ် Constitution Cultural

လၢအဟံကဲဟံထွဲတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် အိၣ်အါထဲလဲၣ်. တၢ်အဲၣ်ဝဲကွဲဲ Independent Judiciary ထဲလဲၣ်” န့ၣ်လီၤ.

ဒ်သိးထံဖိကီၢ်ဖိတဖၣ် ကသ့ၣ်ညါန့ၣ်ပၢ်အဂီၢ်, ကစူၢ်ကနၢ်ပဒိၣ်အထူၣ်တဖၣ်အဂီၢ် တၢ်ဒီးသန့ၤအသးလၢ စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ် (လီၤလီၤဆီဆီ စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ်လၢအမူဒါအိၣ်လၢ တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢ သဲးခိၣ်သ့ၣ်အဂီၢ်) အတၢ်ကူၣ်ဘၣ်ကူၣ်သ့ၣ်အကံၢ်အစီစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. အူအိၣ်ထူစံးဝဲလၢ တၢ်ကဘၣ်စံးကတီၤ သတြီၤတၢ်သံကွၢ်အံၤ ဃုာ်ဒီးတၢ်သံကွၢ်လၢအမ့ၢ် တၢ်ကဟံနီၤဖးဃာ် စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစီၢ် လၢတၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အဂီၢ်ခါ, တၢ်ဆုၢ်ခိမူဒါဆူ ကီၢ်စၢဖျိၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်ခါန့ၣ်လီၤ. အဝဲစံးလၢ ‘ပုၤလၢအဟံးန့ၢ် supreme court judge မူဒါတဖၣ်န့ၣ် ကအိၣ်ဝဲအအါကတၢ် ၉ ဂၤဒီးအဂၤ ၁၀ အဘျၢစၢၤ န့ၣ်လီၤ. တၢ်အံၤဒီးသန့ၤအသးလၢ Really qualified or not အဖီခိၣ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်တ qualified ဘၣ်ဒီး မ့ၢ်ဟးစံၣ်ညီၣ်နီၤစီၤတၢ်န့ၣ် ထံကီၢ်တၢ်အိၣ်သးကအါဒိၣ်န့ၣ်လီၤ.’

တၢ်အကါဒိၣ်လၢကဘၣ်တၢ်နီၣ်တဖၣ်

- တနံၤဘၣ်တနံၤထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်, ကီၢ်စၢဖျိၣ်ဒီးကီၢ်စဲၣ်အတၢ်န့ၢ်ဘျးတဖၣ် ထီၣ်ခိၣ်ရီၢ်သ့ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်နီၤဖး စိကမီၤလၢ တၢ်ဟံဖျါအီၤလၢ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်တၢ်နီၣ်သ့ၣ်လၢ ထံကီၢ်ကမုၢ်တဖၣ်ဟ့ၣ်ဃာ်တၢ်စိတၢ်ကမီၤဆူ ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် မ့ၢ်တမ့ၢ်စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစီၢ်တဖၣ် လၢကဘၣ်ပၤဃာ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်မၤကျဲလၢ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်အကါဒိၣ်မ့ၢ်ဝဲ ကီၢ်ဘျီၣ်, စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစီၢ်အံၤတဖၣ်န့ၣ် ကဘၣ်ဂဲၤဆၢထၢၣ်ပူၤဖျဲးအကစၢ်ဒၣ်ဝဲ ဒီးစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီး ကဘၣ်လၢပုၤဒီးတၢ်ကူၣ်သ့ၣ်ကူၣ်ဘၣ် ဒီးသ့ၣ်ညါန့ၣ်ပၢ် ဟံလုၢ်ဟံပုၤ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲတဖၣ် လၢအပၤထံဖိကီၢ်ဖိတဖၣ် ဒ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အသိး ဒီးပူၤဖျဲးဒီးတၢ်လုၢ်ဘၢစိကမီၤအဂၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲ (Pluralist Justice System)

ဒ်သိးကဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ်ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲအဂီၢ် အလီၢ်အိၣ်လၢကဘၣ် ဟံထံနီၤဖး ကရူၢ်အါကလုာ်သဲးတၢ်မၤကျဲ လၢတၢ်အဂံၢ်ထံး ဒီးတၢ်တဲဖျါထီၣ် ကရူၢ်အါကလုာ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤ တၢ်မၤကျဲ အခိပညီန့ၣ် လီၤဆီလိာ်သးသ့ၣ်လၢ သဲးပုၤကူၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်ထံၣ်ဒီးတၢ်ဆိကမိၣ် တဖၣ် လၢတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤ အဖီခိၣ်န့ၣ်လီၤ. Cane and Kritzer အဂီၢ် ကရူၢ်အါကလုာ်သဲးတၢ်မၤကျဲန့ၣ် မ့ၢ်တၢ်ကိးဝဲ တၢ်အိၣ်အါန့ၢ် သဲးတၢ်မၤကျဲအါန့ၢ်တမံၤ လၢထံကီၢ်တဘျုးအတၢ်ဟံပနီၣ် ဟီၣ်ခိၣ်လီၢ်ကဝီၤတၢ်နီၤဖးတမံၤ အပူၤဒီး တၢ်မၤလဲၢ်အိၣ်ကီၢ်ကွံာ် ပုၤကရၢကရိတဖုလၢအိၣ်ဒီး ထူသန့ၤသဲးတဖၣ်, သဲးလၢအဟဲလီၤစၢၤလီၤသ့ၣ် လၢတၢ်ဘျုးတၢ်ဘါတဖၣ်ဝံၤဒီး ထံကီၢ်လၢအမၤလဲၢ်အိၣ်ကီၢ်တဖၣ် ဟဲဒုးအိၣ်ထီၣ်အသဲးတၢ်မၤကျဲတဖၣ် လၢပုၤကရၢကရိဝဲန့ၣ်အပူၤအယိ ထံကီၢ်လၢအမၤလဲၢ်အိၣ်ကီၢ်တဖၣ် အသဲးတၢ်မၤကျဲတဖၣ် ဒီးပုၤကရၢကရိ

တဖန်အသဲစး အိန်သယဲဒီး ဘျးစဲလိာ်သးကဒဲကဒဲန့ၣ် ဒူးအိန်ထီၣ်ဝဲ ကရူၢ်အါကလုာ်သဲစးတၢ်မၤကျဲ န့ၣ်လီၤ (Cane and Kritzer, 2013). ဘၣ်ဆၣ်ထူသန့သဲစးအံၤ တဖန်န့ၣ် အတၢ်ဘၣ်ဒိတအိန်အါကဲၣ်ဆိးလၢ တၢ်စိတၢ်ကမီၤအတၢ်ဘၣ်ဒိ ဒ်ထံကီၢ်အသဲစးတၢ်ဟ့ၣ်လီၤ တၢ်ကလုာ်တဖန်အသိး ထံကီၢ်ဝဲန့ၣ်အသဲစးတဖန်န့ၣ် အတၢ်လုာ်ဘၢအိန်လၢ ထူသန့သဲစးဝဲန့ၣ်တဖန်အလီၤ စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ (Cane and Kritzer, 2013).

ဖဲတၢ်အိန်ဒီးသဲစးတၢ်မၤကျဲတဖန် လၢအအိန်အါန့ၢ် လီၢ်ကဝီၤတဘျီအပူၤအခါ တၢ်ဟံပနီၣ်ဝဲ တၢ်သူးဘျးကျိၤကျဲလၢအမူးအရၢ်လၢ အဟဲပၢ်ထီၣ်လၢလီၢ်ကဝီၤဝဲန့ၣ်အဂီၢ် ဒီးကျိၤကျဲအံၤတဖန် အတၢ်ဘၣ်ဒိ တဖန် ဒ်ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ အိန်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ (Buchler 2011). တၢ်တဲဖျါထီၣ်အိၣ်ပညီ လၢကရူၢ်အါကလုာ်သဲစးတၢ်မၤကျဲအံၤန့ၣ် ဘၣ်ထွဲလိာ်သးဒီး သဲစးအဒုတဖန်ဖးထီၣ်လၢ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု တၢ်မၤကျဲ (Legal Fragmentation)⁸ ဒီးသဲစးတၢ်မၤကျဲတဖန်အတၢ်ဟံဖျိၣ်လိာ်သး (Fusion of Legal systems)⁹ တဖန်န့ၣ်လီၤ (Buchler 2011). တၢ်တဲဖျါထီၣ်အိၣ်ပညီအဂၤတမံၤမ့ၢ်ဝဲ ကရူၢ်အါကလုာ်သဲစး တၢ်မၤကျဲ ဖဲအိန်အါန့ၢ်ဒီး သဲစးတၢ်မၤကျဲတမံၤလၢ ပုၤကရၢကရိဘၣ်ကဝီၤအပူၤအခါ သဲစးတၢ်မၤကျဲအံၤတဖန် အလုာ်ထီၣ်လုာ်လီၤဆဲးကျိးလိာ်သးန့ၣ်လီၤ (Griffiths, 1986).

Yilmaz စံးလၢ ကရူၢ်အါကလုာ်သဲစးတၢ်မၤကျဲမ့ၢ်ဝဲ သဲစးတၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်တမံၤလၢ အနဲၣ်ဖျါထီၣ် တၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲစဘၢစဘါဒိၣ်မးတမံၤလၢ အအိန်သ့ၣ်လီၤအသးလၢ သဲစးဒီးပုၤကရၢကရိအဘၢၣ်စၢၤ ဒီးသဲစးန့ၣ်တၢ်ထံၣ်အီၤသ့ၣ်လၢ တမ့ၢ်ထဲသဲစးတဖန်လၢထံကီၢ်တဘျီ ဒူးအိန်ထီၣ်ဝဲဘၣ် ဒီးပၣ်ဃုာ်စ့ၢ်ကီၤ ထူသန့သဲစးအဂၤတဖန်န့ၣ်လီၤ (Yilmaz, 2016). ပထံၣ်ဘၣ်လၢ Yilmaz အတၢ်ထံၣ်အပူၤ တၢ်မ့ၢ်တဲလၢသဲစးန့ၣ် ကဘၣ်ထၢန့ၣ်စ့ၢ်ကီး ကလုာ်ဒုၣ်လၢအဘၣ်ထွဲတဖန် အထူသန့ဆဲးလၢတဖန် ဒ်သဲစးတဖန် လၢကဘၣ်ပိာ်ထွဲစူးကျိၤန့ၣ်လီၤ. ဖဲ Yilmaz အတၢ်ဟံဖျါထီၣ်သဲစးအိၣ်ပညီအပူၤ သဲစးမ့ၢ်ဝဲ တၢ်တုထီၣ်ဘျီထီၣ် ပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်ဆဲးတၢ်လၢတမံၤ ဒီးကလုာ်အါလကုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲန့ၣ် အိန်သယဲဒီး တၢ်ဆဲးတၢ်လၢ ထူသန့တဘျးခါန့ၣ်လီၤ (Yilmaz, 2016). တၢ်န့ၣ်အယီၤ လၢသဲစးတၢ်စၢၤဖျိၣ် ပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်ဂ့ၢ်လၢထံကီၢ်တဖန်လၢ ဘၣ်တၢ်ဘျီထီၣ်အီၤလၢ ကလုာ်ဒုၣ်, တၢ်ဘျီတၢ်ဘါတၢ်လီၤဆီလိာ်သးအသိး နီၢ်ကစၢ် တၢ်ပၢတၢ်ပြးလီၢ်ကဝီၤ တဖန်အပူၤ တၢ်သိၣ်ဘျါလၢတၢ်ဒူးအိန်ထီၣ်ဃာ် ဒီးထူသန့သဲစးတဖန်န့ၣ် ဆိၣ်ထွဲဝဲ ပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်ဂ့ၢ်တဖန် ဘျးစဲလိာ်သးကဒဲကဒဲ (Socio-legal Interactions) အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ (Yilmaz, 2016).

တၢ်ကြးထံၣ်ဆိကမိၣ် ကရူၢ်အါကလုာ်သဲစးတၢ်မၤကျဲ လၢအကုာ်ကျဲးစးတၢ် ဒ်သိးကတူၢ်လိာ်ဟံပနီၣ် သဲစးတၢ်မၤကျဲတၢ်လီၤဆီလိာ်သးအိန်အါမံၤ ဒီးဒူးအိန်ထီၣ်တၢ်တြီတၢ်တြါလၢတၢ်သ့ၣ်တဖန် လၢပုၤတဝါကရၢ

⁸ တၢ်ထံၣ်ဘၣ်သဲစးအဒုတဖန်ဖးထီၣ်လၢ တၢ်စံၣ်ညီၣ် ပီတုတၢ်မၤကျဲ (Legal Fragmentation) လၢဟီၣ်ခိၣ်ဒိဘျီထံကီၢ်တဖန်အသဲစးအပူၤ ဒီးအိၣ်ပညီမ့ၢ်ဝဲ တၢ်ထီၣ်ခါလိာ်သးလၢ သဲစးတမံၤဒီး သဲစး, တၢ်သိၣ်ဘျါ, တၢ်သိၣ်ဃီၣ်သီဃီၣ်တဖန်အဘၢၣ်စၢၤ လီၤလီၤဆီဆီန့ၣ်လီၤ.

⁹ ဒီးသဲစးတၢ်မၤကျဲတဖန်အတၢ်ဟံဖျိၣ်လိာ်သး (Fusion of Legal systems) မ့ၢ်ဝဲ တၢ်ဂ့ၢ်ကျဲးစးဆီတလဲလၢ အဲကလံးထူသန့ သဲစးတၢ်မၤကျဲ (common law system) လၢထံကီၢ်တဖန်လၢအအိၣ်ထံးခါစူးကျိၤဝဲဆူ ရီမ့ၢ်ကျဲးမၢ်သဲစး (မ့တမ့ၢ်) ထံကီၢ်ဖိသဲစးတၢ်မၤကျဲ (Civil Law system) အခါ ဖဲတၢ်စူးကျိၤသဲစးခံမံၤလိာ်အကတီၢ်ခါ တၢ်အိန်ဒိ သဲစးဃါဃုာ်တၢ်မၤကျဲ(Mixed law system) တမံၤလၢ အအိန်အါန့ၢ်ဒီး သဲစးတၢ်မၤကျဲတမံၤန့ၣ်လီၤ.

ကရိတဖန်အပူ၊ ဒ်တင်ထံင်သ့ညါတမံ၊ လာအသုးကျဲပုဆုတင်န့လီ၊ (Yilmaz, 2016). ဒ် Yilmaz အသိး Sack ဟ်ဖျါထီင်ကရူအါကလုာ်တင်စံင်ညီပိတုတင်မကျဲ ဒ်တင်ဟ်ဖျါနီနီတမံလု၊ အဟဲအိင်ထီင် ဒီဖျါ တင်ဒုးအိင်သဲသဲသဲစးတင်မကျဲလုအလီဆီလိာ်သးတဖန် လုပုတဝါကရုကရိအပူန့လီ၊ (Sack, 1986). တင်ဟ်ဖျါထီင် သဲစးအိပညီ ဒ်ကရူအါကလုာ်တင်စံင်ညီပိတုတင်မကျဲအသိးန့ အိင်သ့ညါအသးဒ် တင်တါတမံလု၊ တင်ထံင်သ့ညါအပူန့လီ၊ (Tamanaha, 2010). ဘုမနုအပိလဲင်န့ ဒ်ကရူအါကလုာ် သဲစးတင်မကျဲအသိး တင်သိင်တင်သီလုတင်ဒုးအိင်ထီင်ဟ် ဒီးထုသန့သဲစးတဖန်အိင်ဝဲဒီး ထံင်ကီန့ တူလိာ် ဟ်ပနီဝဲထဲ တင်သိင်တင်သီလုတင်ဒုးအိင်ထီင်ဟ်တဖန် ဒီးဟ်ပနီဟ်အီ၊ ဒ်တင်သိင်ဘျါတမံလုအဖိး သဲစးအပိန့လီ၊ (Tamanaha, 2010). တင်တူလိာ်ဟ်ပနီအံအပိ တင်သိင်တင်သီလုတင်ဒုးအိင်ထီင်ဟ် တဖန် အတင်လုာ်ဘါအိင်လု၊ လုာ်လုထုသန့တဖန်လု၊ တင်တဟ်ပနီအီဒ်အဖိးသဲစးအဖိခိင် ဒီးတင်ကါဟ် ထံင်ကီဝဲန့ အလုာ်လုထုသန့တဖန် ဒီးဆီတလဲဒုးအိင်ထီင်အီ၊ ဒ်ထံင်ကီသဲစးတဖန်အိင်စုာ်ကီးန့လီ၊ (Hooker, 1975). အဒိဖဲကီအုာ်ကလုာ်အပူ၊ အံးစလုာ်သဲစးတဖန်လု၊ ထံင်ကီအတင်စံင်ညီပိတုတင်မကျဲ တူလိာ် ဟ်ပနီဝဲ အိင်အသိး အပတီတဖန်လုတင်တူလိာ်ဟ်ပနီဝဲ အိင်စုာ်ကီးန့လီ၊ (Yilmaz, 2016).

ဖဲတင်စုးကါအနီကီ ကရူအါကလုာ်သဲစးတင်မကျဲအခါ ကရူအါကလုာ်တင်စံင်ညီပိတုတင်မကျဲန့ အခိင်ထံးခိင်ဘိအိင်လု၊ တင်ဒုးလိင်ထီင်ဖးထီင် ကရူအါကလုာ်သဲစးတင်မကျဲအပူ၊ ဒီးမုာ်တင်နီဖးလုအကါခိင် တမံန့လီ၊ ဒ် ၁၆ နံင်ကယါဖျိ ဃုာ်ဒီးယုရပုအတင်မလဲင်အိင်ကီ၊ ဖဲကီဘိင်လံဘံယါ၊ ကီလု(မ)ဘံင်ယါ၊ အဲးကွာ်ဒီ၊ ဖံင်ရူဒီးဘံင်နံင်စွဲလုတဖန်အပူ၊ ကရူအါကလုာ်သဲစးဂုာ်ဝီတင်မကျဲ ဂုထီင်ပသီထီင်န့လီ၊ (Baffero, 2022). ပုလုအမလဲင်အိင်ကီတဖန်န့ ဟ့င်သဆင်ထီင်တင်လု၊ ကမဘံင်မဘုပုထုလံဖိတဖန် အလုာ်လုထုသန့တဖန်လုထံင်ကီအဂါတဖန် ဒီဖျါအဝဲသ့အသဲစးတင်မကျဲ၊ တင်ပတါပြဲတင်မကျဲ တဖန်အပိ ပုထုလံဖိဝဲသ့တဖန်န့ အတင်ခွဲယာ်လီမလု၊ ကဟ်ဖျါထီင်အလုာ်လုဆဲးလု၊ ထုသန့တဖန်အဂီန့လီ၊ (Baffero, 2022). ဘုဆင်စါခဲအံတဖန်အပူ၊ တင်တူလိာ်ဟ်ပနီ ပုထုလံဖိတဖန် အတင်ခွဲတင်ယာ်အိင်ထီင် ဒီးကရူအါကလုာ်တင်စံင်ညီပိတုတင်မကျဲတဖန် လုတင်တုထီင်ဘီထီင်လု၊ ပုထုလံဖိအတင်စံင်ညီပိတုတဖန်အလီ၊ လုအအိင်သဲသဲဒီးကမုာ်သဲစးတင်မကျဲ (Civil Law System) အိင်ထီင်ဝဲန့လီ၊ (Baffero, 2022).

ဖဲကီဘိင်လံဘံယါ၊ ခိင်လု(မ)ဘံယါ၊ အဲးကွာ်ဒီ၊ ဖံင်ရူဒီးဘံင်နံင်စွဲလုတဖန် အတင်သ့ညါထီင် တင်ဘျါသဲစးခိင်သ့အပူ၊ တင်ဟ့င်ယာ်ပုထုလံဖိတဖန် ခွဲယာ်လုကဟ်ထွဲစုးကါ ကရူအါကလုာ် တင်စံင်ညီပိတုတင်မကျဲတဖန် ဒ်အလီကဝီပုလုာ်လုထုသန့သဲစးတဖန်အသိးန့လီ၊ (Garcia and Carrillo, 2016). လုတင်စံင်ညီပိတုတင်မကျဲတဖန် လုတင်ဟ့င်ယာ်အီတဖန်အပူ၊ ပုထုလံဖိတဖန် ဒုးအိင်ထီင်သ့အနီကစင်တင်ပတါပြဲတင်မကျဲ ဒီးတင်စံင်ညီဘုဆဲးယာ် လုတင်ဂုာ်လိာ် ဘီလိာ်၊ တင်သဘံင်ဘု ဒီးတင်ဂုာ်အဂါတဖန် လုပုထုလံဖိလီကဝီအပူန့လီ၊ (Garcia and Carrillo, 2016).

တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ် ဖဲကီၢ်ဘိၣ်လံာ်ဘံာ်ယၤ၊ ခိၣ်လၢ(မ)ဘံာ်ယၤ၊ အဲးကွၢ်ဒီး၊ ဖံၣ်ရူဒီး ဘၣ်နံၣ်စွဲလၢတဖၣ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစိာ်တဖၣ် ပၣ်ဃုာ်ဒီးပုၤထူလံာ်ဖိတဖၣ် ဒီးပဒိၣ်အပုၤခၢၣ်စးတဖၣ် နီၣ်ဂံၢ်ဃုာ်ဃုာ်ဒီး တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်အီၤတၢ်ပၤတၢ်ပြး ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ်ခွဲးယၢ်လၢ အဟဲပၢၢ်ထီၣ်လၢတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲခံမံၤအဘၢၣ်စၢၤ ဒီးတၢ်မၤကမၣ် ပုၤကူပုၤကညီသဲးစးတဖၣ် အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ (Garcia and Carrillo, 2016). ကီၢ်ဘိၣ်လံာ်ဘံာ်ယၤအ ၂၀၀၉ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢ သဲးခိၣ်သ့ၣ်အသိး တၢ်ထၢန့ၣ်ဃာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ လၢအိၣ်ဒီး တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု စိကမီၤထဲသိးတုၤသိး လၢပတီၢ်မုၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုကီၢ်ဘျီၣ် ဒီးပုၤထူလံာ်ဂ့ၢ်ဝီတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု န့ၣ်လီၤ.^[1] တၢ်န့ၣ်အဃိ ပထံၣ်ဘၣ်လၢ ထံကီၢ်ဝဲန့ၣ်တဖၣ် အကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲန့ၣ် နဲၣ်ဖျါထီၣ်ဝဲ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ ခံမံၤလၢ အထဲသိးတုၤသိး လၢကဒုးအိၣ်ထီၣ် ပုၤကရၢကရိပူၤသဲးစး အန့ၣ်ဆၢၣ်ဒီး အက့ၢ်အဂီၢ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ (Garcia and Carrillo, 2016). ဘၣ်ဆၢၣ်ပတထံၣ်ဘၣ်ဒီး သဲးစး, တၢ်မၤကျဲကျဲတဖၣ် အိၣ်ဝဲလၢကဘျၢဆဲး တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ်လၢအဘၢၣ်ထွဲဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု လၢအဟဲအိၣ်ထီၣ်သ့ လၢထံကီၢ်ပူၤ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု ဒီးပုၤထူလံာ်ဖိတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုခံကလုာ်အပူၤ ထံကီၢ်တဖၣ်အပူၤဘၣ် (Garcia and Carrillo, 2016).

လၢကီၢ်ကလံာ်ထံးအဖြဲကၤအပူၤ အတၢ်စူးကါကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ မ့ၢ်ဝဲ တၢ်နီၤဖးဃာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲလၢ ပတီၢ်မုၢ်ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် ဒီးကီၢ်ဘျီၣ်လီၤဆီတဖၣ် ဒီးကီၢ်ဘျီၣ်လီၤဆီ တဖၣ် ဘၣ်တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်အီၤလၢ ထံကီၢ်ဒီးဘၣ်ကလုာ်ဒုၣ်လီၢ်ကဝီၤတဖၣ် ဒီးတၢ်တူၢ်လိာ် ဟံပနီၣ်ဃာ်အီၤလၢ သဲးစး ဒီးတၢ်ကဘၣ်စံၣ်ညီၣ်ဘျၢဆဲး တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ်လၢ ကလုာ်ဒုၣ်လီၢ်ကဝီၤအပူၤ ခိဖျိအလုာ်လၢထူသန့တဖၣ် ဒီးစံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ်တၢ်လိာ်ဘၢလိာ်ကီၢ် ဒီးဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီ ဒီးဖဲမၤတၢ်ပၤတၢ်ပြးတၢ်မၤတဖၣ်သ့န့ၣ်လီၤ (Garcia and Carrillo, 2016). ဖဲကီၢ်အိၣ်သံၣ်ယိပံယၤ ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲအပူၤ ပၣ်ဃုာ်ဒီး တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ဘျီတၢ်ဘါ လၢအဒီးသန့အသးလၢ လုာ်လၢထူသန့ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်, ရိမ့ၤ-က့ၤမၢၣ်(န) (Civil Law System) အဖီခိၣ်န့ၣ်လီၤ (Aneme, 2015). လုာ်လၢထူသန့ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်န့ၣ် ဘျၢဆဲးဝဲတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ်တဖၣ် လၢလုာ်လၢထူသန့ကျိကျဲ ဒီးဘျၢဆဲးတၢ်ခိဖျိ အံးစလၣ်သဲးစး တၢ်သိၣ်ဘျၢ တဖၣ်လၢ ရှုရံအၤကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် လၢအမ့ၢ်တၢ်ဘျီတၢ်ဘါဂ့ၢ်ဝီကီၢ်ဘျီၣ် တဖၣ်န့ၣ်လီၤ (Aneme, 2015). ရှုရံအၤကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် ဘျၢဆဲးဝဲတၢ်လိာ်ဘၢလိာ်ကီၢ်အဂ့ၢ်တဖၣ် ဒ်ပုၤဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ်တဖၣ် အတၢ်ဘျၢဆဲး တၢ်ဘၣ်သးအသိး ဒီးလုာ်လၢထူသန့ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်န့ၣ် ဘျၢဆဲးဝဲတၢ်မၤကမၣ်သဲးစး ဒီးတၢ်လိာ်ဘၢလိာ်ကီၢ် တဖၣ်န့ၣ်လီၤ (Aneme, 2015). ကီၢ်အံၣ်ဒိၣ်န့ၣ်အကရူၢ် အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု တၢ်မၤကျဲအပူၤ တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုစိကမီၤ လၢတၢ်ဂ့ၢ်လၢအံးစလၣ်သဲးစး တဖၣ်ဟံပနီၣ်ဃာ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ (Isra, Ferdi and Tegan, 2017). ဘၣ်ဆၢၣ်တၢ်ဃုထံၣ်ဘၣ်လၢ ကီၢ်အံၣ်ဒိၣ်န့ၣ်အပူၤစ့ၢ်ကီၢ် ဒ်ကလံာ်ထံးအမဲရကၤထံကီၢ်တဖၣ် အကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု တၢ်မၤကျဲတဖၣ်အသိး သဲးစးဒီး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်က့ၢ်ဂီၤတၢ်မၤကျဲကျဲတဖၣ် လၢကဘျၢဆဲးတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ်တဖၣ်

လၢအဟဲပာ်ထီၣ်သ့ လၢတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲခံမံၤအဘၢၣ်စၢၤ တအိၣ် ဆဲးဆဲးဖျါဖျါဘၣ်န့ၣ်လီၤ (Isra, Ferdi and Tegan, 2017). တၢ်တူၤလိာ်ဟံၣ်ပနီၣ်ဃာ် ကရူၢ်အါကလုာ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ ခိဖျါတၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် ဘၣ်ဆၣ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု ကရူၢ်ဝဲန့ၣ်တဖၣ်န့ၣ် ကဘၣ်ဟံၣ်ပိာ်ထွဲစ့ၢ်ကိး တၢ်ညီၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် အတီၤပတီၢ်နီၣ်ထီၣ် တၢ်ဟံၣ်ပနီၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ (Garcia and Carrillo, 2016).

ဒ်တၢ်ဟံၣ်ဖျါလၢထးအသိး တချးလၢပုၤသ့ၣ်ညါအါထီၣ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲတဖၣ်, တၢ်တုထီၣ် သဲးတဖၣ်လံၤန့ၣ် ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်, ပုၤကရၢကရိတဖၣ် လၢအသုးလီၤသုးကျဲဆူတၢ်လီၤဂ့ၤတဖၣ်န့ၣ် ဒ်အသုးလီၤဆူပုၤကရၢကရိ လၢအိၣ်ဒီးတၢ်ဆဲးတၢ်လၢအသိး ကဘျါဆဲးတၢ်ဂ့ၤလိာ်ဘျီလိာ်တဖၣ်, တၢ်ဘၣ်ဒိဆါ တဖၣ်အဂီၢ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်တ့ၢ် နီၢ်ကစၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲတဖၣ် ဒီးကီၢ်ပယီၤအပူၤစ့ၢ်ကိး တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု တၢ်မၤကျဲတဖၣ် လၢကလုာ်ဒုၣ် ပုၤကလုာ်တဖၣ်စူးကါတ့ၢ် ဒ်အတၢ်ဘျၢတၢ်ဘၣ်အသိး အိၣ်တ့ၢ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. တချးလၢတၢ်ဒီးန့ၢ်ဘၣ်ထံကီၢ်တၢ်သဘျၢတပူၤယီၤဒ် ကီၢ်ပယီၤ (လၢကျဲတမံၤ ကီၢ်မ့ၢ်မ့ၢ်) လံၤန့ၣ် ဖဲလၢညါ မ့ၢ်မ့ၢ်စီၤပၤတဖၣ်အစီၤခါ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆါတၢ်တ့ၢ်ခိဖျါ ဒ်မသဲး, ယၣ်စသဲး, ဖူးထီတဖၣ် ဒီးဖဲအဘၣ်တၢ်မၤလဲၢ် အိၣ်ကီၢ်အကတီၢ်ပူၤ တၢ်နီၤဖးပၤပြးတ့ၢ်ကီၢ်ပယီၤ ဒ်ကီၢ်ထးခိ, ကီၢ်လၢခိ, ခုၣ်ကစၢ်တူၢ်ရဲၣ်, ကခုၣ်ကစၢ်တူၢ်ရဲၣ်, ဖဲၣ်ဒရူးယီၤကီၢ် ဒီးတၢ်အိၣ်ဒီးကီၢ်ကရၢန့ၣ် လၢအမ့ၢ်လီၤကဝီၤပူၤဖျဲး အိၣ်ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်တီၣ်နံ အကစၢ်ဒၣ်ဝဲ စ့ၢ်ကိးန့ၣ်လီၤ. လၢဘၣ်ကဝီၤလၢအပၤပြးတၢ်တဖၣ်အပူၤစ့ၢ်ကိး ဂ့ၢ်ကျဲးစးတ့ၢ်လၢ ကလုာ်ဘၢ အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု တၢ်မၤကျဲတဖၣ် ခိဖျါသဲးလၢအဒုးအိၣ်ထီၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

လၢတၢ်ဘျါဆဲးတၢ်ဂ့ၤလိာ်ဘျီလိာ်တဖၣ် လၢဘၣ်ဃးဒီး တၢ်ညီၣ်တၢ်ဖျါပျီတဖၣ် ဒီးဟီၣ်ခိၣ်တဖၣ်လၢ ပုၤထူလံၤဖိတဖၣ် ဟ့ၣ်ခိဟ့ၣ်နီၤလီၤဃုာ်ဒီးလုာ်လၢထူသနူတဖၣ်တစီၤဘၣ်တစီၤအပူၤ တၢ်ဘျါဆဲးလုာ်လၢအသိး ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုကျဲကျဲတဖၣ်အိၣ်ဘၣ်ဆၣ် လၢအလီၤန့ၣ် တၢ်သွီၣ်တ့ၢ်သဲးတဖၣ်လၢအမ့ၢ် ၁၈၈၉ နံၣ်ကီၢ်ပယီၤထးခိ ဟီၣ်ခိၣ်စံၣ်ပျီဒီးခိသွဲတၢ်ဖိၣ်ဃးသဲး (the Upper Burma Land and Revenue Regulation Act 1889^[2]), ၁၈၇၆ နံၣ်ကီၢ်ပယီၤလၢခိ ဟီၣ်ခိၣ်စံၣ်ပျီဒီးခိသွဲတၢ်သိၣ်ဘျါ (Lower Burma Land and Revenue 1876^[3]) တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်တဖၣ်လၢအမ့ၢ် တၢ်ဆီဟံၣ်ဆီဃီ, တၢ်လီၤဖျၢ, တၢ်န့ၢ်ဘၣ်တၢ်န့ၢ်သါခွဲးယာ်တဖၣ်အဂီၢ် တၢ်သိၣ်ဘျါနီၣ်ဂံၢ် ၁၃, ၁၈၉၈ နံၣ်ကီၢ်ပယီၤသဲးတဖၣ်တၢ်သိၣ်ဘျါ (Burma Act 1898) အသိး မ့ၢ်ကဲပုၤဘျါဘျးဒးန့ၣ် ဘၣ်စံၣ်ညီၣ်လၢဘျးဒးတၢ်ဘျါသဲး, မ့ၢ်ကဲမဟ့ၢ်မ့ၢ်ဒုၣ်န့ၣ် မဟ့ၢ်မ့ၢ်ဒုၣ်သဲး, မ့ၢ်ကဲဟ့ၢ်ဒုၣ်န့ၣ် ဘၣ်စံၣ်ညီၣ်လၢဟ့ၢ်ဒုၣ်သဲးအသိးအဂီၢ် တၢ်ဟ့ၢ်ဃာ်သဲးတၢ်ပျဲ ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်န့ၢ်ဘၣ်တၢ်န့ၢ်သါခွဲးယာ် လၢတၢ်မၤအီၤဒ်ကလုာ်ဒုၣ်အသိး လၢတမ့ၢ်တၢ်ဘျၢတၢ်ဘျါအသိး အိၣ်ဝဲတုၤမုၢ်မဆါအံၤန့ၣ်လီၤ.^[4] သို့ဘၣ်ဆၣ် မ့ၢ်တဲလၢလုာ်လၢထူသနူသဲးန့ၣ် အူအိၣ်ထူစံးဝဲလၢ “လုာ်လၢထူသနူ သဲးလၢတၢ်ကွဲးဃာ်န့ၣ် အိၣ်ဒၣ်ထဲလၢပယီၤကလုာ်ဒုၣ်အပူၤန့ၣ်လီၤ. လၢပုၤထူလံၤဖိကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ် ထဲသိးသိး ခဲလၢအပူၤ လုာ်လၢထူသနူသဲးလၢတၢ်တူၢ်လိာ်အီၤတမံၤဃီ ဒီးတၢ်ကွဲးဃာ်တအိၣ်ဘၣ်. ပုၤပယီၤဖိတဖၣ်ခဲလၢ တူၢ်လိာ်ဝဲ မ့ၢ်မ့ၢ်လုာ်လၢထူသနူသဲး လၢအူမ့ၢ်စ့ၢ်ကွဲးန့ၣ်လီၤ. ကွီၢ်ဘျီစ့ၢ်ကိးသုးကျဲၤအီၤန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ်

တၢ်ဒ်န့ၣ်တအိၣ်လၢ ပုၤထူလံၤဖိလၢတမ့ၢ်ပယီၤတဖၣ်ဘၣ်. တၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲၤလၢ ကိၣ်ဘျီၣ်ကစူးကၢသကိးအဂီၢ်စ့ၢ်ကိး တဟဲထီၣ်ဘၣ်".

ဘၣ်ဃးဒီး တၢ်ဒီးန့ၣ်တၢ်န့ၣ်သိခွဲးယၢ်န့ၣ် ဒ်ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၢ်တၢ်မၤကျဲအသိးလၢစ့ၢ်ကိးညီၣ်န့ၣ် ပိၣ်ခွဲၤတဖၣ်နီၤဖးတၢ်န့ၣ်သိအခါ ဟ့ၣ်ဝဲဖိခွဲၤတဖၣ် တၢ်ဖိတၢ်လံၤလၢတၢ်သုးလီၤသုးကျဲၤအီၤသ့ဒီးပိၣ်မုၢ်တဖၣ် တၢ်ဖိတၢ်လံၤလၢတၢ်သုးလီၤသုးကျဲၤအီၤတသ့တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ကဆိမ့ၢ်အိၣ် ဟ့ၣ်အီၤဆူဖိခွဲၤတဖၣ်ဒီးသဲးသၣ်ကရၢၢ်, ဃီၤသၣ်ကရၢၢ်တဖၣ်ဆူ ဖိမုၢ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ဟ့ၣ်နီၤဖးကျိၣ်စ့တဖၣ်ထဲသိးတုၤသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဟ့ၣ်အါလီၤလီၤဆီဆီ ဆူဖိခွဲၤသဒါ ဖိမုၢ်သဒါတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ်လၢပိၣ်ကညီၣ်န့ၣ် လၢတၢ်ဟ့ၣ်ပုၤစူးကိၣ်သးတၢ်အတၢ်န့ၣ်သိတဖၣ်အပူၤ ပုၤစူးကိၣ်သးန့ၣ် ဟံၣ်ဖျါတုၢ်အတၢ်ဘၣ်သးသ့ ဒ်တၢ်သံတၢ်ပုၤတၢ်ဘၣ်သးလံာ် ဘၣ်ထွဲဒီးအတၢ်ဖိတၢ်လံၤတဖၣ် လၢအအိၣ်တုၢ်တဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်သ့ၣ်ညါဘၣ်ပုၤစူးကိၣ်အတၢ်ဘၣ်သးန့ၣ် ဒုသဝီပုၤဘၣ်မူဘၣ်ဒါတဖၣ် လူၤပိၣ်ထွဲဖဲးမၤန့ၣ်အီၤန့ၣ်လီၤ. နီၤဖးန့ၣ်စ့ၢ်ကိးဆူ ပုၤကြးဒီးန့ၣ်တၢ်န့ၣ်ဘျူးလၢ ပုၤစူးကိၣ်သးအအိၣ်န့ၣ်လီၤ. ပုၤကိၣ် တဖၣ်ဒီးန့ၣ်တၢ်န့ၣ်သိအခါ ဖိခွဲၤဝဲၣ်ကိၣ်န့ၣ် န့ၣ်ဘၣ်အပၢ်အလီၢ်အလၢဘၣ်ဆၣ် ဖိခွဲၤမ့ၢ်တအိၣ်န့ၣ် ဖိမုၢ်ဝဲၣ်ကိၣ်စ့ၢ်ကိး ဒီးန့ၣ်ဘၣ်ခွဲးယၢ်ထဲသိးတုၤသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဟံးန့ၣ်တၢ်န့ၣ်သိန့ၣ် ဒ်မိၢ်ပၢ်တဖၣ်အတၢ်ဘၣ်သးအသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဟ့ၣ်ဝဲ ဖိခွဲၤသဒါဒီးဖိမုၢ်သဒါ ဒ်ပုၤအဲၣ်အီၤကတၢ်တဖၣ်အသိးန့ၣ်လီၤ. ပုၤယိတဖၣ်န့ၣ် လၢတၢ်နီၤဖးတၢ်န့ၣ်သိအပူၤ ဆၢတံာ်ဝဲလၢ မိၢ်ပၢ်တဖၣ်အတၢ်ဘၣ်သးမ့ၢ်တၢ်အရဲဒိၣ်ကတၢ်န့ၣ်လီၤ. ဖိခွဲၤဝဲၣ်ကိၣ်, ဖိမုၢ်ဝဲၣ်ကိၣ်တဖၣ် မ့ၢ်ဆီဟံၣ်ဆီဃီန့ၣ် ဖဲတၢ်နီၤဖးလၢဟံၣ်တဘျီဃီန့ၣ်တၢ်ဆၢတံာ်လၢကနီၤဖးတၢ်န့ၣ်သိန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ် မိၢ်ပၢ်တဖၣ်မ့ၢ်စူးကိၣ်အသးန့ၣ် ပုၤလၢအအိၣ်သကိး, ကွၢ်ထွဲအီၤတဖၣ် ဒီးန့ၣ်ဘၣ်တၢ်န့ၣ်သိအါန့ၣ်လီၤ. တၢ်နီၤဖးတၢ်န့ၣ်သိတၢ်သိၣ်တၢ်သီ လၢကဘၣ်ပိၣ်ထွဲ လီၤတံာ်လီၤဆဲးန့ၣ် တအိၣ်ဘၣ်. ပုၤယုနဲးဒီးယုကွါကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အပူၤ ဖိခွဲၤဖိမုၢ်ဝဲၣ်ကိၣ်တဖၣ် ဟံးန့ၣ်သ့မိၢ်ပၢ်အလီၢ်အလၢ ဒီးဖိသၣ်တဖၣ်မ့ၢ်တအိၣ်န့ၣ် ဖါတံာ်, အပါကံ့, ဖိဒိၣ်ခွဲၤတဖၣ် ဟံးန့ၣ်တၢ်န့ၣ်သိသ့လီၤ. တၢ်နီၤဖးသ့တၢ်န့ၣ်သိတဖၣ် ဒ်မိၢ်ပၢ်အတၢ်ဘၣ်သးန့ၣ်လီၤ. ပုၤလၢအဆီဟံၣ်ဆီဃီဒီးဟးထီၣ်အိၣ်တဖၣ်န့ၣ် ဒီးန့ၣ်ဘၣ်ထဲမိၢ်ပၢ်တဖၣ်အတၢ်ဟ့ၣ် ဖဲအဖျိသးအခါန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဆၢတံာ်ဝဲလၢ ဖဲအဝဲသ့ၣ်တၢ်ဟးထီၣ်ဝံၤဒီး တဘၣ်ဃးဒီးမိၢ်ပၢ်အတၢ်န့ၣ်သိဘၣ်န့ၣ်လီၤ. ထဲဒၣ်ပုၤလၢအိၣ်ဆိးယုာ်ဒီးမိၢ်ပၢ် ဒီးအကွၢ်ထွဲအီၤတဖၣ် အိၣ်ဒီးခွဲးယၢ်လၢကဒီးန့ၣ်ဘၣ်တၢ်န့ၣ်သိအါတက့ၢ် ဒီးတၢ်န့ၣ်သိတၢ်ဖိတၢ်လံၤခဲလၢန့ၣ်လီၤ. လၢပုၤပလီၢ်ဖိတဖၣ်အဂီၢ် ဖိခွဲၤဝဲၣ်ကိၣ်ဒီးန့ၣ်ဘၣ်မိၢ်ပၢ်အလီၢ်အလၢန့ၣ်လီၤ. ဖိခွဲၤဒိၣ်မ့ၢ်တအိၣ်ဘၣ်ဒီး ဖိဒိၣ်ခွဲၤ, ဖါတံာ်, ပုၤခွဲၤတဖၣ်ဒီးန့ၣ်ဘၣ်လီၤ. ဒ်မိၢ်ပၢ်ဘၣ်သးအသိး ဟ့ၣ်တၢ်န့ၣ်သိသ့န့ၣ်လီၤ. လၢပုၤအခၣ်တဖၣ်အပူၤ ဖိခွဲၤဝဲၣ်ကိၣ်ဘၣ်ဟံးန့ၣ် ပၢ်အလီၢ်အလၢန့ၣ်လီၤ. ပုၤဟံးန့ၣ်သ့တၢ်န့ၣ်သိတဖၣ်န့ၣ် မ့ၢ်ထဲဖိပိၣ်ခွဲၤတဖၣ် ဒီးဖိမုၢ်တဖၣ်တအိၣ်ဒီး တၢ်ဟံးန့ၣ်လီၤလၢ, တၢ်န့ၣ်သိနီၤတစဲးဘၣ်. မ့ၢ်လုၢ်လၢ်တမံၤလၢ ပိၣ်မုၢ်တဖၣ်ဘၣ်ပိၣ်ထီၣ် ပိၣ်ခွဲၤအခံဖဲတၢ်ဆီဟံၣ်ဆီဃီဝံၤအဃိတၢ်ဆိကမိၢ်အီၤလၢပုၤစီစဉ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲပုၤလၢဟ့ၣ်ဖိတဖၣ် နီၤဖးတၢ်န့ၣ်သိအခါ တၢ်မၤအီၤသ့ဒ်မိၢ်ပၢ်တဖၣ်အတၢ်ဘၣ်သးအသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဟ့ၣ်တၢ်န့ၣ်သိအါတက့ၢ် ဆူဖိမုၢ်ဖိခွဲၤတဖၣ်လၢအအိၣ်ဆိးဒီးမိၢ်ပၢ်တစီၤသး

မှတစ်ဆင့်ပုလဲအိတ်ဆိးဒီးမိတ်ပဲအစူးကွဲသးအခါန့ဉ်လီၤ. လၢပုလဲလွဲၣ်လးတဖၣ်အပူၤ ဖိခွါဝဲၣ်ကိတဖၣ် ဟံးန့ဉ် မိတ်ပဲလီၤလၢန့ဉ်လီၤ. ဖိခွါဝဲၣ်ကိမ့ၢ်တအိတ်န့ဉ် ဖိဒိၣ်, ပုၤခွါ, ဖါတံၢ်တဖၣ်မၤန့ၢ်အီၤ ဒီးတၢ်နီၤဖးတၢ်န့ၢ်သါ ဒ်မိတ်ပဲအတၢ်ဘၣ်သးအသိးန့ဉ်လီၤ. လၢပုလဲယုၤခွါအပူၤ ထဲမိတ်ပဲအဖိခွါသါန့ဉ် န့ၢ်ဘၣ်တၢ်န့ၢ်သါန့ဉ်လီၤ. ဖိခွါသါလၢ အဒီးန့ၢ်သ့မိတ်ပဲအတၢ်န့ၢ်သါန့ဉ် မ့ၢ်ဟးထီၣ်လၢဟံၣ်ဒ်အတၢ်ဘၣ်သး ဒီးအိတ်လကဟံၣ်သီန့ဉ် တၢ်ဆိကတီၢ်အတၢ်န့ၢ်ဘၣ်မိတ်ပဲအတၢ်န့ၢ်သါ ဒ်လုၢ်လၢအသိး ဒီးဖိခွါသါခံၤတၢ်ဂၤ ဒီးန့ၢ်ဘၣ်တၢ်န့ၢ်သါန့ဉ်လီၤ. လၢပုလဲန့ၢ်ကးတဖၣ်အပူၤ ဖဲမိတ်ပဲခံၤလၢကံးကွဲၣ်သးအခါ ဖိတဖၣ်အကျါပုၤအဒိၣ်ကတၢ်လၢအအိတ်တ့ၢ်န့ဉ် ဒီးန့ၢ်ခွဲးလၢကအံးက့ၤက့ၤဟံၣ်ဒ်ဃီထၢန့ဉ်လီၤ. လၢဟံၣ်ဃီတဒုၣ်အပူၤ မါတၢ်မ့ၢ်စူးကွဲၣ်သးန့ဉ် အဝၤဟံးန့ၢ်တသ့ အတၢ်ဖိတၢ်လံၤတဖၣ်ဘၣ် ဒီးအမါမိတ်ပဲတဖၣ်ဟံးန့ၢ်က့ၤအီၤသ့န့ဉ်လီၤ. တၢ်ကဘၣ်ဟ့ၣ်နီၤလီၤ တၢ်ဖိတၢ်လံၤလၢအါထီၣ် လၢတၢ်ဆိဟံၣ်ဆိဃီအပူၤ ဆူဖိတဖၣ်န့ဉ်လီၤ. ဖိခွါဝဲၣ်ကိဟံးန့ၢ်သ့ဟံၣ် ဒီးမိတ်ပဲတဖၣ် မ့ၢ်သ့ တအိတ်ဒီးဖိခွါန့ဉ် အပၢ်အဘူးအတၢ်တဖၣ် ဟံးန့ၢ်သ့ဟံၣ်ဝဲန့ဉ်လီၤ. ဒီးပုၤယုၤတလဲတဖၣ် နီၤဖးတၢ်န့ၢ်သါအခါ ပုၤဝဲၣ်ကိဒီးသါတဖၣ် ဒီးန့ၢ်အါတၢ်ဖိတၢ်လံၤလၢမိတ်ပဲတဖၣ်စူးကွဲၣ်သးဒီးအိတ်တ့ၢ်တဖၣ်န့ဉ်လီၤ. (International Development Law Organization, 2014).

ဘၣ်ဆၣ် ဖဲလီၢ်ကဝီၤလၢပုၤကလုာ်ဒုၣ်အံၤတဖၣ်အိတ်ဆိးအပူၤ တၢ်ထၢန့ၢ်စာဃာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤ ဒ်အံၤတဖၣ် လၢကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲဘၣ်ဆၣ် တၢ်တတူၢ်လိာ်ဟံးပနီၣ်ဃာ်အီၤ ဒ်အဖိးသဲးဘၣ်. ပုၤထူလံၤကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ် အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတဖၣ်န့ဉ် မ့ၢ်တၢ်ဒ်လဲၣ်ဒ်လဲၣ်ဂ့ၤ ဒ် ၂၀၀၈ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် တၢ်သိၣ်တၢ်သီအဆၢ ၂၉၃ အသိး လၢကွၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အကွၢ်အဂီၢ်ဃီမ့ၢ်ဂ့ၤ,^[5] ကီၢ်စာဖျိတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤသဲး ၂၀၁၀ အဆၢ ၅၆ န့ဉ် ဟ့ၣ်ဃာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤခွဲးယာ်လၢ တၢ်မၤကမၢ်သဲးစး /တၢ်လိာ်ဘၢလိာ်ကွီၢ်တဖၣ် ဆူဝဲၣ်ဆၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အစုပူၤအဃီ^[6] ပထံၣ်ဘၣ်ဆဲးဆဲးဖျါဖျါလၢ ၂၀၀၈ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်န့ဉ် တတူၢ်လိာ်ဟံးပနီၣ်ဃာ် ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲဘၣ် န့ဉ်လီၤ. တၢ်န့ၢ်အဖိခိၣ် ဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်ပၤလၢသကိးစံၢ်ဟီၣ်ကဝီၤခွဲးယာ် (communal land system) န့ဉ် လၢညါခါ တၢ်စူးကါအီၤ လၢပုၤထူလံၤဖိကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အကျါ တစါဘၣ်တစါဘၣ်ဆၣ် ဖဲ ၁၉၆၂ န့ဉ်တၢ်ဟံးဆူၣ် ထံကီၢ်စိကမိၤဝံၤဒီး ၁၉၇၄ ဒီး ၂၀၀၈ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ် တတူၢ်လိာ်အီၤလၢဘၣ်. အူအိတ်ထူစံးလၢ တၢ်ကိးအီၤလၢ "Customary Land Right ဒီးဖဲ 1962 န့ဉ်အလီၢ်ခံ သုးအတၢ်ဟံးဆူၣ် စိကမိၤအဝံၤန့ဉ် တၢ်တတူၢ်လိာ်ဟံးပနီၣ်တၢ်အံၤလၢဘၣ်. လၢခံ ၂၀၀၈ န့ဉ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် အဆၢ (၃၇) စံးဝဲလၢ ကီၢ်ပယီၤအပူၤထံဒီးဟီၣ်ခိၣ်မ့ၢ် ထံကီၢ်အတၢ်လီၤ န့ဉ်လီၤ. အဃီအခီပညီမ့ၢ်ဝဲ တၢ်တြုၢ်သံကွံာ် Customary land rights စ့ၢ်ကိးန့ဉ်လီၤ."

ဖဲ ၁၉၇၀ န့ဉ်အလီၢ်ခံန့ဉ် ကညီဒီကလုာ်စာဖျိကရၢ ဒုးအိတ်ထီၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်, ဃီာ်တဖၣ် လၢအစံၣ်ညီၣ်တၢ်လၢကညီကျိၣ်, ဒီးကညီဒီကလုာ်ပၤကီၢ်သုး (KNPF) အသိး (Kyed, 2017) ဒုးအိတ်ထီၣ်တ့ၢ် စ့ၢ်ကိး ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲတဖၣ်လၢ ရၢၣ်ခၢၣ်ကီၢ်စံၣ်လၢ ၂၀၂၁ အပူၤန့ဉ်လီၤ.

ပစံးအီသုလၢ ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲအတၢ်ပနီၣ်တဖၣ် ဘၣ်ဆၣ် တၢ်ဂ့ၢ်လီၤအီၤ သုလၢ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ် ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ လၢလီၤကဝီၤလၢအပၤယၢ် တဖၣ် တမ့ၢ်လၢ သဲစးအတၢ်တူၢ်လီၤဟံၣ်ပနီၣ် လၢတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲတခါအပူၤဘၣ်န့ၣ်လီၤ. တကးဒီးဘၣ် တၢ်ကဘၣ် ဟံၣ်သ့ၣ်ဟံၣ်သးလၢ ခိသဝီတနီၤအပူၤ တၢ်စူးကါဝဲတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲတညီၣ်န့ၣ် (informal justice) လၢအပၣ်ဃုာ် ဝုၢ်ပူၤလီၤကဝီၤအပူၤပၤပြးတၢ်တဖၣ်, သီခါဒီးတၢ်ဘျီတၢ်ဘါခိၣ်န့ၣ်တဖၣ်, ဒုသဝီသ့ၣ်ကုသးပုၤ တဖၣ် န့ၣ်လီၤဘျီဆဲးန့ၣ် တမ့ၢ်တၢ်ဆိၣ်ထွဲသန့တဖၣ်လၢ အဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ် ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု တၢ်မၤကျဲဘၣ်န့ၣ်လီၤ.

ဒ်သိးကသ့ၣ်ထီၣ်ဘျီထီၣ် ဖဲၣ်ဒဲးန့ၣ်ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်တၢ်မၤကျဲအဂီၢ် လၢတၢ်တုလီၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီ သဲစးခိၣ်သ့ၣ်ပူၤ တမ့ၢ်ထဲတၢ်ပၤတၢ်ပြး, တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီဘၣ်, လၢတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုအပူၤ တၢ်ကဘၣ်ထၢန့ၣ်ဆိကမိၣ် တၢ်နီၤဖးစိကမီၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်န့ၣ်အဖီခိၣ် ပုၤထူလံၤကလုာ်ဒုၣ်ဖိတဖၣ် အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုန့ၣ် မ့ၢ်တမၤကမၣ် ဖဲၣ်ဒဲးန့ၣ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုသန့တဖၣ်, နီၣ်ထီၣ်တဖၣ် ဒီးပုၤကညီခွဲးယၢ် တဖၣ် လၢအပၣ်ဃုာ်လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲစးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤန့ၣ် (အဒိ တၢ်နီၤဖးတၢ်န့ၣ်သါ လၢအမၤကမၣ် မ့ၢ်ခွါတၢ်ထဲသိးတုၤသိးဂ့ၢ်ဝီ, တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုလၢအမၤလီၤဘၣ်ယိၣ်သးသမူ အတၢ်ပူၤဖျဲး, တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုလၢ အကွၢ်တလီၤဆိၣ်ဘၣ်ဆိၣ်ဘၢ ပုၤစ့ၤဂၤလၢပုၤစ့ၤဂၤအပူၤ, ဒ်န့ၣ်တဖၣ်) တၢ်တဘၣ်ပျဲ ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်ပတီၢ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ အတၢ်န့ၣ်လီၤဖဲးမၤတၢ်ဘၣ် ဒီးဘၣ်တူၢ်လီၤ အတၢ်ဂံၢ်ထံးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုခွဲးယၢ် (Original Jurisdiction) န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်တမ့ၢ်လၢ ပုၤထူလံၤဖိကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်န့ၣ် ဖဲအသးအိၣ်ကွီၢ်ဘျီညီၣ်န့ၣ် (Formal Court) တဖၣ်လၢသဲစးလၢတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ် (Statute Law) ဟ့ၣ်စိဟ့ၣ်ကမီၤ အါန့ၢ် အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲအခါ ဒီးအဝဲသ့ၣ်တသ့ၣ်မံသးမ့ၢ်လၢ အနီၢ်ကစၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုသန့အစၢတဖၣ် အယိ ပတံသကွံာ်ကညး, ဘျီက့ၤဆုၤန့ၣ်တဖၣ်န့ၣ် တၢ်ကဘၣ်အုၣ်ကီၤန့ၢ် ပုၤထူလံၤဖိကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ် အနီၢ်ကစၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်အဘျီအတီၤ ဒီးကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ ဒ်ဖဲၣ်ဒဲးန့ၣ်အက့အခါတမံၤ န့ၣ်လီၤ.

ဒ်တၢ်ဟံၣ်ဖျါအီၤလၢထးအသး မ့ၢ်ဘၣ်ဃးဒီးတၢ်အကတီၢ်လၢ တမၤကမၣ်ပုၤကညီခွဲးယၢ်အပူၤ အူအိၣ်ထူးစံးလၢ “ဖဲကီၢ်အုဒယၢ်အပူၤ မဟၣ်ရၤက့ၤစီၣ်ဘျီတဖၣ် မ့ၢ်သံန့ၣ် အမၤတဖၣ်ခဲလၢာ် ဘၣ်စံၣ်န့ၣ်လီၤဆူ ဟီၣ်ခိၣ်တၢ်ပူၤဟီၤအပူၤဒီးသံန့ၣ်လီၤ. တၢ်အံၤမ့ၢ်အထူသန့လၢ တၢ်စူးကါအီၤယံာ်တုၢ်မးလံၤ. လၢခံကတၢ် အုဒယၢ်ဘျီခိၣ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံာ်ဝဲလီၤ. တၢ်အံၤ မ့ၢ်ထူသန့န့ၣ်မ့ၢ်ကစီၤ. ကဘၣ်ဟံၣ်ကဲအီၤ ပိာ်ထွဲအီၤလီၤ. တၢ်တူၢ်လီၤအီၤလီၤ. ဘၣ်ဆၣ်ထူသန့အံၤ မၤဘၣ်ဒိပုၤအသးသမူဒီးတၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့လီၤ. အယိဘျီခိၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီ ဒီးတြုာ်ကွံာ်ထူသန့အံၤလီၤ. မ့ၢ်တဘၣ်ဃးဒီးတၢ်အံၤန့ၣ် ထူသန့သဲစးလၢတမၤဘၣ်ဒိ ပုၤသးသမူဒီးတၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့န့ၣ် ဘၣ်တၢ်စူးကါတုၢ်မးလံၤ ကလုာ်ဒုၣ်လၢအဘၣ်ထွဲ ယံာ်တုၢ်မး အနံၣ်အကယၢ်အကထီၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်အံၤမ့ၢ်တမ့ၢ်သဲစးလၢတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်အီၤ ဒီးမ့ၢ်ကဲထူသန့လၢ တၢ်စူးကါတုၢ်ဒ်

အလှိုင်းလှိုင်းဆုံးတင်လေ့ရှိပြီး တင်အံ့ကြားအိပ်ဒုံးဒါအင်္ဂါ ကဘဉ်ဆိကမိဉ်က့ၤန့ၣ်လီၤ။” တင်အုဉ်ကီၤန့ၣ်ပုၤကညီ အသးသမူ ဒီးထူသနူလၢအမၤဘဉ်ဒိပုၤကညီအသးသမူဒီးတင်အိဉ်ဆူဉ်အိဉ်ချ့န့ၣ် ဘဉ်တၢ်တြီကွံာ်ခိဖျိ ဘျီဉ်ဒိဉ်ကရၢဖိတဖဉ် အတၢ်ဒုးအိဉ်ထီဉ်သဲးစးန့ၣ်လီၤ။ လၢကီၤအ့ၤယၢန့ၣ် ဟိဉ်ခွါမ့ၢ်သံဒီး အမၤလၢအိဉ်တ့ၢ်န့ၣ် အသးအိဉ်အသးန့ၣ်လီၤဒီးသံအသးလၢ တၢ်ကုၢ်ဃိပုၤသံစဲးအပူၤ လၢအမ့ၢ် ဆဲးတံာ် (Sati) ထူသနူန့ၣ် တၢ်တြီတ့ၢ်အီၤခိဖျိ တၢ်ဒုးအိဉ်ထီဉ် ၁၉၈၇ တၢ်တြီဆၢဆဲးတံာ်ခိမရှၢဉ်သဲးစး (The commission of Sati(prevention) Act 1987) န့ၣ်လီၤ။

ပုၤခိဖျိတဖဉ်န့ၣ် လၢကစၢၢ်ခိဉ်ကလိၤကျါ ကဟးဆဲးဒီးဆဉ်ဖိကီၢ်ဖိအၢၤသီအတၢ်လီၤဘဉ်ယိဉ်အဂီၢ်၊ ကယုတၢ်အိဉ်အဂီၢ် ဒီးလုၢ်လၢထူသနူအသး စိာ်ဒိတဖဉ်ဒီးလုဉ်ထီဉ်လုဉ်လီၤန့ၣ် ကဲထီဉ်သ့တၢ်မၤကမဉ်သဲးစး ဒ်အဆၢ ၁၉^[7] အသး၊ ပုၤဒဲးဖိတဖဉ်အတၢ်ဆါတၢ်ပုၤ ထီထံ၊ ဒနဲးထံတဖဉ်လၢတၢ်ထၢန့ၣ်လၢတၢ်အိဉ်အပူၤ တဖဉ်န့ၣ် ပုၤဖိဉ်အီၤသ့ဒ် ၁၉၁၇ တၢ်မူတၢ်ဘျးခိသ့သဲးစးအသး သ့တဖဉ်^[8] န့ၣ် တၢ်ကိးအီၤသ့လၢ မ့ၢ်လီၢ်ခၢဉ်သးတၢ်ဖိဉ်ဃံးအါသဲးစး အတၢ်ကီၢ်တၢ်ခဲအသး တၢ်မၤနီဉ်အီၤသ့လၢ အမူးအရၢတဖဉ်အါထီဉ်လၢ တလိဉ်ကဲထီဉ် မ့ၢ်လၢတတူၢ်လိာ်ဟံးပနီဉ်ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုတၢ်မၤကျဲအဃိန့ၣ်လီၤ။ ခိဖျိလၢ ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ၊ တၢ်တူၢ်လိာ်ဟံးပနီဉ် ကလုာ်ဒုဉ်ပုၤထူလံၤဖိတဖဉ် အပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်ဂ့ၢ်လိာ် ဘျီလိာ်တဖဉ်၊ ဟီဉ်ခိဉ်စံဉ်ပျီတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်တဖဉ် ဒီးထူသနူလၢတၢ်ဟံးဃာ်ပၤဃာ် လၢအပူၤကွံာ် တစိဘဉ်တစိန့ၣ် မ့ၢ်ဝဲတၢ်လၢကဘဉ်ဟံးကဲ ဒီးဖဲဉ်ဒဲးန့ၣ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုတၢ်မၤကျဲအကူၢ်အက့တဖဉ် တၢ်လၢဟံးတ့ၢ်ကွံာ် တန့ၢ်ဘဉ် န့ၣ်လီၤ။

ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုတၢ်မၤကျဲတၢ်ဆိကမိဉ်တဖဉ် ဘဉ်ထွဲဒီးကီၢ်ပယီၤ

ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုတၢ်မၤကျဲန့ၣ် တလိဉ်တၢ်ဆိကမိဉ်အီၤ ဒ်တၢ်မၤကျဲအါဒိဉ်တမံၤ လၢဖဲဉ်ဒဲးန့ၣ်တၢ်မၤကျဲ လၢအိဉ်ဒီးထံကီၢ်တၢ်သ့ဉ်ထီဉ်အက့ၢ်အဂီၢ် လၢအိဉ်ထံးခိဉ်ဘိအိဉ်လၢ ဟီဉ်ခိဉ်လီၢ်ကဝီၤ အပူၤဘဉ်ဆဉ် လၢထံကီၢ်ဒ်သီးကီၢ်ပယီၤတဖဉ် လၢအိဉ်ဒီးတၢ်အိဉ်သးလၢ အိဉ်ထံးခိဉ်ဘိကဘဉ်အိဉ်လၢ ပုၤကရၢကရိလၢအလီၤဆီလိာ်သးအိဉ်အါမံၤ ဒီးသနူအသးလၢကလုာ်ဒုဉ်တဖဉ်အဂီၢ် အါဒိဉ်မးလၢ ကထၢန့ၣ် ဆိကမိဉ် ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုတၢ်မၤကျဲန့ၣ်လီၤ။ ကီၢ်ပယီၤန့ၣ် စူးကါဝဲအဲကလံးထူသနူသဲးစး လၢတၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတု တုၤမ့ၢ်မဆါတန့ၢ်အံၤအသး တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုတၢ်မၤကျဲန့ၣ် တူၢ်လိာ်ဟံးပနီဉ်ဝဲ ပုၤတဝါတၢ်ဂ့ၢ်ကီတဖဉ် (တၢ်ဆီဟံးဆီဃီ၊ တၢ်ဟံးန့ၢ်တၢ်န့ၢ်သါ ဒ်န့ၣ်တဖဉ်) လၢအိဉ်ထံးခိဉ်ဘိအိဉ်လၢ တၢ်ဘျီတၢ်ဘါသဲးစးထူသနူတဖဉ် လၢတၢ်တူၢ်လိာ်ဟံးပနီဉ်အီၤ စးထီဉ်လၢတၢ်မၤလဲၢ်အိဉ်ကီၢ်အစိၤ တုၤမ့ၢ်တန့ၢ်အံၤန့ၣ်လီၤ။ ဖဲတၢ်လီၢ်ယံၤတဖဉ်လၢ ပုၤကလုာ်ဒုဉ်တဖဉ်အိဉ်ဆိးအပူၤ တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုတၢ်မၤကျဲ တဖဉ် ဒီးထူသနူသဲးစးတဖဉ် လၢတၢ်စူးကါတ့ၢ် လၢညါတစိဘဉ်တစိန့ၣ် ကဘဉ်တူၢ်လိာ်ဟံးပနီဉ်စူးကါအီၤလၢ ဖဲဉ်ဒဲးန့ၣ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုအက့ၢ်အဂီၢ်အပူၤ ဒ်လဲဉ်န့ၣ် အါဒိဉ်လၢကဘဉ်ထၢန့ၣ်ဆိကမိဉ်အီၤန့ၣ်လီၤ။

အလီအိန်လာ၊ ကဘန်ဟ်ပနီဒုးအိန်ထီဉ် အမူးအရ်အကလုာ် ဒီးတၢ်စံဉ်ညီဉ်ခွဲးယၢ်လီၤကဝီၤတဖၣ် လၢသဲးစးလီၤတၢ်လီၤဆဲးအသိး ကလိာ်ဘၣ်တၢ်မၤကျဲကပူၤတမံၤ လၢကကျဲယုၤကျဲဖိး (မ့တမ့ၢ်) ဆၢတံာ်န့ၢ် သဲးစးဂ့ၢ်တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘၣ်လိာ် (Issues of Law), တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘၣ်လိာ်ဘၣ်ဃးတၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤတဖၣ် (Issues of facts), တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲခွဲးတၢ်သဘံာ်ဘၣ်တဖၣ် (conflict of jurisdiction) လၢအဟဲပၢ်ထီဉ်သ့လၢ တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲ ခိဖျိ သဲးစးလၢကီၢ်စၢဖျိပတီၢ်ဘျီဒိဉ်တဖၣ်ဒုးအိန်ထီဉ် ဒီးကလုာ်ဒုဉ်ပုၤထူလံၤဖိတဖၣ် အတၢ်စံဉ်ညီဉ်ဆၢတံာ်ဒ် အထူသန့အသိးတဖၣ်အဂီၢ် တၢ်ကဘၣ်ဆိကမိဉ်န့ၢ်လီၤလီၤဆိဆိ တၢ်ထၢန့ၢ် ဒုးအိန်ထီဉ်အီၤဒ် တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲ အသန့ (Judicial Principle) လၢဖဲဒဲးရဲၣ်တၢ်ညီဉ်ထီဉ်တၢ်ဘျီ၊ သဲးစးခိဉ်သ့ၣ်အပူၤအဂီၢ်န့ၢ်လီၤ.

ဖဲထံကီၢ်တနီၤ လၢအတူၤလိာ်စူးကါကရူၢ်အါကလုာ်အပူၤ တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲခွဲးယၢ်ဆူ ကွီၢ်ဘျီဒိဉ်ခိဉ်သ့ၣ် (မ့တမ့ၢ်) တၢ်ညီဉ်ထီဉ်တၢ်ဘျီသဲးစးခိဉ်သ့ၣ်စံဉ်ညီဉ်ကွီၢ်အလီၤပစိာ် လၢအန့ၢ်ဃာ် တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲခွဲးယၢ်လၢ တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘၣ်လိာ်ဘၣ်ဃးတၢ်ညီဉ်ထီဉ်တၢ်ဘျီသဲးစးခိဉ်သ့ၣ်ဒီး ကီၢ်ပယီၤအပူၤစ့ၢ်ကီး မ့ၢ်ထၢန့ၢ် ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲခွဲးယၢ် ဆူဖဲဒဲးရဲၣ်ကီၢ်စၢဖျိတၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲအက့ၢ်အဂီၢ်အပူၤန့ၢ် ကဘၣ်ထၢန့ၢ်စ့ၢ်ကီး တၢ်ဘျီဆဲးတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘၣ်လိာ်တၢ်မၤကျဲကပူၤတမံၤန့ၢ်လီၤ. တၢ်န့ၢ်အဖီခိဉ် ဒ်ကရူၢ်အါကလုာ် တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲတၢ်မၤကျဲအသိး တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲတၢ်မၤကျဲလၢအါန့ၢ်တမံၤန့ၢ် ဘၣ်တၢ်တူၢ်လိာ်အီၤဒ်လဲၣ် အလီၤအိန်လာ၊ ကဘၣ်ထၢန့ၢ်ဟ်ဂၢ်ဟ်ကျါ၊ တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲတၢ်မၤကျဲတမံၤ လၢအဒိသဒါသ့, အုာ်ကီၤသ့ ထံကီၢ်ဖိတဂၤအခွဲးယၢ်, တၢ်ကဲထံဖိကီၢ်ဖိခွဲးယၢ်တဖၣ်အတၢ်လီၤမၤန့ၢ်လီၤ. တၢ်အံၤအဂီၢ် တၢ်ကဘၣ်ထၢန့ၢ် ဆိကမိဉ် တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲခွဲးယၢ်သန့တဖၣ် လၢအမၤသ့ တၢ်ကွၢ်ကဒါကွၢ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲစိကမိာ်, တၢ်ဘျီကွၢ်အီၤ ဒီးတၢ်ထုးကွံာ်အီၤတဖၣ်အဂီၢ်န့ၢ်လီၤ.

တၢ်အကါဒိဉ်လၢကဘၣ်တၢ်နီဉ်တဖၣ်

- ထံကီၢ်အပူၤ သဲးစးတၢ်မၤကျဲတဖၣ်အိဉ်အါန့ၢ်တမံၤန့ၢ် တၢ်ကီးအီၤလၢ၊ ကရူၢ်အါကလုာ်သဲးစးဂ့ၢ်တီ တၢ်မၤကျဲ ဒီးလၢသဲးစးဂ့ၢ်တီတၢ်မၤကျဲအဖီခိဉ် တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲတၢ်မၤကျဲအိဉ်အါန့ၢ်တမံၤန့ၢ် တၢ်ကီးအီၤလၢ၊ ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲတၢ်မၤကျဲန့ၢ်လီၤ. ကဒုးအိန်ထီဉ်ဖဲဒဲးရဲၣ်ထံကီၢ်အဂီၢ်, ပုၤထူလံၤဖိကလုာ်ဒုဉ် အတၢ်ဆဲးတၢ်လၢထူသန့တဖၣ်တဟးဂူၤဟးဂီၤအဂီၢ်, ကဒုးအိန်ထီဉ်သဲးစး တၢ်မၤကျဲ လၢအဘၣ်ဘျီဘၣ်ဒါဒီးလီၤကဝီၤအသိးအဂီၢ် အလီၤအိန်လာ၊ တၢ်ကဘၣ်တူၢ်လိာ်ဟ်ပနီဉ် ဒုးအိန်ထီဉ် ကရူၢ်အါကလုာ်တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲတၢ်မၤကျဲန့ၢ်လီၤ. တၢ်မၤအကျဲကပူၤတမံၤ လၢအဘျီဆဲးန့ၢ်သ့ ကရူၢ်တဖုဘၣ်တဖု အတၢ်စံဉ်ညီဉ်အဘျီအတီၤဒ်ဝဲဒီး ပုၤတဂၤစုာ်စုာ် အခွဲးယၢ်တဖၣ် တြျာ်လိာ်အသး, တၢ်စံဉ်ညီဉ်ပီတုဲခွဲးယၢ်သဘံာ်ဘၣ်တဖၣ် ခိဖျိသန့ဂ့ၢ်ဂ့ၢ်ဘၣ်ဘၣ် လိာ်ဘၣ်ဝဲန့ၢ်လီၤ.

သူးကွိုက်ဘျီတဖန် ဒီးတၢ်စံာ်ညီၣ်ပီတုအထူးအတၢ်အိၣ်သဘျီ¹⁰

၂၀၀၈ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ်အသိး ထီၣ်ကွိုက်ဘျီတဖန် (ကမ္ဘာ်ကွိုက်ဘျီတဖန်)န့ၣ် ကစံာ်ညီၣ်ပီတုကမ္ဘာ်အမူးအရၢ်တဖန်အဂီၢ် တၢ်တအိၣ်ဒီးတၢ်နီၤဖးစိကမိၤလၢ ကီၢ်စၢ်ဖိၣ်ပတီၢ်ဒီးကီၢ်စဲၣ်ပတီၢ် အဘၢၣ်စၢၤဘၣ်ဒီး မ့ၢ်ဝဲ ကွိုက်ဘျီတၢ်မၤကျဲထဲတမံၤတၢ်မၤကျဲ (Single Court Hierarchy) အသိးန့ၣ်လီၤ. ကီၢ်စၢ်ဖိၣ်ကွိုက်ဘျီဒိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် ပၤပြးဝဲထံကီၢ်ဒီဘၣ်ညါ ကွိုက်ဘျီတဖန်န့ၣ်လီၤ.[2] ဘၣ်ဆၣ် ၂၀၀၈ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်သဲးလၢ ကီၢ်စၢ်ဖိၣ် ကွိုက်ဘျီဒိၣ်ခိၣ်သ့ၣ် အတၢ်စံာ်ညီၣ်ပီတုစိကမိၤဒိၣ်ကတၢၢ်န့ၣ် တဘၣ်မၤဘၣ်ဒိ ကွိုက်ဘျီစံာ်ညီၣ်ကွိုက်တဖန် ဒီးထံကီၢ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ် အစံာ်ညီၣ်ကွိုက်အလီၢ်ပစိၢ် တၢ်စံာ်ညီၣ်ပီတုစိကမိၤတဖန်ဘၣ် န့ၣ်လီၤ.[3] တၢ်န့ၣ်အဃိ သဲးအံၤမ့ၢ်ဝဲ မ့တမ့ၢ်လၢတၢ်အိၣ်သးတနီၤ¹¹န့ၣ် ကမ္ဘာ်ကွိုက်ဘျီတဖန် အတၢ်န့ၣ်လီၤဂ့ၢ်လိာ်တသ့ သူးကွိုက်ဘျီ တဖန်အတၢ်စံာ်ညီၣ်ဆၢတၢ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ထံကီၢ်လၢအစူးကါ ဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံာ်သန့ ကအိၣ်စံာ်အိၣ်ကျါအဂီၢ် ကဘၣ်ဟံၣ်ကွိုက်ဘျီဒိၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (Supreme Court) လၢတၢ်စံာ်ညီၣ်ပီတု အလီၢ်ထီကတၢၢ် ဒီးကဘၣ်ဒုးအိၣ်ဃာ်သဲးလီၤတံၢ်လီၤဆဲးလၢ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီ သဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤ ဒ်သိးတဘၣ်တၢ် လုာ်ဘၢအီၤလၢကရၢကရၢနီတဖု မ့တမ့ၢ် အမူးအရၢ, တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ် မနုၤဂ့ၢ်မနုၤဂ့ၢ် တၢ်စံာ်ညီၣ်ပီတုခွဲးယာ်စိကမိၤ ကအိၣ်ဒၣ်ထဲလၢ ကွိုက်ဘျီဒိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

သူးကွိုက်ဘျီတဖန် ဘၣ်တၢ်ဒုးအိၣ်အီၤဒ် ၂၀၀၈ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ် ဒီးသဲးအဂၤ ဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်သဲးလၢ တၢ်ကဘၣ်စံာ်ညီၣ်တၢ်လၢ သူးဖိတဖန်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. [4] သဲးအဂၤမ့ၢ်ဝဲ ၁၉၅၉ နံၣ် သူးတၢ်သိၣ်ဘျီသဲး (the Defence Services Act, 1959) အသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ် ကွိုက်ဘျီအဆီဆီလၢအမ့ၢ် သူးကွိုက်ဘျီခိၣ်သ့ၣ် (General Court-Martial), ကီၢ်စံာ်သူးကွိုက်ဘျီတဖန် (District Courts-Martial), ကျါတံၢ်ထီၣ်ရီၤသူးကွိုက်ဘျီခိၣ်သ့ၣ် (Summary General Courts-Martial) ဒီးသူးပူၤသူးကွိုက်ဘျီတဖန် (Summary Courts-Martial) န့ၣ်လီၤ.[5] သဲးအံၤအသိး တၢ်သိၣ်ဘျီအဆၢ ၇၂ သိၣ်သီဝဲလၢ ကမ္ဘာ်တၢ်မၤကမၣ်သဲးတဖန် လၢသူးဖိတဖန်မၤဝဲစ့ၢ်ကီး ဘၣ်တၢ်စံာ်ညီၣ်အီၤလၢ သူးကွိုက်ဘျီန့ၣ်လီၤ.[6] တၢ်မၤကမၣ်ကမ္ဘာ်သဲး မ့ၢ်ဒိၣ်ထဲလဲၣ်ထဲလဲၣ်ဂ့ၢ် ဖဲအမၤသူးတၢ်မၤလၢလၢပုၤပုၤအခါ မ့တမ့ၢ် ဖဲကီၢ်ပယီၤအချါ မ့တမ့ၢ်ခိဖျါတၢ်ဟ့ၣ်လီၤတၢ်ကလုာ်အဂၤတမံၤအသိး မ့ၢ်မၤကမၣ်သဲးလၢ

¹⁰ တၢ်ဟ့ၣ်ထီၣ်ဒ်အံၤဘၣ်ဃးဒီး သူးကွိုက်ဘျီန့ၣ် တမ့ၢ်တၢ်အကါဒိၣ်တမံၤလၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်စံာ်ညီၣ်ပီတု တၢ်မၤကျဲအကွၢ်အဂီၢ်တဖန်ဘၣ်ဆၣ် ဖဲကီၢ်ပယီၤအတၢ်စံာ်ညီၣ်ပီတုလီၢ်ကဝီၤအပူၤ တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်ခွဲးယာ်စိကမိၤလီၤလီၤဆီဆီတဖန်အဃိ လံာ်တၢ်ကွဲးအံၤအပူၤ ဘၣ်တၢ်ထၢန့ၣ် ဟံၣ်ဖျါအီၤဒ် အကွၢ်အဂီၢ်တမံၤလၢ တၢ်ပံာ်တၢ်အီၤတသ့န့ၣ်လီၤ.

¹¹ ၁၉၅၉ သူးတၢ်သိၣ်ဘျီအဆၢ ၇၂ အသိး တၢ်နီၤဖးဃာ်လၢ လီၢ်ကဝီၤတဖန်လၢသူးကွိုက်ဘျီစံာ်ညီၣ်တသ့ဘၣ်ဆၣ် လၢတၢ်အိၣ်သးနီၢ်နီၢ်န့ၣ် ဖဲတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ်အိၣ်လၢ ကမ္ဘာ်ဒီးသူးကွိုက်ဘျီအတၢ်စံာ်ညီၣ်ပီတုခွဲးယာ်အခါ ထဲသူးကွိုက်ဘျီတဖန်မၤန့ၣ်ဝဲ ဒီးကမ္ဘာ်ကွိုက်ဘျီ အတၢ်ဂ့ၢ်ကွဲးစးဆိုးထီၣ်တၢ် လၢကန့ၢ်ဘၣ်တၢ်စံာ်ညီၣ်ပီတုခွဲးယာ်န့ၣ် တအိၣ်ထဲသိးသီးနီတဘျီဘၣ်.

ကီရိဆာသုးဝဲလီလါအတၢ်မၤလီၤဝဲန့ၣ် ဘၣ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်အီၤ ယဲဒၣ်လၢသုးကီၢ်ဘျီၣ်န့ၣ်လီၤ. ကမ္ဘာၢ်ကီၢ်ဘျီၣ် တဖၣ်န့ၣ် အဆၢကတီၢ်ဝဲန့ၣ်အခါ န့ၣ်လီၤဂ့ၢ်လိာ်တသ့ တၢ်မၤကမၣ်သဲးတဖၣ်ဘၣ်.[7] တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သဲးအံၤ တဖၣ်န့ၣ် ကဲထီၣ်သဲးတဖၣ်လၢ အဒုးလီၤမၤတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဲထဲသိးတုၤသိး လၢကမ္ဘာၢ်တဖၣ်အဂီၢ် ဖဲကမ္ဘာၢ် ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် သမံသမိးက့ၤတၢ်တသ့, တၢ်ပတံသကွံာ်ကညးခွဲးယၢ် တအိၣ်လၢကမ္ဘာၢ်ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် အအိၣ်အခါန့ၣ်လီၤ. တၢ်အံၤမ့ၢ်ဝဲတၢ်အုၣ်သးလၢ သဲးအံၤတဖၣ်န့ၣ်ဖျါဝဲလၢ ထံကီၢ်အတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီၣ် သဲးခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် တဒိသဒါဝဲထံဖိကီၢ်ဖိ ပၣ်ယုာ်ဒီးသုးဖိတဖၣ် အတၢ်သဘျုး ဒီးတၢ်တီတၢ်တြၢ်လၢလၢပုဲပုဲဘၣ် န့ၣ်လီၤ.

ဖဲဒဲးရဲၣ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဲအမ့ၢ်အတီအဂီၢ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဲသဲးတဖၣ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီၣ်သဲး ခိၣ်သ့ၣ်အပူၤန့ၣ် အကါဒိၣ်မးန့ၣ်လီၤ. ဖဲဒဲးရဲၣ်ထံကီၢ်တဖၣ်အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဲအပူၤ ကဘျီဆဲးသုးဂ့ၢ်ဝီ အမ့ၢ်အရၢ် တဖၣ်အဂီၢ် တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ယၢ် သုးစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစိာ် မ့တမ့ၢ်သုးကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် ဘၣ်ဆၣ်တၢ်ဟ့ၣ်ယၢ် စိကမိၤဒီးခွဲးယၢ်တဖၣ် လၢသုးကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အဂီၢ် ထဲတစဲးန့ၣ်လီၤ. သုးကီၢ်ဘျီၣ်တၢ်မၤကျဲလၢ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ယၢ်ခိၣ်ဖျါ ၂၀၀၈ နံၣ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီၣ်သဲးခိၣ်သ့ၣ် အဆၢ ၂၀ (ခ) ဒီး ၃၁၉ တဖၣ်အသိးန့ၣ် ဟ့ၣ်ယၢ်တၢ်စိတၢ်ကမိၤ တၢ်ဟံပနီၣ်တအိၣ် ခဲလၢခဲဆုၤ သုးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဲန့ၣ်လီၤ. ဒ်အဆၢ ၂၉၄ အသိး သုးကီၢ်ဘျီၣ်ဝဲဒါး အပူၤအိၣ်စိအိၣ်ကမိၤထီကတၢ်န့ၣ် တမ့ၢ်ဝဲကီၢ်စၢ်ဖိၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ဒိၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (Supreme Court of Union) ဘၣ်. မ့ၢ်ဘၣ်တဲလၢကျဲတမံၤန့ၣ် ကီၢ်ဘျီၣ်မနုၤဂ့ၢ်မနုၤဂ့ၢ် န့ၣ်လီၤဂ့ၢ်လိာ်တသ့ သုးပုၤန့ၣ်တၢ်ခိၣ်သ့ၣ် အတၢ်ဆၢတၢ်ဘၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲကီၢ်စၢ်ဖိၣ်အမဲရကၤအပူၤ တၢ်ပတံသကွံာ်ကညးကီၢ်ဘျီၣ်အကတၢ်လၢ သုးကီၢ်ဘျီၣ်န့ၣ် မ့ၢ်ဝဲကီၢ်စၢ်ဖိၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ဒိၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (Supreme Court) န့ၣ်လီၤ.

မၢ်ရှၢၣ်လီ (Martial Law) အသိး သုးစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစိာ် ဒီးသုးကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်န့ၣ် တဒိသိးလိာ်သး လၢအန့ဆၢဘၣ်. သုးကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ ကီၢ်ဘျီၣ်ပူၤဖျဲးလၢ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ယၢ်လၢ ကစံၣ်ညီၣ် သုးဖိတဖၣ် ဘၣ်ထွဲဒီးသုးတၢ်သိၣ်တၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ် တၢ်ဟ့ၣ်ယၢ်တၢ်စိတၢ်ကမိၤ လၢတၢ်ဟံပနီၣ်ယၢ် အပူၤန့ၣ်လီၤ. သုးစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစိာ်တဖၣ်န့ၣ် န့ၣ်ယၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဲခွဲးယၢ် တၢ်ပူၤဖျဲးတအိၣ် လၢပုၤကမ္ဘာၢ် ပတီၢ်မုၢ်ဖိတဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. လီၢ်ကဝီၤလၢ တၢ်ထုးထီၣ်ယၢ်မၢ်ရှၢၣ်လီ (Martial Law) တဖၣ်အပူၤ သုးကီၢ်စဲၣ်ခိၣ်တဖၣ်န့ၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်သုးစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစိာ်တဖၣ် ဒီးစံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်သ့ အမ့ၢ်အရၢ် တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. အကတီၢ်ဝဲန့ၣ်အပူၤ သုးစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစိာ်တဖၣ် စံၣ်ညီၣ်သံတၢ်သ့လၢ သုးပုၤန့ၣ်တၢ်ခိၣ်သ့ၣ် အတၢ်တူၢ်လိာ်အၢၣ်လီၤန့ၣ်လီၤ. ဟံလီၤတၢ်စံၣ်ညီၣ်တၢ်ဝဲဒါး သုးပုၤန့ၣ်တၢ်ခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် ဒ်အတၢ်ဘၣ်သးအသိး ဘျီက့ၤအီၤသ့န့ၣ်လီၤ.[8] တၢ်ထုးထီၣ်ယၢ်မၢ်ရှၢၣ်လီအကတီၢ်မ့ၢ်ဝဲ အကတီၢ်လၢကမ္ဘာၢ်တဖၣ် အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဲ ခွဲးယၢ်သဘျုးဒီး အတီအတြၢ်လီၤမၤဝဲန့ၣ်လီၤ. တၢ်ပတံသကွံာ်ကညး သုးစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပစိာ်အတၢ်စံၣ်ညီၣ် ဆၢတၢ်တသ့ လၢကမ္ဘာၢ်ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်တသ့အသိး တၢ်ဆိုးထီၣ်တၢ်ကဒူးကဒုၣ်စ့ၢ်ကီၢ်တသ့ဘၣ်. တၢ်န့ၣ်အယိ

သဲစး, တၢ်တီၢ်ကျဲၤဒံၤတဖၣ်အိၣ်အဃိ တၢ်မၤဂၢၢ်မၤကျဲၤတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤသဘျုးအထူၣ်ဘၣ် ဒီးဖဲၣ်ဒရဲၣ် ဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်လၢအမ့ၢ်အတီၢ်စ့ၢ်ကီး အိၣ်တသ့ဘၣ်. သဲစးလၢဘၣ်တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်ဒံၤတဖၣ်န့ၣ် မ့ၢ်တၢ်မၤကျဲၤအသီတမံၤလၢ အမၤဟးဂူၤဟးဂီၤထံဖိကီၢ်ဖိတဖၣ် အတၢ်သဘျုးဒီးတၢ်တြီၢ်တၢ်တြးခွဲးယၢ်တဖၣ် န့ၣ်လီၤ.

တၢ်တဘၣ်ဟံၣ်သုးကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် လၢကမုၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအထူၣ် အတၢ်န့ၣ်ပၤဆၢအဖီလၢ တကးဒီးဘၣ် (လီၤလီၤဆီဆီ ထံကီၢ်တဖၣ်လၢ တအိၣ်ဒီးဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်တၢ်လဲၤတၢ်လဲၤခီဖျိအါအါတဖၣ်အပူၤ) တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအထူၣ်အဂံၢ်ကဆူၣ်အဂီၢ် နီၣ်ထီၣ်အဂူၤအဂၤတဖၣ်အိၣ်ဒီးဝဲလီၤ. Federal Law Academy ကိုခိၣ်ဖးဒိၣ် အူအိၣ်ထူစံးဝဲလၢ ထံကီၢ်တဘျီၣ်လၢလၢအပူၤ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအထူၣ်တဖၣ် ကဘၣ်အိၣ်ဒီး အသုးအသ့ၣ်လွံၢ်မံၤလၢအမ့ၢ် 'Independent, Impartial, Efficient, Resource Rich' အဂီၢ်အကါဒိၣ်န့ၣ်လီၤ. အူအိၣ်ထူစံးလၢ "သနူလၢအမ့ၢ် ထံကီၢ်တဖၣ်ကြးအိၣ်ဒီး တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤလၢ အဘၣ်တၢ်မၤလၢပဲၤအီၤဒီး တၢ်အိၣ်ယၢၤတဖၣ် လၢအပူၤဖျဲး, တကွၢ်မံၤတၢ် ဒီးတုၤလီၤတီၤလီၤတဖၣ်န့ၣ် ကဘၣ်အိၣ်လၢတၢ်အိၣ်သ့ၣ် န့ၣ်လီၤ. တၢ်အံၤမ့ၢ်ဝဲလၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်မ့ၢ်ဂ့ၤ, ကီၢ်တဘျီၣ်ထံကီၢ်ဂ့ၤ, ထံကီၢ်ဒ်လဲၣ်ဂ့ၤဒ်လဲၣ်ဂ့ၤ ..." န့ၣ်လီၤ. အသုးအသ့ၣ်တဖၣ်အံၤ အကါဒိၣ်လၢတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤ (တၢ်လိာ်ဘၢလိာ်ကွီၢ် ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်အမူးအရၢ လၢတၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်ခီဖျိသဲစး) အသိးအကါဒိၣ်အါလၢ တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤလၢအဂံၢ်ဆူၣ်ဘါဆူၣ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျုးသဲစးခိၣ်သ့ၣ် လၢဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံကီၢ်တဖၣ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဃာ်အီၤသီသီတဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်သိးကဒိသဒါ ပၤဃာ် တၢ်သိၣ်သီမိၢ်ပုၤလၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုးသဲစးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤ (constitutional principle) လၢတနံၤဘၣ်တနံၤ ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ဆီတလဲတဖၣ် ဒီးပဒိၣ်အထူၣ်တဖၣ်, ပဒိၣ်အဆီဆီလၢအဂံၢ်ဆူၣ် ဘါဆူၣ်တဖၣ်အဘၣ်စၢၤအဂီၢ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအထူၣ်န့ၣ် ကဘၣ်လၢပဲၤဒီး အသုးအသ့ၣ်လၢထးတဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်အကါဒိၣ်လၢကဘၣ်တီၢ်နီၣ်တဖၣ်

- သုးကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်န့ၣ် အိၣ်စ့ၢ်ကီးလၢဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်ထံကီၢ်တဖၣ်အပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်လီၤဆီလၢ ကီၢ်ပယီၤဒီးထံကီၢ်အဂၤအတၢ်လဲၤခီဖျိမ့ၢ် ထံကီၢ်ဝဲန့ၣ်တဖၣ်အပူၤ သုးကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်န့ၣ် အိၣ်လၢ ကမုၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအတၢ်န့ၣ်လိပၤဆၢအဖီလၢန့ၣ်လီၤ. သုးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤ အတၢ်တဟံးန့ၣ်မူဒါအံၤ ဒုးလီၤမၢ်ကွံၢ် ပုၤကမုၢ်တကးဒီးဘၣ် သုးဖိတဖၣ်အတၢ်ဒီးန့ၣ်ဘၣ် သဲစးအတၢ်ဒိသဒါခွဲးယၢ်န့ၣ်လီၤ.
- ဒ်သိး တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအထူၣ်အဂံၢ်ဆူၣ်ဂၢၢ်ကျဲၤအဂီၢ် ကဘၣ်လၢပဲၤဒီး အသုးအသ့ၣ်တဖၣ်လၢအမ့ၢ် တၢ်သဘျုး, တၢ်တကွၢ်မံၤ, တၢ်တုၤလီၤတီၤလီၤ, ဒီးတၢ်အိၣ်လၢပဲၤဒီးတၢ်အိၣ်ယၢၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤ, တၢ်လၢကဘၣ်ဒုးဘၣ်ထွဲဆိကမိၣ်တဖၣ် ဒီးတၢ်ဂ့ၢ်ကျါတံၢ်

ဒ် ၂၀၀၈ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသိၣ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အသိး ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်နီၤဖး ဒုးအိၣ်ထီၣ်အီၤဒ် ကမုၢ်ကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် (General Courts), သုးကွီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် (Military Courts) ဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်စံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်အလီၤပစီၢ် (Constitutional Tribunal) ဒီးနီၤဖးဝဲ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤစိကမီၤတဖၣ်ဒ်အသန့ၣ်အသိး (Separation of Powers/ Horizontal Power Sharing) န့ၣ်လီၤ.[1] တၢ်မၤကျဲၣ်အံၤ လၢအနီၤဖးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤစိကမီၤအံၤန့ၣ် လၢထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်မၤအနီၢ်ကီၢ်အပူၤ ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ဂံၢ်စၢ်အါမံၤလၢ တၢ်ဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ်ဖဲဒဲၣ်တၢ်မၤကျဲၣ်ဒီး သုးမ့ၢ်အတၢ်လုၢ်ဘၢအိၣ်အါထီၣ် ဒီးမၤဟးဂီၤကွၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်မၤကျဲၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ထံၣ်န့ၢ်ဘၣ်တၢ်ဂ့ၢ်တဖၣ်အံၤဖျိဖျိဖျါဖျါအါထီၣ် ဖဲ ၂၀၂၁ တၢ်ဟံးဆူၣ်ထံၣ်ကီၢ်စိကမီၤအံၤန့ၣ်လီၤ. လၢကီၢ်ပယီၤအပူၤ မ့ၢ်သးအိၣ်ဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ်ဖဲဒဲၣ်တၢ်မၤကျဲၣ်န့ၣ် အလီၤအိၣ်လၢကဘၣ်ထီၣ်သတြီၤမၤလိ ဖဲဒဲၣ်ထံၣ်ကီၢ်တဖၣ် အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤသန့ လၢအကဲထီၣ်လိၣ်ထီၣ် တဖၣ် ဒီးကဘၣ်ဃုထၢဒုးအိၣ်ထီၣ် တၢ်မၤကျဲၣ်လၢအဘၣ်ဘျီးဘၣ်ဒါဒီးပကီၢ်ပယီၤ လၢအအိၣ်ဒီး အက့ၢ်အဂီၤ အသူးအသ့ၣ်, ဟီၣ်ခိၣ်လီၢ်ကဝီၤတၢ်အိၣ်သးတဖၣ် ဒီးထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်အိၣ်သးတဖၣ် လၢအလီၤဆီလိာ်သး အါမံၤန့ၣ်လီၤ. လံာ်တၢ်ကွဲးအံၤအတၢ်ပညိၣ်န့ၣ် တမ့ၢ်ကဟ့ၣ်ကူၣ် သန့အဂ့ၤကတၢ် လၢကီၢ်ပယီၤအဂီၢ်ဘၣ် ဒီးကဲထီၣ်တသ့စ့ၢ်ကီးဘၣ်.

ဖဲဒဲၣ်တၢ်မၤကျဲၣ်အသူးအသ့ၣ်အကါဒိၣ်တဖၣ်လၢအမ့ၢ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်အဘျီၣ်အတီၤဒဲၣ်ဝဲ (Self-rule), တၢ်နီၤဖးပၤပြးတၢ် (Shared Rule) တဖၣ်န့ၣ် အိၣ်သ့ၣ်လီၤဆီလိာ်အသး, ဒီးသန့အသးဒ်ဖဲဒဲၣ်ထံၣ်ကီၢ် အထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်အိၣ်သး, တၢ်ဘျီၣ်တၢ်ဘါ, ကျိၣ်ဒီးဟီၣ်ခိၣ်လီၢ်ကဝီၤအဖီခိၣ် ဒီးအဝဲသ့ၣ်ဃုထၢညီၣ်န့ၣ်ဝဲ အက့ၢ်အဂီၤလၢအကြးဒီးအထံၣ်ကီၢ်န့ၣ်လီၤ. ကျိၣ်ကျဲၣ်လၢ ပဒိၣ်ကရၢကရိတဖၣ်နီၤဖးစူးကါစိကမီၤတဖၣ်စ့ၢ်ကီး လီၤဆီလိာ်သးဒ် ထံၣ်ကီၢ်အပဒိၣ်တၢ်မၤကျဲၣ် (Governance System) အသိးန့ၣ်လီၤ. ထံၣ်ကီၢ်လၢအစူးကါ ပၣ်လံၣ်မၣ်ဘျီၣ်ဒိၣ်သန့တဖၣ်အပူၤ ဒ်ဘျီၣ်ဒိၣ်လၢအဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်ဘျၢအံၤ ထုးထီၣ်ဒုးကဲထီၣ်ဝဲ ပဒိၣ်ပၤပြးတၢ်ကရၢအသိး တၢ်နီၤဖးစိကမီၤန့ၣ် တအိၣ်ဖျါဆဲးဆဲး ဒီးအိၣ်စဘံၤစဘါလၢ တၢ်ပၤတၢ်ပြး ဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီအပူၤဘၣ်မူဘၣ်ဒါဂ့ၢ်ဝီတဖၣ်အပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်စဘံၤစဘါအံၤတဖၣ်အယိ တၢ်ဘၣ်ဒိအိၣ်အါမးလၢ ဖဲဒဲၣ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအထူၣ်အလီၤန့ၣ်လီၤ. ဖဲထံၣ်ကီၢ်တဖၣ်လၢ အစူးကါ ကီၢ်ခိၣ်သန့အပူၤ လၢတၢ်နီၤဖးစူးကါစိကမီၤန့ၣ် တၢ်ပၤတၢ်ပြး, တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်တၢ်သီ ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤအထူၣ် အသန့ၣ်ဒဲၣ်စ့ၢ်စ့ၢ်အပူၤ ပုၤအတၢ်ဟံးန့ၢ်မူဒါန့ၣ် အိၣ်သ့ၣ်လီၤသး ပူၤဖျဲးဒီးတဖၣ်ဘၣ်တဖၣ် ဒီးမၤဆူၣ်ဂၢၢ်ကျါဒိၣ်ထီၣ်သ့ တၢ်ခဲကွၢ်စိကွၢ်ပၤဆုၤလိာ်သးကဒဲကဒဲတၢ်မၤကျဲၣ် (Check and Balance System) အယိ ဖဲမၤတၢ်သ့ ဒ်သိးအသန့ၣ်တဖၣ်အတၢ်မၤ ဘၣ်လိာ်ဖိးဒုလိာ်သးအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. လၢတၢ်ဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ် ကီၢ်ပယီၤအဖဲဒဲၣ်တၢ်မၤကျဲၣ်အပူၤစ့ၢ်ကီး ကဘၣ်ဆိကမိၣ်ပဒိၣ်တၢ်မၤကျဲၣ်

ထံထံဆေးဆေးနဲ့လီ။ ဖဲဒဲဒဲတံတံညီညီပီတု အတံပူဖျဲဒီးတံလုာ်ဘ၊ တံတီတံတြံတဖန်နဲ့ အခိန်ထံးခိန်ဘိအိန်သုန်လီအသးလ၊ ဖဲဒဲဒဲပဒိန်တံမကျဲ အတံဂံဆုန်ဂံကျဲအဖိခိန်နဲ့သလီ။ ခါဆူညါ ဖဲဒဲဒဲတံတံညီညီပီတုတံမကျဲအံ၊ ကအိန်ဆာထံဂံကျဲ ပူဖျဲဒီးတံလုာ်ဘအဂီ တံကဘန် သးကျဲယာ် တံဟုန်မူဟုန်ဒါဒီးတံထုးထီန် စံညီညီကွီတဖန် ဒီအလါလဲတဖန်ဒီး ထဲဒဲဖဲလ၊ တံဒုးအိန်ထီန်ယာ်သဲစးတဖန်မး ဒုးလိန်ထီန်ဖးထီန်ကသု ဖဲဒဲဒဲတံတံညီညီပီတု လါအပူဖျဲဒီးတံလုာ်ဘ ဒီးတီဝဲတြံဝဲနဲ့လီ။

တံကဘန်ထာနုန်ဆိကမိန် လါကီပယီအခါဆူညါ ဖဲဒဲဒဲတံတံညီညီပီတုတံမကျဲအဂီ မှ်ဝဲ ကွီဘျီတံမကျဲ၊ တံသုန်ထီန်အကွဲအဂီ ဒီးတံဟုန်လီတံတံညီညီပီတုစိကမီနဲ့လီ။ မှ်ဆိကမိန်ဘန်ပး ကွီဘျီတံမကျဲနဲ့ မှ်ကဟုန်လီတံတံညီညီပီတုစိကမီထီကတံ ဆူကီစာဖျိန်ကွီဘျီခိန်သုန်တမံါ (Single Court Hierarchy) မှ်တမံ တံကဟုန်လီတံတံညီညီပီတုစိကမီဆူ ကီစဲန်ကွီဘျီတဖန် လါကီစဲန်ပတီသဲစးဂုါဝီအမူးအရံတဖန်အဂီါ (Dual Court System), တံကစူးကါ တံနီဖးဟံဖျိန် တံမကျဲ (Shared or Integrated System) ဧါနဲ့ ကဘန်ဆိကမိန်ဝဲအဆိနဲ့လီ။ ဒ်သိးကဘျါဆဲ တံဂုါလိာ်ဘျီလိာ်ဘန်ပးတံသုန်ထီန်တံဘျါသဲစးခိန်သုန်တဖန်အဂီ တံကစူးကါ တံနီဖးဒုးအိန်ထီန် ကွီဘျီတဖျိန်ဒီး ကမတံကွဲကဒါကွဲတံသုန်ထီန်တံဘျါသဲစးခိန်သုန် (Constitutional Review), မှ်တမံ ဒ်တံမအီလါကီစာဖျိန်အမဲရကါအသိး ခီဖျိ တံကွဲကဒါကွဲ တံတံညီညီပီတု (Judicial Review) နဲ့ ကမျါကွီဘျီကစံညီညီဆာတံ တံသုန်ထီန်တံဘျါသဲစးခိန်သုန် အတံဂုါလိာ်ဘျီလိာ်တဖန်နဲ့ ကဘန် ဆိကမိန်သမံသမိးဝဲနဲ့လီ။

ထံကီတဘုန်အပူ သဲစးတံဘျါအတံအိန်စိအိန်ကမီ၊ တံသုးအိန်ထီန်တံမုာ်တံတီ ဒီးတံတီတံတြံ အိန်တံအိန်နဲ့ ဒီးသန့အသးလ၊ တံဒုးအိန်ထီန် တံတံညီညီပီတုအထုန်လ၊ အပူဖျဲဒီး တံလုာ်ဘသုဒါတသုဒါအဖိခိန်နဲ့လီ။ တံတံညီညီပီတုသန့လ၊ အပူဖျဲဒီးတံလုာ်ဘ ဒီးတီဝဲတြံဝဲ ဒီးအဂံဆုန်ဂံကျဲနဲ့ ကဲထီန်သုတံဆိန်ထွဲဒိန်လ၊ ဖဲဒဲဒဲဒိန်မိန်ကြွန်စံသန့ ကအိန်စံအိန်ကျဲ အဂီါနဲ့လီ။ လါတံဒုးအိန်ထီန်ဖဲဒဲဒဲထံကီတဘုန်အပူ အကါဒိန်မးလ၊ ကဒုးအိန်ထီန်တံတံညီညီပီတု တံမကျဲကပူတဖန် လါအပူဖျဲဒီးတံလုာ်ဘ လါကီစာဖျိန်ပတီ၊ ကီစဲန်ပတီတဖန်ဒီး ကွီဘျီပတီတဖန် ခဲလင်နဲ့လီ။

လါဖဲဒဲဒဲတံမကျဲအပူ ကွီဘျီတဖန်အိန်နီဖးလိာ်သးဒဲလဲဂု၊ တံအကါဒိန်လါကဘန်ဆိကမိန် တဖန်မှ်ဝဲ တံကဘန်ထာနုန်ဒုးအိန်ထီန်သဲစးတဖန် လါအဒိသဒါ ပုါကမျါတဖန် ဒ်သိးအတံအိန်သဘျဲ တံတီတံတြံ ဒီးခွဲယာ်တဖန် အသုတလီမာ်၊ တဘန်ဒါအဂီါနဲ့လီ။ စံစါဂံထံး၊ ထံဂုါကီဂုါလုာ်လံဆဲးလ၊ တံဘုန်တံဘါအတံအိန်လီဆီလိာ်သး၊ ဟိန်ခိန်လိာ်ကဝီါအကွဲအဂီါ ဒီးတံအိန်ယါလါအနုာ်ဘျဲတဖန်

အဖီခိပ် ထံကီၢ်တဘျၢ်ဘျၢ်တဘျၢ်အဖဲၣ်ဒဲၣ်အက့ၢ်အဂီၤတဖၣ် လီၤဆီလိာ်သးအသိး ဖဲၣ်ဒဲၣ်ထံကီၢ်မနုၤတဘျၢ် အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတ့ၢ်လဲၤတရံးအသးန့ၣ် အဂ့ၤကတၢၢ်လဲၣ်န့ၣ် တၢ်ဟံၣ်ပနီၣ်အီၤတသ့ဘျၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်လၢထး တဖၣ်အသိး တၢ်လၢအဘျးကဲထီၣ်သဲးတဖၣ် လၢအဆီတလဲညီ (အဒိ - တၢ်လီၤဆီလိာ်သး လၢစံၣ်စီၤဂံၢ်ထံး) အိၣ်အသိး အဂၤတကပၤန့ၣ် ကရူၢ်တဖုစုၣ်စုၣ်လၢထံကီၢ်အပူၤ အတၢ်ဟံၣ်ဖျါဃုထီၣ်တၢ်တဖၣ်, ကန့ၢ်ဘျၢ် တၢ်တူၢ်လိာ်အၢၣ်လီၤအဂီၢ် တၢ်ဘျၢ်သးတဖၣ်လၢကဘျၢ်တူၢ်လိာ်အီၤ, လုၢ်လၢဆဲးလၢထူသန့ အကလုာ်ကလုာ် လၢကဘျၢ်ဟံၣ်ကဲအီၤတဖၣ်န့ၣ် ကနဲၣ်ဖျါထီၣ်တၢ်မၤကျဲလၢ တၢ်ကစူးကါအီၤနီၢ်နီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်အကါဒိၣ်ကတၢၢ် မ့ၢ်ဝဲ မ့ၢ်တကဲထီၣ်အက့ၢ်အဂီၤလၢ ကရူၢ်အတဲသကိးတၢ် ခဲလၢအဂီၢ်ဒၣ်လဲၣ် အလီၢ်အိၣ်လၢတၢ်ကဘျၢ် ကျဲးစးတၢ် ဒ်သိးကဒိးန့ၢ်ဘျၢ်အက့ၢ်အဂီၤတမံၤ လၢပုၤအါဂၤ တူၢ်လိာ်သ့, အဂၤတကပၤန့ၣ် ဟံၣ်ကဲဒီသဒါဝဲ ကမျါတဂၤစုၣ်စုၣ်အပုၤကညီခွဲးယာ်တဖၣ် ဒီးအကဲထီၣ်တၢ်မၤနီၢ်နီၢ် န့ၣ်လီၤ.

သဲစးတၢ်ကွၢ်သတြၢ

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၂၉၃, တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်, လံာ်တၢ်ဘိးဘၣ်သ့ၣ်ညါနီၣ်ဂံၢ် ၁၁/၂၀၀၈.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၂၃ (ဂ) (၃), သဲစးလၢအဘျီက့ၤကီၢ်စၢဖျိၣ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတ့သဲစး လွံၤဘျီတဘျီ, ၂၀၁၉ နံၣ်, ကီၢ်စၢဖျိၣ်ဘျီၣ်ဒိၣ်သဲစးနီၣ်ဂံၢ် ၂၅.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၂၉၃, တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်, လံာ်တၢ်ဘိးဘၣ်သ့ၣ်ညါနီၣ်ဂံၢ် ၁၁/၂၀၀၈.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၂၉၄, တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်, လံာ်တၢ်ဘိးဘၣ်သ့ၣ်ညါနီၣ်ဂံၢ် ၁၁/၂၀၀၈.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၃၁၉, တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်, လံာ်တၢ်ဘိးဘၣ်သ့ၣ်ညါနီၣ်ဂံၢ် ၁၁/၂၀၀၈.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၁၁၀, သုးမုၢ်သဲစးတၢ်ဘျၢ, ၁၉၅၉ နံၣ်, သဲစးနီၣ်ဂံၢ် ၄၃.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၇၁, သုးမုၢ်သဲစးတၢ်ဘျၢ, ၁၉၅၉ နံၣ်, သဲစးနီၣ်ဂံၢ် ၄၃.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၇၂, သုးမုၢ်သဲစးတၢ်ဘျၢ, ၁၉၅၉ နံၣ်, သဲစးနီၣ်ဂံၢ် ၄၃.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၄၁၉, တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်, လံာ်တၢ်ဘိးဘၣ်သ့ၣ်ညါနီၣ်ဂံၢ် ၁၁/၂၀၀၈.

သုးအတၢ်ပၤပြဲးတၢ်သိၣ်ဘျၢ (Martial Law), တၢ်မၤလိာ်နီၣ်ဂံၢ် ၅/၂၀၂၁

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၂၉၃, တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်, လံာ်တၢ်ဘိးဘၣ်သ့ၣ်ညါနီၣ်ဂံၢ် ၁၁/၂၀၀၈.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၃၂၄, တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်, လံာ်တၢ်ဘိးဘၣ်သ့ၣ်ညါနီၣ်ဂံၢ် ၁၁/၂၀၀၈.

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၅၆, ပြည်ထောင်စုတရားစီရင်ရေးဥပဒေ ၂၀၁၀

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၁၉, လက်နက်အက်ဥပဒေ ၁၈၇၈

တၢ်သိၣ်ဘျၢနီၣ်ဂံၢ် ၁၃, The Burma Laws Act 1898

The Upper Burma Land and Revenue Regulation 1889

The Lower Burma Land and Revenue Act 1876

Section 179, The Constitution of Bolivia, 2009

The Constitution the Republic of South Africa, 1996.

လံာ်ကွၢ်သတြဲၤစီ

Aneme, G.A. (2015). Ethiopia: Legal and Judicial Plurality and the Incorporation of Traditional Dispute Resolution Mechanisms within the State Justice System. In: *Non-State Justice Institutions and the Law: Decision-Making at the Interface of Tradition, Religion and the State*. London: Palgrave Macmillan.

Aroney, M and Kincaid, J. (2017). Courts in Federal Countries: Federalist or Unitarist. *University of Toronto Press*.

Baffero, P. (2022). A Qualitative Analysis of Indigenous Justice and Legal Pluralism Bolivia. Thesis.

Büchler A. (2011). *Islamic Law in Europe?: Legal Pluralism and Its Limits in European Family Laws*. Farnham, Surrey, England ; Burlington, Vt: Ashgate.

Cane, P. and Kritzer, H.M. (2013). *The Oxford handbook of empirical legal research*. Oxford England ; New York: Oxford University Press.

Department of Justice, Canada. (2021) The Judicial Structure. Available at: <https://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/just/07.html> , [Accessed 12 Dec 2022].

Garcia, Y.C. and Carrillo, J.P.C. (2016). Cómo Citar El Artículo Número Completo Más Información Del Artículo Página De La Revista En redalyc.org Sistema De Información Científica Redalyc Red De Revistas Científicas De América Latina Y El Caribe, España Y Portugal Proyecto Académico Sin Fines De Lucro, Desarrollado Bajo La Iniciativa De Acceso

Abierto Universidad Autónoma Latinoamericana. *Ratio Juris*, [online] 11.

doi:10.24142/raju.v11n23a6.

Griffiths, J. (1986). What Is Legal Pluralism. *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*, 24.

Hooker, M.B. (1975). *Legal Pluralism*. Oxford University Press.

Isra, S., Ferdi, F. and Tegnan, H. (2017). Rule of Law and Human Rights Challenges in South East Asia: a Case Study of Legal Pluralism in Indonesia. *Hasanuddin Law Review*, 3(2), p.117.

doi:10.20956/halrev.v3i2.1081.

International Development Law Organization (2014). *Civil Law: Inheritance Law and Equality for Women (Session 9:2)*. P-14.

Kyed, H.M. (2017). *JUSTICE PROVISION IN MYANMAR*. [online] JSTOR. Available at:

<https://www.jstor.org/stable/resrep13185> [Accessed 19 Dec. 2022].

Longley, R. (2020). Understanding the Dual Court System, *ThoughtCo*. Available at:

<https://www.thoughtco.com/dual-court-system-definition-4114784> [Accessed 15 Dec. 2022]

Mavciv, Arne. (2008). Some Comparative Comments to the Introduction of Constitutional Review, *The Constitutional Review*. CDL-JU. P-4

Sack, P.C. (1986). *Legal pluralism: Proceedings of the Canberra Law Workshop VII*. [online]

National Library of Australia (new catalog). Canberra: Law Dept., Research School of Social Sciences, Australian National University. Available at:

<https://catalogue.nla.gov.au/Record/2198477> [Accessed 18 Dec. 2022].

Saunders, C. (2019), Courts in Federal Countries, *International IDEA*.

Tamanaha, B.Z. (2010). Understanding Legal Pluralism: past to Present, Local to Global. In:
Legal Theory and the Social Sciences: Volume II. London: Routledge.

Yilmaz, I. (2016). *Muslim Laws, Politics and Society in Modern Nation States*. Routledge.

ဖွဲ့စည်းပုံအခြေခံဥပဒေ (Federal States)

တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Federal States)	
ကီရီစတီယန်အမေရိကန်	မူဝါဒတော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် ၁၇၈၇ နှစ် နှစ် နှစ်
ကွာမန်	မူဝါဒတော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် ၁၉၄၉ နှစ် နှစ်
နီပေါ	မူဝါဒတော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ကီရီစတီယန် (province) တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ကီရီစတီယန် (province) တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ ၂၀၁၅ နှစ် နှစ်
ကီရီပတ်	မူဝါဒတော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ကီရီစတီယန် (province) တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ကီရီစတီယန် (province) တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ ၂၀၀၈ နှစ် နှစ်
မလ္လဒွား	မူဝါဒတော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် (၁၉၇၇) နှစ် နှစ်
အယ်ဒီယို	မူဝါဒတော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် ၁၉၄၉ နှစ် နှစ်
ခေတ်	မူဝါဒတော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် ၁၈၆၇ နှစ် နှစ်
အီးစတေးလယ်	မူဝါဒတော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့် တော်လှန်ရေးအဖွဲ့အစည်းများ (Written Constitution) ဒီမိုကရေစီအခြေခံဥပဒေအားဖြင့်

	တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်သိၣ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်လၢ တၢ်ကွဲးဃာ်န့ၣ်လီၤ. စးထီၣ်စူးကါအီၤလၢ ၁၉၀၁ န့ၣ်န့ၣ်လီၤ.
--	--

ပဒိတ်တမ်းမကျ	
ကိုးစာဖိုင်အမဲရက	စူးကါဝဲကိုးခိတ်တမ်းမကျလီ. တမ့တ်တင်ယုထာဟ့တ်မူဟ့တ်ဒါအီလလ၊ ကိုးခိတ်ဘျီဒိတ်ဒီးထံကိုးဖိကမျာ်ဘၣ်. တင်ယုထာဟ့တ်မူဟ့တ်ဒါအီခိဖျိ ကရယုထာကိုးခိတ် (electoral college) တဆီ လာထံကိုးဖိကမျာ်ယုထာဆုလီအီန့ၣ်လီ.
ကွာမနံၣ်	“မ့ၣ်ထံကိုးလ၊ အပုတ်ဖိုင်စူးကါကိုးခိတ်တမ်းမကျ ဒီးပုတ်လံၣ်မၣ်ဘျီဒိတ်တမ်းမကျန့ၣ်လီ. ကိုးခိတ်န့ၣ်ဘၣ်တင်ယုထာဟ့တ်မူဟ့တ်ဒါအီလလ၊ ဖဲၣ်ဒဲၣ်ကိုးစာဖိုင်တင်အိတ်ဖိုင်ဖးဒိတ် (Federal Convention) ဒီးဖဲတင်ယုထာဟ့တ်မူဟ့တ်ဒါအီအခါ ထံကိုးခိတ်န့ၣ် အသးနံၣ်ကဘၣ်ပဲထီၣ် ၄၀ န့ၣ်လီ. ပဒိတ်ပပုတ်ခိတ်န့ၣ် (Chancellor) လာကျဲတမံၤ ကိတိတ် န့ၣ်ဘၣ်တင်ယုထာအီလလ၊ ထးခိတ်ဘျီဒိတ် (the Bundestag) ဒီးကိုးခိတ်ဟံၣ်ဂါ်ဟံၣ်ကျါ ဟ့တ်မူဟ့တ်ဒါအီန့ၣ်လီ.
နံၣ်ပီ(လ)	စူးကါဝဲဘျီဒိတ် (လာကျဲတမံၤ) ပုတ်လံၣ်မၣ်တမ်းမကျန့ၣ်လီ. (ထံကိုးခိတ်န့ၣ်အခိတ်သ့ၣ်မ့ၣ်ထံ ကိုးခိတ်ဒီးဖဲၣ်ဒဲၣ်ပဒိတ်ခိတ်န့ၣ်မ့ၣ်ထံ ကိတိတ်န့ၣ်လီ. ကိတိတ်န့ၣ် မ့ၣ်ထံဟံၣ်တံၢ်လ၊ အမးန့ၣ်တင်လ၊ ဘျီဒိတ်စ့ၣ်ကိးန့ၣ်လီ.
ကိုးပယီ	စူးကါဝဲ တင်ဟံးန့ၣ်ကိုးခိတ်အကွဲအဂီၤတင်မကျန့ၣ်လီ. ကိုးခိတ်န့ၣ် တဘၣ်တင်ယုထာအီလလ၊ ထံကိုးဖိတဖၣ်လီလိဘၣ် ဒီးဘၣ်တင်ယုထာအီလလ၊ ဘျီဒိတ်ခံမံၤဟံၣ်ဖိုင်ဟ့တ်တင်ဖးန့ၣ်လီ.
မလ့ၣ်ရါ	စူးကါဝဲ စီပလသနူတင်မကျဲ ဒီးပုတ်လံၣ်မၣ်တမ်းမကျဲန့ၣ်လီ. ထံကိုးပဒိတ်န့ၣ် ဘၣ်တင်ယုထာအီလလ၊ ကိုးစဲၣ်တဘၣ်ဘၣ်တဘၣ် စိတ်ဘွါတဖၣ် ဒီးထံကိုးပဒိတ်ကရါခိတ်န့ၣ်မ့ၣ်ထံ ကိတိတ်န့ၣ်လီ.
အ့ယဒါ	မ့ၣ်ထံကိုးလအစူးကါ ကိုးခိတ်တမ်းမကျဲန့ၣ်လီ. တင်ယုထာဟ့တ်မူဟ့တ်ဒါအီခိဖျိ ကရယုထာကိုးခိတ် (electoral college) တဆီန့ၣ်လီ.
ခဲနဒါ	မ့ၣ်ထံကိုးလအဟံၣ်ဖိုင်စူးကါ စီပလသနူတင်မကျဲဒီးပုတ်လံၣ်မၣ်တမ်းမကျဲန့ၣ်လီ. ထံကိုးခိတ်န့ၣ်မ့ၣ်ထံ စီပလ/နီပလမုၣ် ဒီးထံကိုးပဒိတ်ခိတ်န့ၣ်မ့ၣ်ထံ ကိတိတ်န့ၣ်လီ.
အီးစုထြဲလယါ	မ့ၣ်ထံကိုးလအဟံၣ်ဖိုင်စူးကါ စီပလသနူတင်မကျဲဒီးပုတ်လံၣ်မၣ်တမ်းမကျဲန့ၣ်လီ. ထံကိုးခိတ်န့ၣ်မ့ၣ်ထံ စီပလ/နီပလမုၣ် ဒီးထံကိုးပဒိတ်ခိတ်န့ၣ်မ့ၣ်ထံ ကိတိတ်န့ၣ်လီ.

ပေါင်းစပ်ဖွဲ့စည်း ထားသော ကော်စီဖွဲ့စည်းလီကဝီများ

အမေရိကန် ပြည်ထောင်စု	ကော်စီဖွဲ့ (၅၀) ဘုတ်၊ ကော်စီဖွဲ့စည်းလီကဝီ (၁) ဘုတ်
ကွာမန့်	ကော်စီဖွဲ့ (Länder) (၁၆) ကော်စီဖွဲ့
နံပီ(လ)	ကော်စီဖွဲ့ (၇) ဘုတ်
ကော်ပယ်	ကော်စီဖွဲ့ (၇) ဘုတ်၊ ဟီဒ်ကဝီဒီ (၇)ဘုတ်၊ ကော်စီဖွဲ့စည်းလီကဝီ (၁) ဘုတ် လက်ခံအတိတ်အဖိလ်လီလီ၊ နီကစ်တတ်ပတ်ပြုခွဲယာ်ကော်စီဖွဲ့ (၁) ဘုတ် ဒီးနီကစ်တတ်ပတ်ပြုခွဲယာ်လီကဝီ (၅) ဘုတ်
မလ္ဂရီ	ကော်စီဖွဲ့ (၁၃)ဘုတ်၊ ကော်စီဖွဲ့စည်းလီကဝီ (၃) ဘုတ်
အူယဒါ	ကော်စီဖွဲ့ (၂၈)ဘုတ်၊ ကော်စီဖွဲ့ဒီး ကော်စီဖွဲ့စည်းလီကဝီ (၈) ဘုတ်
ခဲနဒါ	ကော်စီဖွဲ့ (၁၀)ဘုတ် ဒီး လီကဝီ(၃) ဘုတ်
အီးစတြလယာ	ကော်စီဖွဲ့ (၆)ဘုတ် ဒီး လီကဝီ(၂) ဘုတ်

ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲ

ကော်စီဖွဲ့အမဲရကါ	စူးကါဝဲကွိုဘျိုတ် ၂ ဆိတ်မကျဲန့န့လီ.
ကွာမန့်	ထံကော်လါအစူးကါဝဲကမျာ်ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲ လါအနီဖး (မ့တမ့ါ) ဟ်ဖျိုတ်ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲန့န့လီ.
နံပီ(လ)	အိတ်ထဲကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲတမံန့န့လီ.
ကော်ပယ်	ကမျာ်ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲန့န့ တနီဖးဟ့နီယာ်ကော်စီဖွဲ့ ဒီးကော်စီဖွဲ့စိကမီဘတ် ဒီးမ့ါဝဲ တနီဖးဟ့နီယာ်အဆိဆိလါ ကော်စီဖွဲ့ဘျိုတ်ဒိတ်အဖိလ် (Single Court Hierarchy) န့န့လီ. ကွိုဘျိုတ်အံတဖတ်တကးဒီးဘတ် အိတ်စုကီးဒီး သူးကွိုဘျိုတ်ဒီးတပ်သိတ်ဘျါသဲစးခိတ်သ့ဝဲ စံပျိုတ်ကွိုဘျိုတ်အလီပစိတ် လါအအိတ်လီဖးသဘျုန့န့လီ.
မလ္ဂရီ	ကမျာ်ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲန့န့ တနီဖးဟ်လါ ကော်စီဖွဲ့ဒီးကော်စီဖွဲ့စိကမီဘတ် ဒီးမ့ါတနီဖးဟ့နီယာ်အဆိဆိတမ်ကျဲ လါကော်စီဖွဲ့ကွိုဘျိုတ် (The Federal Court) အဖိလ်န့န့လီ. Sharia တပ်ဘျိုတ်တမ်ကျဲကွိုဘျိုတ်တဖတ်န့န့ အိတ်ဂဲဆါထာ်သဲပူဖျဲန့န့လီ.
အူယဒါ	ထံကော်လါအစူးကါဝဲ ကမျာ်ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲလါ အနီဖး (မ့တမ့ါ) ဟ်ဖျိုတ်ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲန့န့လီ.
ခဲနဒါ	ထံကော်လါအစူးကါဝဲ ကမျာ်ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲလါ အနီဖး (မ့တမ့ါ) ဟ်ဖျိုတ်ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲန့န့လီ.
အီးစတြလယာ	ထံကော်လါအစူးကါဝဲ ကမျာ်ကွိုဘျိုတ်တမ်ကျဲလါ အိတ်ဒီးကွိုဘျိုတ်ခံဆိသဲတမ်ကျဲန့န့လီ.

ကီရ်စာဖျိာ်ဒီးကီရ်စဲာ်ပတီာ် ကမုာ်ကီာ်ဘျီာ်တဖာ်အတာ်သျှာ်ထီာ်အက့ာ်အဂီၤ	
ကီရ်စာဖျိာ်အမဲာ်ကၤ	ဖဲာ်ဒရဲာ် လၢက့ၤတမံၤ ကီရ်စာဖျိာ်ပတီာ်ကီာ်ဘျီာ်တဖာ်န့ၢ် စံာ်ညီာ်ဒိသန့ာ်ဝဲ အမူးအရၢ်တဖာ်လၢ အဘာ်ထွဲဒီးဖဲာ်ဒရဲာ်/ကီရ်စာဖျိာ်ပတီာ်သဲစးတဖာ် ဒီးကီရ်စဲာ်ကီာ်ဘျီာ်တဖာ် စံာ်ညီာ်ဒိကန့ာ်သ့ ကီရ်စဲာ်သဲစးဂ့ၢ်ဝဲအမူးအရၢ်တဖာ်န့ၢ်လီၤ.
က့ၤမန့ာ်	တၢ်ဟံာ်ဝဲတၢ်စံာ်ညီာ်ပီတုၤစိကမီၤ လၢစံာ်ညီာ်ကီာ်တဖာ်အအိာ် ဒီးတၢ်တအိာ်ဒီးသဲစး လၢကီရ်စာဖျိာ်ကီာ်ဘျီာ်ဘာ်စူးကါ မ့တမ့ၢ် ကီရ်စဲာ်ကဘာ်စူးကါဘာ်. တၢ်ဟံာ်ပနီာ်ဃာ်လၢ ကီာ်ဘျီာ်မန့ၤဂ့ၢ်မန့ၤဂ့ၢ် မ့ဘာ်ထွဲဒီးသဲစးဂ့ၢ်ဝဲန့ၢ် စံာ်ညီာ်ဆၢတံာ်ဝဲသ့န့ၢ်လီၤ.
နံာ်ပီ(လ)	စံာ်ညီာ်ကီာ်လၢကီရ်စဲာ်ကီာ်ဘျီာ်ခိာ်သ့တဖာ်န့ၢ် ဘာ်တၢ်ဟ့ၢ်မူဟ့ၢ်ဒါအီၤလၢ ကီာ်ဘျီာ်ခိာ်သ့န့ၢ်လီၤ. ကီရ်စဲာ်ကီာ်ဘျီာ်ခိာ်သ့န့ၢ် စံာ်ညီာ်ဒိကန့ာ်သ့ တၢ်ပတံာ်သက့ၢ်ကညးတဖာ်လၢ စးထီာ်လၢ ကီရ်စဲာ်ကီာ်ဘျီာ်ခိာ်သ့တဖာ်စ့ၢ်ကီးန့ၢ်လီၤ.
ကီာ်ပယီၤ	ကီရ်စာဖျိာ်ဒီးကီရ်စဲာ်ကီာ်ဘျီာ်တဖာ်အတာ်သျှာ်ထီာ်အက့ာ်အဂီၤန့ၢ် အိာ်ဒီးကီာ်ဘျီာ်အဆီဆီတဖာ် လၢဘာ်တၢ်ဒုးအိာ်ထီာ်အီၤလၢ ခိာ်ဒုတမံၤဃီဒီးကီရ်စာဖျိာ်အဖီလာ်န့ၢ်လီၤ. ကီရ်စဲာ်တဖာ်အပူၤ တအိာ်ဒီးကီာ်ဘျီာ်တဖာ်လၢ အန့ၢ်ဃာ်တၢ်စံာ်ညီာ်ကျၢ်တံာ်စိကမီၤခွဲးယာ်တအိာ်ဘာ်.
မလ့ၤရှါ	ကမုာ်ကီာ်ဘျီာ်တၢ်မၤကျဲန့ၢ် မ့ဝဲကီာ်ဘျီာ်တၢ်မၤကျဲလၢအစူးကါ ခိာ်ဒုတမံၤဃီတၢ်ဟံာ်ပနီာ်အဆီတၢ်မၤကျဲန့ၢ်လီၤ. Sharia တၢ်ဘျီာ်တၢ်ဘါကီာ်ဘျီာ်န့ၢ် အိာ်သတြၢ်လီာ်အသးဒီး ကမုာ်ကီာ်ဘျီာ်တဖာ်န့ၢ်လီၤ.
အ့ၤယဒါ	စူးကါဝဲ ကီာ်ဘျီာ်တၢ်မၤကျဲတမံၤဃီန့ၢ်လီၤ. ထံကီာ်တၢ်စံာ်ညီာ်ပီတုၤမ့ဒါတၢ်ဃုထၢခိမ့ၤရှါန့ၢ် ဟ့ၢ်မူဟ့ၢ်ဒါဝဲ ကီရ်စာဖျိာ်ကီာ်ဘျီာ်ခိာ်သ့, စံာ်ညီာ်ကီာ်တဖာ် ဒီးကီရ်စဲာ်ကီာ်ဘျီာ်ခိာ်သ့စံာ်ညီာ်ကီာ်တဖာ်န့ၢ်လီၤ.
ခဲန့ၢ်	စံာ်ညီာ်ကီာ်ခဲလၢန့ၢ် အိာ်ဒီးနီၢ်ကစၢ်တၢ်စံာ်ညီာ်ပီတုၤစိကမီၤ ဒီးတၢ်နီၢ်ဖးသ့ကီာ်ဘျီာ် အဆီ (၄) ဆီန့ၢ်လီၤ. ၁. ကီရ်ရဲာ်ဒီး လီၢ်ကဝီၤ(ဖီလာ်) ကီာ်ဘျီာ်တဖာ် ၂. ကီရ်ရဲာ်ဒီး လီၢ်ကဝီၤကီာ်ဘျီာ်ခိာ်သ့တဖာ် (ထးခိကီာ်ဘျီာ်) ၃. ကီရ်ရဲာ်ဒီး လီၢ်ကဝီၤတၢ်ပတံာ်သက့ၢ်ကညးကီာ်ဘျီာ်တဖာ် ဒီးကီရ်စာဖျိာ်တၢ်ပတံာ်သက့ၢ်ကညးကီာ်ဘျီာ် ၄. ကီရ်ခဲန့ၢ်အကီာ်ဘျီာ်ခိာ်သ့, ကီရ်ခဲန့ၢ်အတၢ်ပတံာ်သက့ၢ်ကညးကီာ်ဘျီာ် အလီၢ်ခဲကတၢ်တမံၤန့ၢ်လီၤ.

အီးစထြလယၤ	ဟ်ဝဲတၢ်စံာ်ညိာ်ပီတုစိကမီၤလၢ ကီၢ်စၢ်ဖျိာ်ကီၢ်ဘျီာ်ခိာ်သ့ၣ် ဒီးတၢ်ကိးအီၤလၢ ကီၢ်အီးစထြလယၤ အကီၢ်ဘျီာ်ခိာ်သ့ၣ် (the High Court of Australia) န့ၣ်လီၤ.
-----------	--

စိကမီလၢအဘျါဆဲသ့ တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ်ဘၣ်ဃး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲစးခိၣ်သ့ၣ်	
အမေရိကန် ပြည်ထောင်စု	တၢ်ဟံအီၤလက ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (Supreme Court) န့ၣ်လီၤ.
ကွၢ်မနီၣ်	တၢ်ဟံအီၤလၢ ကီၢ်စၢဖျိၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ဂ့ၢ်ဝီကွီၢ်ဘျီၣ် (the federal Constitutional Court) န့ၣ်လီၤ.
နီၣ်ပီ(လ)	ဟံဃာ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ဂ့ၢ်ဝီစံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်အလီၢ်ပစိာ် (Constitutional Bench) အဖီလာ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ်တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်အီၤလၢ ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် အစံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်ဒီးကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်စံၣ်ညီၣ်လွံၣ်ဂၤန့ၣ်လီၤ.
ကီၢ်ပယီၤ	အိၣ်ဝဲလၢ ကွီၢ်ဘျီၣ်ပူၤဖျဲးလၢအမ့ၢ် ဟံဃာ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ဂ့ၢ်ဝီစံၣ်ညီၣ်ကွီၢ်အလီၢ်ပစိာ် (Constitutional Tribuna) န့ၣ်လီၤ. စူးကါဝဲတၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲစးခိၣ်သ့ၣ် (Constitutional Review) န့ၣ်လီၤ.
မလ့ၣ်ရှါ	တအိၣ်ဒီးကွီၢ်ဘျီၣ်ပူၤဖျဲးလၢ ကဘျါဆဲတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ် ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲစးခိၣ်သ့ၣ်အဂီၢ်ဘၣ်. ထဲကီၢ်စၢဖျိၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ် (Federal Court) စံၣ်ညီၣ်ဘျါဆဲန့ၢ်အီၤန့ၣ်လီၤ. စူးကါဝဲ တၢ်ကွၢ်ကဒါက့ၤတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤလၢတၢ်ဟံပနီၣ် (Limited Judicial Review) န့ၣ်လီၤ.
အ့ယဒါ	ဟံအီၤလၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (Supreme Court) န့ၣ်လီၤ.
ခဲနဒါ	တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ်ဘၣ်ဃး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲစးခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်ဘျါဆဲအီၤလၢ ကီၢ်ခဲနဒါကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (The Supreme Court of Canada) န့ၣ်လီၤ.
အီးစတြေလယၤ	တၢ်ဟံအီၤလၢ ကီၢ်အီးစတြေလယၤကွီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (The High Court of Australia) န့ၣ်လီၤ.

ထံကီၢ်အကီၢ်ဘျီၣ်ထီကတၢၢ် ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုစိကမီၤ	
ကီၢ်စၢဖျိၣ်အမဲရကၤ	မ့ၢ်ဝဲကီၢ်ဘျီၣ် ၂ ဆီသသဲၤတၢ်မၤကျဲအယီၤ မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးအမူးအရၢ်လၢ အစးထီၣ်လၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်, လၢဖဲၣ်ဒရဲၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ဒီးကီၢ်စံၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အိၣ်အလီၢ်န့ၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံၢ်န့ၣ် မ့ၢ်တၢ်အလီၢ်ခဲကတၢၢ် ဒီးကျၢၢ်တံၢ်န့ၣ်လီၤ. အမူးအရၢ်တဖၣ် လၢအစးထီၣ်လၢကီၢ်စံၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အဂီၢ် ကီၢ်စံၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်စံၣ်ညီၣ်န့ၣ် မ့ၢ်တၢ်အကတၢၢ်န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ် ကီၢ်စံၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ်အတၢ်စံၣ်ညီၣ်ဆၢတံၢ်န့ၣ် မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးဖဲၣ်ဒရဲၣ်သဲစးတဖၣ်န့ၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်ဝဲသ့န့ၣ်လီၤ.
က့ၤမန့ၣ်	ကီၢ်ဘျီၣ်ထီကတၢၢ် ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုစိကမီၤန့ၣ် အိၣ်လၢကီၢ်စၢဖျိၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ဂ့ၢ်ဝဲကီၢ်ဘျီၣ်န့ၣ်လီၤ.
နံၣ်ပီ(လ)	ကီၢ်စၢဖျိၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ် စံၣ်ညီၣ်ဒိကန့ၣ်သ့ တၢ်ပတံသကွံၣ်ကညးတဖၣ် လၢကီၢ်စံၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.
ကီၢ်ပယီၤ	လၢကမၤတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုစိကမီၤ ကီၢ်စၢဖျိၣ်ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (Supreme Court of the Union) မ့ၢ်ဂ့ၤ, လၢသုးဂ့ၢ်ဝဲအပူၤ သုးကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (General Court Martial) မ့ၢ်ဂ့ၤ တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီၣ်ဘၣ်သး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲစးခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ဂ့ၢ်ဝဲ စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်အလီၢ်ပမိာ် (Constitutional Tribunal) မ့ၢ်ဂ့ၤ မ့ၢ်ဝဲကီၢ်ဘျီၣ်တဖၣ် လၢတၢ်ပတံသကွံၣ်ကညးသ့ အလီၢ်ခဲကတၢၢ်န့ၣ်လီၤ.
မလ့ၣ်ရၢ	လၢတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုစိကမီၤဒါခါညါအပူၤ ကီၢ်စၢဖျိၣ်ကီၢ်ဘျီၣ် (Federal Court) မ့ၢ်ဝဲတၢ်ပတံသကွံၣ်ကညးကီၢ်ဘျီၣ် အကတၢၢ်တမံၤန့ၣ်လီၤ.
အ့ၤယၤဒါ	ကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်ပတံသကွံၣ်ကညးအကတၢၢ်ကီၢ်ဘျီၣ်လၢ အမူးအရၢ်တနီၤအဂီၢ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၤသဲစးခိၣ်သ့ၣ် ဟံၣ်ပနီၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ.
ခဲန့ၣ်ဒါ	ခဲန့ၣ်ဒါကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (The Supreme Court of Canada) မ့ၢ်ဝဲ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုစိကမီၤဒါခါညါ အကတၢၢ်တၢ်ပတံသကွံၣ်ကညးကီၢ်ဘျီၣ်န့ၣ်လီၤ.
အီးစတြဲလယၤ	အီးစတြဲလယၤကီၢ်ဘျီၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (The High Court of Australia) မ့ၢ်ဝဲတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုစိကမီၤဒါခါညါ အကတၢၢ်တၢ်ပတံသကွံၣ်ကညးကီၢ်ဘျီၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်သဘျုးလၢတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤ ဒီးတၢ်ဟ့ၣ်မူၤဒါလီၤလၢတၢ်မၤကျဲ	
အမေရိကန် ပြည်ထောင်စု	<p>ကီၢ်ခိၣ်ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါ စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်ခိၣ်သ့ၣ်ဒီး စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်စၢၤတဖၣ်လၢ ဖဲၣ်ဒဲၣ်ကီၢ်ခိၣ်သ့ၣ် ခိဖျိထးခိၣ်သ့ၣ် (Senate) အတၢ်အၢၣ်လီၤန့ၣ်လီၤ. ဒ်ကီၢ်စံၣ်အတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ်အသိး တၢ်လီၤဆီအကလုာ်ကလုာ်န့ၣ်လီၤ. ကီၢ်စံၣ်ပုၤပၤပြးတၢ်ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါဝဲအိၣ်အသိး တၢ်ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါအက့ၢ်အဂီၢ် လၢအမ့ၢ် တၢ်ဃုထၢဆၢထီၣ် (မ့တမ့ၢ်) တၢ်ဃုထၢဆၢထီၣ်ဒီးတၢ်ဃုထၢဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါ ၂ ကလုာ်ဃါဃုာ်အိၣ်စ့ၢ်ကိးလီၤ.</p>
ကွၢ်မနီၣ်	<p>တၢ်သိၣ်ဘျုးနီၣ်ဂံၢ် (၉၇) အပူၤ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်သဲစးလၢ စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ်န့ၣ် ကဘၣ်အိၣ်ပူၤဖျဲးဒီးတၢ်သန့ၤသး ဒီးကဘၣ်မ့ၢ်ထဲသဲစးတမံၤဃီန့ၣ်လီၤ.</p>
နံၣ်ပီ(လ)	<p>ကီၢ်ခိၣ်န့ၣ် ဒ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုးသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ကီၢ်ကးကရၢ (constitutional council) ဟ့ၣ်ကူၣ်ဝဲအသိး ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါကီၢ်စၢၤဖျိစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်ခိၣ်သ့ၣ် ဒီးဒ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤကီၢ်ကးကရၢ (Judicial Council) အတၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်အသိး ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါဝဲ ကီၢ်စၢၤဖျိစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်လၢအအိၣ်တုၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ကီၢ်စၢၤဖျိစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်ခိၣ်သ့ၣ် ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါဝဲ စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ်လၢ ကီၢ်စံၣ်ကီၢ်ခိၣ်သ့ၣ် (High court) တဖၣ်ဒီးကီၢ်ရၣ်ကီၢ်ခိၣ်သ့ၣ် ဒ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤကီၢ်ကးကရၢ (Judicial Council) အတၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်အသိးန့ၣ်လီၤ.</p>
ကီၢ်ပယီၤ	<p>၂၀၀၈ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုးသဲစးခိၣ်သ့ၣ် တၢ်သိၣ်ဘျုးနီၣ်ဂံၢ် ၁၉ အပူၤ တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤသဘျုးန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ် သဲစးအဂၢၤတဖၣ် (အဒိ - တၢ်ထုးထီၣ်သ့မၤရှၢၣ်လီၤ) န့ၣ် ကးတံာ်က့ၤအိၣ် ဒ်သိးတန့ၢ်ဘၣ်တၢ်သဘျုးအံၤ လၢလၢပုၤပုၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ကီၢ်ခိၣ်ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါသ့ၣ်စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ် ထဲဒၣ်ခိဖျိလၢ ကရၢဒုးအိၣ်ထီၣ်သဲစးအတၢ်တူၢ်လိာ်အၢၣ်လီၤန့ၣ်လီၤ.</p>
မလ့ၤရှၢၣ်	<p>အဆၢဒိၣ် ၉, အဆၢ ၁၂၁ တုၤ ၁၃၁ ကီၢ်မလ့ၤရှၢၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုးသဲစး (The Federal Constitution of Malaysia) ဒီး တၢ်သိၣ်ဘျုးနီၣ်ဂံၢ် ၆၉၅ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါခိမရှၢၣ်သဲစး ၂၀၀၉ န့ၣ်(the Judicial Appointments Commission Act, 2009) အသိး တၢ်ဟ့ၣ်အုၣ်ကီၢ်ဃာ် တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤသဘျုးန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်တၢ်ပိာ်လၢ ပုၤပၤတၢ်ပြးတၢ်တဖၣ်အတၢ်အိၣ်ဖျိဖးဒိၣ် (Conference of Rulers) ဒီးလၢ ကိတိာ်ခိၣ်ကျၢၢ် (Prime Minister) အတၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်အဖီခိၣ် မလ့ၤရှၢၣ်အစီၤပၤ The Yang di-Pertuan Agong (the constitutional monarch and head of state of Malaysia) ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါဝဲန့ၣ်လီၤ.</p>
အ့ၤယဒါ	<p>စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်ခိၣ်သ့ၣ်ဒီးတီၤထီၣ်ကီၢ်ခိၣ်ခံၤလၢ ကီၢ်စၢၤဖျိစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်ခိၣ်သ့ၣ် ဒီးပုၤဃုာ်ဒီးသဲစးဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤကိတိာ်, ကရၢဖိတဖၣ်, စံၣ်ညီၣ်ကီၢ်ခိၣ်သ့ၣ် ဒီးစံၣ်ညီၣ်ကီၢ်တဖၣ်လၢ ထံကီၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၤတၢ်ဟ့ၣ်မူၤဟ့ၣ်ဒါခိမရှၢၣ်</p>

	<p>လာဘျီဒိုဟ်ဟ်ကုန်ဝဲ, စံညီကွီခိန်သုဒ်ဒီး စံညီကွီတဖန်လၢ ကီစဲကွီဘျီခိန်သုဒ်တဖန်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်ဆုၤန့ၣ်အမံၤ ဒီးကီခိန်ဟ်အလီၤအလီၤအလၢန့ၣ်လီၤ.</p>
ခဲနဒၤ	<p>ဖဲတၢ်စံညီပီတုသဘျုအပူၤ ပထံၣ်ဘၣ်လၢ တၢ်သုးကျဲၤတၢ် (၃) မံၤလၢအမ့ၢ် ၁. လီၤလၢတၢ်ဘၣ်တၢ်ဘၤ ၂. တၢ်စံညီပီတုသဘျုလၢကျိၣ်စ့အဂီၢ် ၃. တၢ်သုးကျဲၤပၤဆုၤတၢ်သဘျုန့ၣ်လီၤ။ ကီစဲဖျိပဒိန်န့ၣ် ယုထၢဝဲ စံညီကွီတဖန်လၢကီစဲဖျိပဒိန်န့ၣ်တဖန်, ကီစဲ/လီၤကဝီၤတဖန်အကွီဘျီခိန်သုဒ် ဒီးခဲနဒၤကွီဘျီခိန်သုဒ်အစံညီကွီတဖန်န့ၣ်လီၤ. ကီစဲ/လီၤကဝီၤကွီဘျီခိန်သုဒ်အစံညီကွီတဖန်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်ယုထၢအီၤလၢ ကီစဲ/ လီၤကဝီၤပဒိန်န့ၣ်လီၤ. စံညီကွီတဖန်လၢထး လၢပဒိန်ယုထၢတဖန်န့ၣ် ကဘၣ်အိၣ်ဒီးပီရီတၢ်မၤအနံၣ် (၁၀) န့ၣ်လီၤ. ဖဲခဲနဒၤကွီဘျီခိန်သုဒ်အပူၤ ပုၣ်ယုဒီးစံညီကွီခိန်သုဒ် ဒီးစံညီကွီအဂၤယုဂၤ ဒီးကီတၢ်ခိန်ကျါဟ်ဟ်မူဟ်ဒါဝဲ စံညီကွီခဲလၢလၢ ကီစဲဟ်ဟ်မူဟ်ဒါန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ်ဒ်ကီခဲနဒၤ အတၢ်သုၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုသဲစးခိန်သုဒ် တၢ်သိၣ်ဘျုနီၣ်ဂံၢ် (၉၆) အသိး လၢတၢ်ဟ်ဟ်မူဟ်ဒါစံညီကွီတဖန်အခါ ကီတၢ်ခိန်ကျါန့ၣ် တအိၣ်ဒီး Nova Scotia ဒီး New Brunswick အစိကမီၤအတၢ်လုၢ်ဘၤအီၤဘၣ်.</p>
အီးစၢ်လၢယၤ	<p>တီၤထီကွီဘျီခိန်ဒီး ကွီဘျီခိန်အဂၤအစံညီကွီတဖန်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်ဟ်ပနီၣ်အီၤလၢ ပုၣ်လံၣ်မၤအတၢ်ဆၢတၢ် ဒီးကီတၢ်ခိန်ကျါဟ်ဟ်မူဟ်ဒါန့ၣ်လီၤ.</p>

JUDICIAL FEDERALISM

(ဖက်ဒရယ်တရားစီရင်ရေး)

